

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİ AÇISINDAN
ORTOPEDİK ENGELLİ KADINLARA YÖNELİK
AYRIMCILIĞIN İNCELENMESİ:
ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ**

Gürcan BAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hacer TOR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

TEMMUZ, 2021

**TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİ AÇISINDAN ORTOPEDİK
ENGELLİ KADINLARA YÖNELİK AYRIMCILIĞIN İNCELENMESİ:
ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ**

Gürcan BAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ, 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gürcan BAL

07.07.2021

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİ AÇISINDAN ORTOPEDİK ENGELLİ KADINLARA YÖNELİK AYRIMCILIĞIN İNCELENMESİ: ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

GÜRCAN BAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2021

ÖZET

Engelli kadınlar, hem kadın hem de engelli olmalarına bağlı olarak toplumda dezavantajlı bir konumda bulunan kişilerdir. Engel durumları nedeniyle çalışma ve eğitim-öğretim yaşamında sorunlar yaşayan, günlük ihtiyaçlarını karşılama noktasında zorlanan engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle de ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu çalışma, ortopedik engelli kadınların toplumsal cinsiyetten kaynaklı yaşamış oldukları ayrımcılıkların ortaya çıkarılması amacıyla planlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Zonguldak ilinde gerçekleştirilmiştir çünkü Zonguldak, Türkiye’de engelli nüfusa sahip olan 21. il durumundadır. Örneklemin ulaşılması zor bir grup olması nedeniyle amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 15 ortopedik engelli kadın araştırmaya katılmıştır. Araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve görüşme formuna bağlı kalınarak ortopedik engelli kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler; engelli kadınların birey, topluluk, mesleki, ev kadınlığı, annelik, eş olma ve akrabalık rolü ile şiddete maruz kalma durumları başlıkları altında yorumlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda engelli kadınların günlük ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sorunlar yaşadığı, eğitim-öğretim hayatına başlamalarında ve devam etmelerinde ailelerinden ve yakın çevrelerinden engellemelerle karşılaştıkları saptanmıştır. Çalışma yaşamına katılma noktasında ise; işverenler başta olmak üzere aileleri ve yakın çevreleri tarafından engelli kadın olmaları nedeniyle iş bulmaları ya da bir işte çalışmaları konusunda birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır ve araştırmada çalışan engelli kadın sayısının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Evlilik kararı alma noktasında aileleri tarafından “bakılmaya muhtaç” olarak görülmeleri nedeniyle engelli kadınların aileleri tarafından desteklendiği ancak eşlerinin aileleri tarafından iyi bir eş ve anne olamayacaklarının düşünülmesi nedeniyle evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına karşı çıkıldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların ev işlerinin yerine getirilmesi hususunda eşlerinden veya yakın çevrelerinden destek alamadıkları, bu işleri engelleri nedeniyle yerine getiremedikleri durumlarda aile içinde sorun yaşadıkları ve özellikle de eşleri ile şiddete ve boşanmaya varan sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada engelli kadınların çevrelerindeki kişilerin kendilerine acıma duygusu ile yaklaşımları nedeniyle de yardım taleplerini reddettikleri belirlenmiştir.

Bilim Kodu : 113840
Anahtar Kelimeler : Engellilik, toplumsal cinsiyet, ayrımcılık
Sayfa Adedi : 131
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hacer TOR

ANALYSIS OF DISCRIMINATION FOR ORTHOPEDIC DISABLED WOMEN IN
TERMS OF GENDER PERSPECTIVE: EXAMPLE OF ZONGULDAK PROVINCE

(M. Sc. Thesis)

GÜRCAN BAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

July, 2021

ABSTRACT

Women with disabilities, people who are in a disadvantaged position in society both women depending on their disability. Disabled women, who have problems in working and education life due to their disability, and have difficulties in meeting their daily needs, also experience serious problems due to their gender roles. This study was designed to reveal the discrimination they have experienced gender sourced from the orthopedically disabled women. Qualitative research method was used in the study. The research was carried out in Zonguldak province because Zonguldak is the 21st province in Turkey with a disabled population. Due to the fact that the sample is difficult to reach, 15 women with orthopedically disabilities, who were selected using the purposeful sampling method, participated in the study. Semi-structured interview form was used in the study and in-depth interviews were conducted with orthopedically disabled women by adhering to the interview form. Descriptive analysis technique was used in the analysis of the obtained data. Data; Disabled women are interpreted under the headings of individual, community, occupational, housewife, motherhood, being a wife and kinship roles and their exposure to violence. As a result of the analysis, it was determined that disabled women had problems in meeting their daily needs, and that they faced obstacles from their families and close circles in starting and continuing their education life. At the point of joining the working life; Employers, their families and their immediate surroundings, faced with some problems in finding a job or working in a job due to being disabled women, and it was found that the number of disabled women working in the study was quite low. It has been revealed that disabled women are supported by their families because they are seen as "in need of care" by their families at the point of making a decision to marry, but their spouses are opposed to marrying and having children because their families think that they cannot be good wives and mothers. It was concluded that the participants could not get support from their spouses or close relatives regarding the fulfillment of their household chores, they had problems within the family when they could not perform these tasks due to their disabilities, and especially they had problems with their spouses, including violence and divorce. In addition, it was determined in the study that disabled women refused help requests due to the pity of the people around them.

Science Code : 113840
Key Words : Disability, gender, discrimination
Page Number : 131
Supervisor : Prof. Dr. Hacer TOR

TEŞEKKÜR

“Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Ortopedik Engelli Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği” başlıklı bu araştırmanın zorlu hazırlama sürecinde şahsıma bilgi ve tecrübelerini aktararak yol gösteren ve her zaman destek veren değerli hocam Prof. Dr. Hacer TOR’a, aynı şekilde bana engin tecrübelerini aktararak yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN ve Prof. Dr. Erdal AKSOY’a

Araştırma süreci boyunca yaşamış olduğum her türlü sorunu aşmam noktasında her zaman yardımcı olan, desteğini esirgemeyen, araştırmayı ve yüksek lisansı bitirmem konusunda her zaman motive edici bir tutum içerisinde olan ve her zaman arkamda bir güç olarak hissettiğim annem Zöhre BAL’a, babam Ercan BAL’a ve kardeşim Utku BAL’a,

Araştırma kapsamında yaşamış olduğum yoğun ve yorucu günler karşısında benden desteğini esirgemeyen, her zaman enerjisi ve neşesi ile destek olan, benimle birlikte bu yorucu günleri yaşayan, sevgisini her daim hissettiğim ve bir ömür yanımda olmasını istediğim değerli eşim Ecem YILDIZ BAL’a teşekkür ederim.

Gürcan BAL

Temmuz, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ	ix
1.GİRİŞ	1
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3
2.1.Engellilik Kavramı	3
2.2.Engellilik Türleri ve Ortopedik Engelli Bireyler	8
2.3.Engellilik Modelleri.....	12
2.4.Engelliliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	17
2.4.1.Yapısal-İşlevselci Yaklaşımda Engellilik	17
2.4.2.Çatışmacı Yaklaşımda Engellilik	18
2.4.3.Sembolik-Etkileşimci Yaklaşımda Engellilik	20
2.4.4.Sosyal İnşacı Yaklaşımda Engellilik	20
2.4.5.Postyapısalcı ve Postmodern Yaklaşımda Engellilik	21
2.4.6.Feminist Yaklaşımlarda Engellilik	22
2.5.Toplumsal Cinsiyet Kavramı	27
2.6.Toplumsal Cinsiyet ve Engelli Kadın	30
3.YÖNTEM.....	37
3.1.Araştırmanın Modeli	37
3.2.Araştırmanın Katılımcı Grubu	37
3.3.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	38
3.4.Araştırmanın Veri Toplama Tekniği	38

3.5.Araştırmanın Veri Toplama Süreci.....	39
3.6.Araştırmanın Veri Analizi.....	39
4.BULGULAR VE YORUM.....	43
Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	43
Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	44
Katılımcıların Engel Durumları	46
4.1.Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Elde Edilen Bulgular	47
4.1.1.Birey Rolü	47
4.1.1.1.Eğitim-Öğretim Durumu.....	53
4.1.2.Topluluk Rolü.....	59
4.1.3.Mesleki Rol	66
4.1.4.Eş Olma Rolü.....	72
4.1.5.Annelik Rolü	83
4.1.6.Ev Kadınlığı Rolü	88
4.1.7.Akrabalık Rolü	93
4.1.8.Şiddete Maruz Kalma Durumu	96
5.SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	117
EKLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	129

TABLoların LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri.....	43
Tablo 2: Katılımcıların Sosyo Ekonomik Özellikleri	44
Tablo 3: Katılımcıların Engel Durumları	46

1. GİRİŞ

Engellilik, tarihsel süreç içerisinde her dönemde üzerine araştırmalar yapılan bir alan olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle engelli bireylerin yaşamış oldukları problemleri konu edinen araştırmaların sayısı oldukça fazladır. Bu noktada engelli bireylerin yaşamış oldukları ayrımcılık ve sosyal dışlanma konusu, sosyolojik olarak araştırılması gereken önemli bir çalışma alanıdır.

Engelli bireyler dışında toplumsal yaşamdan soyutlanan ve ayrımcılığa maruz kalan bir başka grup ise kadınlardır. Tıpkı engelli bireyler gibi kadınlar da ayrımcılığa maruz kalmaları nedeniyle toplumsal yaşamdan uzaklaşmış ve kendileri dışındaki bireylere bağımlı hale gelmişlerdir. Kadınların ekonomik ve sosyal tüm alanlardan soyutlanması ile birlikte ortaya erkek egemen bir toplum yapısı çıkmıştır.

Yukarıda bahsedilen iki grubun da ortak özellikleri, toplumsal yaşamdan soyutlanan ve dışlanan bir yapıda olmalarıdır. Konuyla ilgili literatür incelemesinde çoğunlukla bu iki grubun yalnız birinin maruz kaldığı ayrımcılığı konu edinen araştırmaların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Ancak hem kadın hem de engelli bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığın boyutu şüphesiz ki kadın ve engelli bireylerin ayrı ayrı maruz kaldığı ayrımcılıktan fazladır (Burcu, 2015a: 82). Özellikle engelli kadınlar, kendilerine toplumsal cinsiyet olgusunun vermiş olduğu rol ve sorumlulukları engelli olmaları nedeniyle yerine getirememekte ve bu nedenle ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Karataş, 2002: 7). Ortopedik engelli kadınlar ise fiziksel bozuklukları ve çevresel düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle kendilerinden beklenen rol ve sorumlulukları yerine getiremediklerinden dolayı toplumsal yaşamdan daha fazla izole edilmektedir.

Bu çalışmada ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları toplumsal cinsiyet ayrımcılığı deneyimlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada özellikle engelli bireylerin sayısının fazla olduğu nüfus üzerinde çalışmak hedeflendiğinden çalışma, Zonguldak ilindeki ortopedik engelli kadınlar ile gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma; Zonguldak ilindeki ortopedik engelli kadınlara yönelik toplum tarafından gösterilen tutumları, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından derinlemesine inceleyerek ortopedik engelli kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde ve geçmişte engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kaldığı bilinen bir gerçektir. Özellikle engelli bireylerin toplumsal cinsiyet olgusunun kendilerine vermiş olduğu rol ve sorumlukları yerine getirememelerinden dolayı toplumsal yaşamdan çoğu zaman soyutlanmaktadır. Engelli kadınlar ise bu soyutlanmanın boyutunu her zaman daha fazla yaşamakta, hem kadın hem de engelli birey olmaları nedeniyle daha fazla dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu araştırmanın en temel önemi de engelli kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın boyutunu ortaya çıkarmak ve bu doğrultuda toplumsal cinsiyet perspektifi açısından toplumun engelli kadınlara yönelik tutumunu inceleyerek bir farkındalık oluşturmaktır.

Sosyolojik olarak engelli bireyler ve kadınlar incelenmesi gereken topluluklardır. Bu iki grubun her dönem ayrımcılığa maruz kalması nedeniyle sosyolojinin tüm kuramsal yaklaşımları bu iki grup ile ilgili olarak çalışmalar yapmıştır. Araştırmanın bir diğer önemi ise engelli kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığını kuramsal bir çerçeveye inceleyerek engelli kadın ayrımcılığına sosyolojik bir bakış açısı getirmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın kuramsal çerçevesinin yer aldığı birinci bölümünde; engellilik kavramının tanımı, engelliliğe ilişkin modeller, engellilik ile ilgili olarak benimsenen kuramsal yaklaşımlar, engellilik türleri ve ortopedik engelli kadınların yaşamış olduğu sorunlar detaylı olarak incelenmiştir. Kuramsal çerçevenin ikinci kısmında ise; toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili kuramsal yaklaşımlar ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde engelli bireylerin yaşamış olduğu sorunlarla ilgili literatür bilgisi verilmiş olup son olarak araştırma konusunun seçilme nedeni ve konunun nasıl bir yaklaşım ile ele alınacağı üzerinde durulmuştur.

2.1.Engellilik Kavramı

Engellilik kavramı, tarihsel süreç içerisinde hakkında çok fazla çalışma yapılan bir kavramdır. Özellikle engellilik kavramı, çoğu zaman “sakat” ve “özürlü” gibi kavramlar ile iç içe kullanılmıştır. Bu gibi durumların olmasının nedeni engellilik olgusunun içinde yer aldığı toplumun sosyal özelliklerinden, hukuki boyutlarından, kültürel ve politik faktörlerinden etkilenmesidir. Bu nedenle ‘özürlülük’ , ‘engellilik’ ve ‘sakatlık’ gibi kavramlar insana ilişkin bilimler tarafından her zaman farklı boyutlarıyla kavramsallaştırılmışlardır (Şişman, 2012:73).

Engellilik kavramı üzerine yapılan tanımlamalar, toplumdan topluma değişkenlik göstermekte ve bu nedenle engellilik kavramının net bir tanımı yapılamamaktadır. Ancak yine de özellikle uluslararası metinlerde ve ülkelerin anayasaları gibi yazılı metinlerde engelliliğin tanımı yapılmıştır. Örneğin; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne göre engellilik “kişisel ve sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki, kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” şeklinde tanımlanmıştır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Ek 3447 Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi’nin 1. Maddesi).

Bir başka Uluslararası kuruluş Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise engelliliğin tanımını, “kişiden ya da bir bütün olarak kişilerin vücut fonksiyonlarından beklenen gelişimde ve vücudun fonksiyonlarını yerine getirmesinde eksiklik ya da sınırlılık” olarak açıklamış ve engelliliği 3 sınıfa ayırarak aşağıdaki gibi tanımlamıştır (Karabulut, 2017).

1- Yetersizlik (Impairment): Psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapının kaybını ya da normalden sapması halini ifade eder. Bu tanım özellikle organ düzeyindeki bozuklukları ifade eder.

2- Özürlülük (Disability): Bu tanım ortopedik ve zihinsel yeti kaybını ifade etmektedir. Sağlığın bozulması sonucu oluşan yetersizlikten dolayı bir yeteneğin normale oranla azalması veya kaybedilmesi olarak tanımlanır.

3- Engellilik (Handicap): Yukarıda açıklanan yetersizlik veya özürlülük halleri nedeniyle kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel düzeyine göre normal kabul edilen yaşam gereklerini yerine getirememesidir (Karabulut, 2017).

Bir başka kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise engelliliği “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler” şeklinde tanımlamıştır (Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkındaki Sözleşmesinin 1. Maddesi).

Türkiye’de ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü engelliliği; “doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamının gereklerine uyamayan kişiler” olarak tanımlamaktadır (Türkiye Özürlüler Araştırması 2002).

1983 tarihli 2828 Sayılı Kanunu ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından engelli kişi “Bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinde belirli oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu ve bozukluğu sonucu, toplumsal rolünü gerçekleştirebilmesi için bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2010).

5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu (2005)’nda ise engellilik, “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi özürlü olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2010).

Yukarıda bahsedilen uluslararası kuruluşlar ve hukuksal metinlerin engellilik tanımlamalarına bakıldığında engelliğin bir noksanlık sonucu olduğu, bu noksanlık sonucunda da bireyin kendisinden beklenen rol ve sorumlulukları yerine getiremediği, bu nedenle de engelli olarak tanımlandığı görülmektedir.

Engelli kavramı üzerine yapılan tanımlamalarda en önemli unsur, engelin kim tarafından oluşturulduğu ve bu engelden kimin etkilendiğidir. Yapılan tanımlamalarda çoğu kez engelin bireyin fiziksel bozukluğundan kaynaklandığı yer almakta, toplum tarafından oluşturulan engellere değinilmemektedir. Asıl farklılık, engelli bireylerin sosyal sistem içinde göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Burcu, 2015a: 11). Bireyin bedenine odaklanmaktan öte onu toplumsal alanda görünmez kılan ve bu alandan soyutlanmasına neden olan engellemelere odaklanmak sosyolojik açıdan daha doğrudur.

Engelli bireylerin sosyal ve bedensel farklılıklarından dolayı sosyal alanda etkileşim içinde olduğu diğer bireyler tarafından göz ardı edilmesi, sosyolojik anlamda engellilik sorununu gündeme getirmiştir. Thomas'ın da (2002) belirttiği gibi engelli bireylerin toplumsal etkinliklerini sekteye uğratan ya da onun gerçekleşmesini engelleyen şey, engeli olmayan diğer kişilerin inşa ettiği bariyerlerdir (Burcu, 2015a:12). Bu tanımlama şüphesiz ki engelliliğin sosyolojik bakış açısını oluşturmaktadır. Toplum tarafından yapılan bu engelleme, sosyal bir engelleme haline dönüşmekte ve engelli bireylerin toplumdan soyutlanmasına neden olmaktadır.

Engellilik, yukarıda tanımlardan hareketle sosyolojik olarak incelendiğinde engelli olanlar ile engelli olmayanlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda engelli bireylerin yaşamış olduğu 'engellilik durumu' engeli olmayan bireylerin davranışları doğrultusunda 'sosyal engellemeye' dönüşmektedir. Engelin toplum tarafından inşa edilmesi durumu, engelli bireylerin toplumdan izole olmalarına ve toplumsal baskı ve ayrımcılığa maruz kalmalarına sebebiyet vermektedir.

Sosyolojik açıdan 'engelli' kavramı ile 'özürlü' kavramı arasındaki farka bakıldığında özürlü kavramının daha çok tıbbi bozukluk anlamında kullanıldığı ve bireyin fiziksel eksikliğini öne çıkardığı, engelli kavramının ise kişinin bazı özellikleri ya da toplumun yapısı ve koşulları nedeniyle engellilerin toplumun diğer bireyleriyle eşit fırsatlara sahip olamadığını ve engeli olmayan bireyler tarafından engelin oluştuğunu öne

çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle engelli kavramı, bireyin sadece fiziksel noksanlığını ele almaması ve toplumsal engellere de değinmesi nedeniyle özürli kavramından daha kapsamlı bir anlam taşımaktadır.

Engellilik kavramının tanımlanmasında birçok yaklaşım öne sürülmekle birlikte üç önemli söylemden bahsetmek mümkündür. Bunlar; sosyal kimlik söylemi, etiketleme söylemi ve sosyal inşacılık söylemidir (Burcu, 2015a:14).

2.1.1. Sosyal Kimlik Söylemi

Engellilik kavramını sosyal kimlik söylemi içinde açıklama ve tanımlama çabası engellilik kavramının dönüşümüne yol açmıştır. Bu dönüşüm, sakatlıktan (biyo-fiziksel bozukluktan) engelliliğe doğru olan bir süreci kapsar ve bu dönüşüm sayesinde ‘engelli olmamanın cazibesinden’ ‘engelli olmanın normalliğine’ doğru bir değişim gerçekleşmiştir (Burcu, 2015a:13). Bu değişim ve dönüşüm sayesinde engellik kavramına yönelik yapılan tanımlamalar da bireyi aşağılayan ve bireyi ayırtıran bir nitelikten bireyi normalleştiren bir niteliğe doğru değişmiştir.

Bireylerin toplum içindeki konumları ve ait oldukları gruplar, onların sosyal kimliklerini belirlemiştir. Bu durum engelli bireyler içinde geçerlidir. Engelli bireyin toplumsal anlamda saygı görmesi, engelli olmayan diğer bireyler gibi tutumlar geliştirmesine ve bu anlamda başarılar elde etmesine bağlıdır ve engelli bireyin kimliği ancak bu şekilde pozitif bir hal alır (Burcu, 2015a:15). Engelliliğin sosyal kimlik söylemi de bu anlayıştan hareketle şekillenmiştir.

Cameron’a göre (1998:74-75) sosyal kimlik süreci üç aşamada gerçekleşir: Birinci aşama ‘sosyal sınıflandırma’ aşamasıdır. Bu aşama, iki grubun varlığını kabul etme ve tanıma ile ilgili süreçtir. Engelli bireyler için düşünüldüğünde bu aşama, ‘engeli olan’ ve ‘engeli olmayan’ iki grubun ortaya çıkmasıyla gerçekleşir ve bu iki grubun birbirini tanıması sürecini içermektedir. İkinci aşama, ‘Sosyal kimlikleşme’ aşamasıdır. Bu aşamada birey, kendisini hangi gruba ait hissediyorsa o gruba üye olur ve o gruba göre davranarak bir kimlik edinir. Bu aşamada engelli birey, engelinin olduğunu kabul eder ve engelli bireylerin yer aldığı grup içerisinde kendisine yer edinir. Üçüncü ve son aşama ise ‘sosyal karşılaştırma’ aşamasıdır. Bu aşamada ise grubu ve kimliği belli olan bireyler diğer grup üyeleri ile kendilerini karşılaştırmaya girerler. Engelli bireyler açısından düşünüldüğünde engelli bir kişinin engelli olmayanlara karşı geliştirmiş olduğu duygular ve düşünceler bu aşamada gerçekleşir (Burcu, 2015a:15). Aynı

şekilde son aşamada engeli olmayan bireyler de engelli bireylere yönelik duygu ve düşüncelerini şekillendirirler. İki grup arasındaki fark ve mücadele bu aşamada ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Etiketleme Söylemi

Engellilik kavramı ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, engelli bireylerin sosyal olarak ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin yaşamış olduğu bu mücadele, tarih boyunca devam etmiş ve her toplumda görülmüştür. Barton'a göre (1998:54-55) engelli bireyler tarih boyunca üç temel etiketleme süreci yaşamışlardır: Birincisi toplumu koruyucu anlamlarla yüklü olan ve engelli bireyleri 'toplumu tehdit eden bireyler' olarak etiketleyen süreçtir. Bu durum karşısında kurumsal anlamda bazı tedbirler alınmıştır. İkincisi engelli bireyleri 'bir yük' olarak etiketleyen süreçtir. Engelli bireylerin yük olarak nitelendirilmesiyle birlikte engellilerin toplumdan ayıklanması yönünde önlemler alınmıştır. Üçüncüsü ise engelli bireyleri 'aciz' olarak etiketleyen süreçtir. Bu tanımlama ile birlikte ise engelli bireylere yönelik olarak koruyucu ve önleyici tedbirler önem kazanmıştır (Burcu, 2015a:16-17). Bu etiketlemeler ile birlikte engelli bireyler, toplumdan soyutlanmış ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır.

Engelli bireylere yönelik etiketleme söylemi, tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde her alanda farklı etiketlerin uygulandığı görülmektedir. Örneğin; kitle iletişim araçlarındaki 'normal beden' anlayışının dışındaki bireyler, engelli olarak nitelendirilmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde tüm toplumlarda engelli bireyler, 'normal olandan farklı' veya 'normal olmayan' şeklinde etiketlenmişlerdir.

2.1.3. Sosyal İnşa Söylemi

Bir toplum yapısının temelini oluşturan baskın değerler ve tutumlar o toplumdaki çoğunluk grubun çıkarlarını ve ilgilerini içermektedir. Engelliler açısından bakıldığında da engelli olmayan grubun çıkarları ve ilgileri her zaman o toplumun temel yapısını ve değerlerini oluşturmuştur. Engelli bireyler, toplumun genel baskın değerlerini yansıtamadıklarının ve toplum tarafından verilen rol ve sorumlulukları yerine getiremeyeceklerinin düşünülmesi nedeniyle her zaman ikinci planda kalmışlardır. Engelli olma durumu, çoğu toplumlarda 'normalin dışına çıkma' veya 'sapma' davranışı olarak değerlendirildiği için engelli bireyler, sosyal çevreden uzaklaşmışlardır.

Engelliliğin sosyal inşacı söylemi, engelli bireyler için gizli ve gömülü anlamların ön plana çıktığı bir söylemdir. Bu söyleme göre engelliliğin yaratılmasında hakim çevre etkilidir. Hakim çevrenin çıkarları ve ilgileri her zaman ön planda olduğu için toplumda engelli bireylere karşı bir negatif ayrımcılık oluşmaktadır. Engelli bireyler de bu söylem içerisinde toplumda hakim olan güç ile sürekli mücadele haline girerler. Foucault'un 'Egemen Güç' olarak tanımladığı bu hakim gücün baskısını engelli bireyler reddetmişlerdir.

Engelliliğin sosyal inşacı söyleminde bir diğer nokta ise engelli bireylerin kendi bakış açıları ile çevresindekileri değerlendirmesidir. Bu doğrultuda engelli bireyler, kendilerinin çevre tarafından dışlandığına yönelik bir anlayışın varlığını kabullenmişlerdir. Engelli bireylere göre toplumdaki hakim grup olan engelli olmayan bireyler, baskı ve gizli anlamlar ile birlikte engellileri ikincil bir konumda görmektedirler.

Engelliliğe yönelik oluşturulan söylemlere bakıldığında engelliliğin toplum tarafından yapılan engellemelerle ortaya çıktığı, toplumdaki hakim grubun bakış açısı nedeniyle engelli bireylerin ikincil bir engellemeye maruz kaldığı görülmektedir. Günümüzde ise engelli bireylere yönelik tanımlamaların tıpkı sosyal kimlik söyleminde olduğu gibi bir dönüşüm içinde olduğu ve engel durumunun normalleştirildiği, toplum tarafından yapılan etiketlemelere karşı engelli bireylerin de baskıyı ve ayrımcılığı reddetme çabası içinde olduğu yapılan araştırmalarda belirtilmiştir. Ancak yine de günümüzde özellikle de uluslararası metinlerde ve toplumların yazılı hukuksal metinlerinde engelliliğin tanımlanmasına yönelik fiziksel bozukluktan ve zihinsel engel durumundan bahsedilirken toplumsal olarak bireyin engellenmesi durumundan bahsedilmemektedir. Bir kısım metinlerde engelliliğin sadece bireysel bozukluklardan kaynaklandığı savunulurken diğer kısım, engelliliğin toplumsal engellenmelerden kaynaklandığını savunur. Ancak engellilik üzerindeki negatif ayrımcılık ve baskı engel türlerine bağlı olarak değişim göstermekte, özellikle toplum tarafından bazı engelli türlerine yönelik olarak ayrımcılığın daha fazla olduğu belirlenmiştir.

2.2.Engellilik Türleri ve Ortopedik Engelli Bireyler

2002 yılında T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T. C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'nda engel türleri şu başlıklarda ele alınmıştır (Özdemir, 2015:5):

2.2.1. Görme Engelliler

Görme engellilik kavramı, görme yetersizliğinden etkilenmiş, ı ışık algısı olmayan bireyler ile görme yetisini kısmen kaybetmiş bireyler için kullanılan ortak bir kavramdır. 2010 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre Türkiye’deki engelli nüfusun %8,4 ünü görme engelli bireyler oluşturmaktadır (Özsan ve Hasret, 2017:90).

Görme engelli bireyler, sosyal yaşamlarını dokunma, işitme, koklama gibi diğer duyu organlarından aldıkları referanslarla yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında görme engelli bireylere yönelik gerekli çevresel düzenlemelerin yapılması ve yasal anlamda görme engelli bireylerin sosyal alanda kalabilmeleri adına yapılacak olan çalışmalar büyük önem kazanmaktadır. Örneğin; görme engelli bireyler için hazırlanan sarı şeritler, görme engelliler için hazırlanan alfabenin bireylerin ulaşabileceği noktalarda olması gibi düzenlemeler ile birlikte görme engelli bireyler, sosyal alanda kendilerine yer bulmuşlardır. Ancak görme engelliler üzerine yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere görme engelli bireyler için yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı, özellikle de çevresel düzenlemelerin yeterli olmadığı ortaya konulmuştur.

2.2.2. İşitme, Dil ve Konuşma Engelliler

İşitme engeli, çok hafif dereceden çok ileri dereceye kadar farklılık gösterebilen işitme yetersizliği durumudur (Yavuz, Baran ve Bıçakçı, 2010: 8). İşitme engelli bireyler, işitme kaybı nedeniyle çevresindeki sesleri algılamakta güçlük çekmekte veya tamamen duymamaktadır. Bu nedenle işitme engelli bireylerin günlük hayatta kullandıkları iletişim farklılık göstermektedir (Gürboğa ve Kargın, 2003:52).

İşitme engelli bireylerin aynı zamanda dil gelişimlerinin yeterli olmadığı durumlarda işitme engelinin yanı sıra konuşma engeli durumu da ortaya çıkmaktadır. Özellikle işaret dili kullanımı, işitme engelli bireylerin iletişim kurmada kullandığı en etkili yöntemdir. Ülkemizde son dönemlerde işaret dili öğrenme anlamında işitme engeli olmayan bireylerin katılımı artmış ve işitme engelli bireylerin iletişim kurması kolaylaşmıştır. Görme engelli bireyler de olduğu gibi işitme engelli bireylerin sosyal çevreye katılımı noktasında yapılan düzenlemeler ile birlikte bireylerin katılımında artışlar görülmüştür.

2.2.3. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engellilik, zihinsel kapasite ve uyum mekanizmalarında normal dışı gelişimsel ve kalıcı özür durumu olarak tanımlanmaktadır ve bir kişiye zihinsel engelli tanısı koyulabilmesi için en az üç koşulun var olması gerekir. Amerikan Mental Yetersizlik Derneği kriterlerine göre bir kişinin zihinsel engelli olarak kabul edilebilmesi için IQ'sunun 70'den az olması, uyum mekanizmasında belirgin bir bozukluğun olması ve son olarak da bu belirtilerin on sekiz yaşından önce ortaya çıkması gerekir (Danış, 2006:92).

Zihinsel engelli bireyler, zihinsel engel derecelerine göre kendi çevresindekiler tarafından sürekli bir bakım, dikkat ve hizmete gereksinim duymaktadır. Özellikle zihinsel engelli bireyler üzerine yapılan araştırmalarda bireyin ailesinin yaşamış olduğu sorunların diğer engelli türlerine göre daha yüksek oranda yaşandığı ortaya konulmuştur. Zihinsel engelli bireylere yönelik hizmet veren rehabilitasyon merkezleri gibi kuruluşların ücretlerinin fazla olması nedeniyle ekonomik anlamda problemlerin ve sosyal çevreden uzak kalma gibi sorunların arttığı yapılan araştırmalarda belirtilmiştir.

2.2.4. Süreğen Hastalık

Süreğen hastalıklar, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle oluşan, bireyin sürekli bakım ve tedavisini gerektiren ve hastalık nedeniyle; eğitim, mesleki ve sosyal uyumun olumsuz etkilendiği durum olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2011:69). Tanımdan da anlaşılacağı üzere süreğen hastalıklar; uzun bir süre bakımı gerektiren, kişide patolojik değişiklere sebebiyet veren, bireyin rehabilitasyonu için özel bir gereksinim gerektiren bir durumdur.

Süreğen hastalıklar, bireyin doğumundan itibaren başlayabileceği gibi sonradan da oluşabilmektedir. Ancak bireyin doğumundan itibaren var olan bir hastalık, bireyin tüm yaşamını ve çevresini etkilemektedir. Çocukların süreğen hastalığının olması durumu, özellikle de ailelerini olumsuz anlamda etkilemekte ve ailenin her alanda problem yaşamasına neden olmaktadır. Türkiye'de 0-19 yaş arasında 698.406 süreğen hastalıklı çocuk bulunmaktadır (Yıldırım, 2011:72). Özellikle süreğen hastalığı bulunan çocukların aileleri üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında tıpkı zihinsel engelli bireylerin ailelerinde olduğu gibi ekonomik ve sosyal problemlerin yaşandığı ortaya konulmuştur.

2.2.5. Ortopedik Engelliler

Ortopedik engel; doğuştan veya sonradan, kaza ya da bir hastalık sonucunda kas ve iskelet sisteminde yetersizliğin olması ve buna bağlı olarak kişilerin normal yaşam aktivitelerini gerçekleştiremeyecek derecede fiziksel yetersizliğe ve fonksiyon kaybına uğramasıdır (Karabulut, 2017:22). El, kol, bacak, ayak, parmak ve omurgalarında; kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, Serebral Palsi, spastikler de ortopedik engelli grubuna girmektedirler (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002).

2010 yılında yapılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” na göre Türkiye’de nüfusun %12,29 unu engelliler oluşturmaktadır. Bunların ise %8,8 i bedensel engelli sınıfına girmektedir, ayrıca yapılan araştırmada nüfusun %9,21’i de süregen hastalığı bulunan sınıfa girmiştir (Özsan ve Hasret, 2017:90). Bu araştırmadan çıkarılan sonuç, Türkiye’deki engelli nüfusun büyük bir bölümünün ortopedik engelliler tarafından oluşturulduğudur.

Ortopedik engelli bireyler, özellikle çevresel düzenlemelerden kaynaklı olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Rahat bir şekilde hareket edebileceği çevresel düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle engelli bireyler, çoğu zaman toplumsal yaşamdan soyutlanmış bir şekilde yaşamlarını devam ettirmektedir. Buna bağlı olarak toplumsal dışlanmanın seviyesi daha artmaktadır. Özellikle iş yaşamına devam edebilmesi için gereken düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle ortopedik engelli erkekler, toplumsal yaşamın baskısına da bağlı olarak toplumdan soyutlanmış bir şekilde yaşamayı tercih etmektedir. Ortopedik engelli kadınlar ise toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerinden beklemiş olduğu ev yaşamını düzenleme, çocuk bakımından sorumlu olma gibi rollerini yerine getiremediklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmakta ve kadın olmalarından da kaynaklı olarak bu ayrımcılığın boyutu daha da artmaktadır. Örneğin; ABD’ de kırsal bölgede yaşayan ortopedik ya da görme engelli kadınlarla yapılan bir çalışmada, ortopedik engelli kadınlarda fiziksel çevre ve kişisel önyargılar ile sosyal engeller nedeniyle sosyal ilişkilerin kısıtlandığı ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2010:6). Bu ve buna benzer araştırmalardaki ortak sonuç, ortopedik engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden de kaynaklı olarak her zaman ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı şeklindedir. Bu nedenle araştırmada ortopedik engelli

kadınların yaşamış oldukları toplumsal cinsiyet ayrımcılığının incelenmesi problemi üzerinde durulmuştur.

2.3.Engellilik Modelleri

20. yüzyıl insanlık tarihinde önemli değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl olarak kabul edilmiştir. Özellikle iki dünya savaşının ortaya çıkardığı sosyal değişimler ile birlikte engellilik alanı da daha açık ve görünür hale gelen bir alan olarak tartışılmaya başlanmıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok toplumsal bir çerçevede ele alınan engellilik, 1980’li yıllardan sonra hak temelli yaklaşımla tanışmıştır (Erten ve Aktel, 2017:80). Bugün ise engellilere yönelik her türlü yaklaşım, insan haklarını ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda bahsedilen tanımlamalardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tarihsel süreç boyunca engellilik kavramı ile ilgili birçok farklı tanımlama ve açıklama yapılmıştır. Engellilik üzerine yapılan açıklamalar ve tanımlamalar, içinde bulunulan toplumsal döneme bağlı olarak ve yaşanan toplumun hakim felsefi, dini, sosyal ve kültürel yapısı gibi pek çok faktör çerçevesinde oluşmuştur. Dolayısıyla her toplumsal dönem içerisinde farklı yaklaşımlar gelişmiş ve bu yaklaşımlar engelliliği anlamaya ve açıklamaya yönelik bir takım modellere kaynak oluşturmuştur (Erten ve Aktel, 2017:85). Engellilik üzerine oluşturulan modeller incelendiğinde üç ana modelin olduğu görülmektedir. Bunlar: Geleneksel Model, Tıbbi Model ve Sosyal Model’dir.

2.3.1. Geleneksel Model

Tarım toplumunun tipik üretim ilişkilerinin oluşturduğu sosyal, ekonomik ve siyasal yapıyı ve öncesini kapsayan tarihsel dönemde hakim olan engellilik yaklaşımı, geleneksel model olarak tanımlanmıştır (Okur ve Erdugan, 2010:249). Geleneksel dönemin en ayırt edici özelliği ise engelliğin bilimsel veya sosyal bir çerçevede değil, daha çok metafizik bir yaklaşımla ele alması ve engelliliği kişiye özgü bir durum olarak kabul etmesidir.

Geleneksel model içerisinde engelliliği açıklayan iki model bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en eskisi ahlaki/dini modeldir. Bu modele göre engellilik, bireyin ya da yakın çevresinin işlemiş olduğu bir günah ya da suçun karşılığı olarak ilahi bir cezalandırma olarak tanımlanmaktadır (Erten ve Aktel, 2017:86). Bu modele göre engellilik, bir utanç kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bir diğer alt model ise kişisel trajedi/merhamet modelidir. Bu modele göre ise engellilik, bireyin kadersizliğinin ya da kötü şansının

bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle engelliler, zaman zaman şefkat ve merhametle muamele edilmesi gereken bireyler olarak değerlendirilmiştir (Okur ve Erdugan, 2010:249). Bu model ile birlikte engelliliğe yönelik acıma ve şefkat duyguları öne çıkmış ve engelli bireylerin tedavi edilmesi anlayışı benimsenmiştir.

Geleneksel model, engelli kültürünün gelişmediği ve daha çok tarım toplumunun özelliklerini taşıyan tarih öncesi toplumlarda benimsenen bir model olarak kabul edilmiştir. Özellikle alt modellerinin engelli bireylere yönelik olarak benimsediği bakış açısı nedeniyle tarihsel süreç içerisinde eleştirilmiş ve pozitif bilimlerdeki ilerlemeye de bağlı olarak yerini medikal(tıbbi) modele bırakmıştır.

2.3.2. Tıbbi (Medikal Model)

Pozitif bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak tıp alanındaki gelişmeler ve ilerlemeler ile birlikte insan bedeni ve işlevleri alanında büyük bir bilgi birikimi sağlanmış ve engellilik alanı ile ilgili olarak bütün yaklaşımlarda bir değişim meydana gelmiştir. Bu değişim ile birlikte engellilik, bir eksiklik olarak değerlendirilmiş ve bireyin fiziksel, ruhsal ve duysal durumu ile ilişkilendirilmiştir (Erten ve Aktel, 2017: 86). Tıp alanında yaşanan bu değişim ile birlikte engelliliğin düzeltilmesi gereken bir durum olduğu benimsenmiştir.

1800'lü yıllarda toplum yapısında yaşanan gelişmelerle oluşan tıbbi model, engelliliğin bireyin kendisinde olduğu ve kendi içinde yer aldığı nesnel koşullara bağlı olduğunu kabul etmiş ayrıca sorun ve tedavinin kişinin kendisinde başlayıp kendisinde bittiğini savunmuştur (Burcu, 2015a: 24). Tıbbi modelin en temel farkı, engelli bireylerin doğuştan gelen bir bozukluğa sahip oldukları düşüncesidir.

Engelliliğin tıbbi modeli, engelli bireyin 'normal' olmadığını ve bu nedenle tıbbi müdahaleler ile engelli bireyin restore edilmesini benimsemiştir. Modelin en temel amacı, engelli bireyi cerrahi müdahaleler ile mümkün olan en yakın normallik durumuna getirmektir (Burcu, 2015a: 28). Bu anlayış doğrultusunda engelli bireyin her türlü tıbbi müdahale ile birlikte tedavi edilmesi ve toplumun 'normal' olarak nitelendirilen insanlardan oluşması anlayışı modelin en önemli politikalarından biri olmuştur.

Temelleri tıp bilimindeki değişimler ve kapitalist toplum yapısının oluşması olan tıbbi model, yakın döneme kadar engellilik konusunda en etkili ve yaygın anlayış olarak

varlığını devam ettirmiştir. Modelin en belirgin özelliği; engelliliği bir trajedi, bireysel bir patoloji ve sakatlık sorunu olarak ele almasıdır (Erten ve Aktel: 2017:87). Ayrıca tıbbi model, engelliliğin tamamıyla bireysel bir sorun olduğunu benimsemiş ve tıbbi bir dille engelliliği açıklamaya çalışmıştır.

Tıbbi modele göre engellilik, bir hastalıktır ve engelli insanlar toplumda ‘Hasta Rolü’nde bulunmaktadır. Bu doğrultuda engelliler toplumsal yaşam içerisinde ‘uyumsuz insanlar’ olarak nitelendirilmiştir. Tıbbi modelin en önemli politikalarından biri de engelli insanların sağlık kuruluşlarında, rehabilitasyon merkezlerinde veya bakım evlerinde yaşamaları anlayışıdır. Bu doğrultuda engelli insanların olmadığı bir toplum düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tıbbi model, engelli bireylerin eksik olduklarını ifade etmekte ve farklı insanların da toplumda var olabileceği gerçeğini göz ardı etmektedir (Özgökçeler ve Alper 2010: 37). Bu nedenle tıbbi model, engelliliği ‘sakatlık’ ve ‘bozukluk’ gibi kavramlar ile eşdeğer kılmaktadır.

Kiesler’e göre (1999) tıbbi modelde engellilik tümüyle bireyde var olur ve dolayısıyla engelliliğin sorumlusu olan birey, çözümünden de tamamen sorumludur (Burcu, 2015a: 25). Bu modele göre engellilik, bireyler için kişisel bir kusur ve trajedidir, toplum da bu anlayıştan hareketle çoğu zaman engelli bireylere ‘dünya böyle ya kabul edersin ya da terk edersin’ anlayışı ile hareket etmektedir (Burcu, 2015a: 25). Bu nedenle tıbbi model, engelli bireylerin olmadığı bir dünyanın daha uygun ve daha normal olduğunu benimsemiştir.

Tıbbi model, yukarıda bahsedilen bu özelliklerinden dolayı zaman içerisinde eleştirilmiştir. Eleştirilerin büyük çoğunluğu, tıbbi modelin engelliliğin sosyal modelini göz ardı ettiği yönündedir (Karadağ, 2015:11). Tıbbi modelin engelli bireylerin dışlanmalarını meşrulaştırması da gelen eleştirilerin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Modelin engelli insanların olmadığı bir toplum yaratma fikri nedeniyle ayrımcılığı ve eşitsizliği meşrulaştırması eleştirilerin büyük bir boyutunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda engelliliğin tıbbi modeli, bireylerin engel durumlarının tıbbi olarak tedavi edilmesi gerektiğini savunması nedeniyle de eleştirilmiştir. Ancak engelli bireylerin sosyal olarak kabul görmesi ve engeli karşısında toplum tarafından kendisine yardımcı olunması fikrinden dolayı tıbbi model zaman içerisinde yerini sosyal modele bırakmıştır.

2.3.3. Sosyal Model

Tıbbi modelin engelli bireylerin toplumdan uzak tutulması anlayışı, 1960'lı yıllara gelindiğinde önemini kaybetmeye ve yoğun bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda İngiltere'de ortaya çıkan, 1970 ile 1980'lerde tüm dünyada yayılarak ivme kazanan ve 'engellilik hakları hareketi' olarak adlandırılan yeni sosyal hareketin izleri, engellilik alanında da bir paradigma değişimine neden olmuştur (Okur ve Erdugan, 2010:252). Özellikle bu dönemlerde tüm dünyada engelliliğe yönelik kolektif bir kampanya süreci yürütülmüş ve büyük değişiklikler meydana gelmiştir.

1960'lı yıllara kadar bakım evlerinde ya da rehabilitasyon merkezlerinde soyutlanmış bir şekilde yaşamlarını devam ettiren engelliler, sosyal ve ekonomik haklardan da mahrum bırakılmışlardır. Engellilere yönelik bu tutumlar nedeniyle 1965 yılına gelindiğinde İngiltere'de yaşayan iki engelli kadın "Disabled Incomes Group" adlı örgütü kurarak, siyasal arenada haklarını arama yoluna yönelmişlerdir (Erten ve Aktel, 2017:88). Bu oluşumun ardından engelli aktivistler harekete geçmiş ve 1974 yılında engelli hakları örgütünün en önemli temsilcilerinden oluşan UPIAS isimli örgüt kurulmuştur (Okur ve Erdugan, 2010:252). Bu örgüt özellikle 1976 yılında yayınladığı "Engelliliğin Temel İlkeleri" adlı bildiri ile sosyal modelin temelinin oluşturmuştur.

Engelliliğin sosyal modeli; engelliliğin bireysel probleme odaklı, düzenleyici, kontrol edici, uzmanlar eliyle normallığe yaklaştırma amacı taşıyan ve engelliliği bireysel bir trajedi olarak gören tıbbi model anlayışından engelliliği toplumsal bağlama yerleştiren, kolektif unsurları ön plana çıkaran, politik mücadeleye önem veren, sosyal değişim öngören ve bunu gerçekleştirebilmenin ön koşulu olarak da kişisel ve kolektif sorumluluk anlayışını merkeze koyan bir anlayışı temsil etmektedir (Okur ve Erdugan, 2010: 253). Engelliliğin sosyal modeli, engellinin toplumda var olması gereken hakları konusunda çözümler üreten bir model olarak ortaya çıkmıştır (Özgökçeler ve Alper 2010: 37). Bu model, insanların sakatlıkları ya da engel durumu aracılığıyla değil, ayrımcılık ve önyargı aracılığıyla engelleştirildiğini ileri sürmektedir (Burcu, 2015a: 31). Bu doğrultuda engelliliğin sosyal modeli, engelin toplumdan kaynaklandığını savunmaktadır.

Sosyal model, engellilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve başka bir insana bağımlı olmadan yaşayabilmeleri için gerekli olan istihdam, barınma, eğitim gibi hakları olduğunu ifade etmektedir (Karadağ: 2018:13). Buradaki en önemli nokta,

engelliliğin toplum tarafından inşa edildiği ve engelli bireylerin toplumda var olması gerektiğidir.

Sosyal modelin bahsedilenler dışında en önemli bir diğer vurgusu da engelliliğin kabul edilmesi gerektiğidir. Engellilik bir inkar edişi bir reddedişi ya da bir kaçışı beraberinde getirmemelidir. Engellilik olgusunu toplumun dışında tutmak mümkün değildir (Burcu, 2010: 71). Bu nedenle engelli bireylerin toplumda kabul edilmesi ve bu bireylerin toplumun her alanında olması gerekmektedir.

Sosyal modelin engelliliğe yönelik getirmiş olduğu bu yeni anlayış, engellilik alanına ilişkin sorumluluk mercilerinin de değiştiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda sosyal model ile birlikte devletin, engellilerin toplumsal hayata katılması alanında ve politik anlamda eşitliği sağlama anlamında sorumlulukları bulunmaktadır (Okur ve Erdugan, 2010:254). Tıbbi modelin engelli bireylerin toplumdaki soyutlanması için bakım evleri ve rehabilitasyon merkezleri açılması anlayışı, sosyal model ile birlikte devletin sorumluluk alanının değişmesini sağlamıştır.

1960 ve 1970’li yıllarda yaşanan değişimlerin ardından 1980’li yıllara gelindiğinde engellilik, büyük oranda temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınmaya başlanmış ve bu gelişme ile birlikte sosyal modelde yeni ve farklı modeller ortaya çıkmıştır (Erten ve Aktel: 2017:89). Bu modellerden ilki engelli hakları modelidir. Bu modele göre engellilik, bireylerin yaşamlarının herhangi bir döneminde ve her kesiminde karşılaşılabilecekleri, insanın varoluşuna ait, evrensel bir olgu olarak ele alınmaktadır (Çağlar, 2009:23). Bu modeldeki temel amaç, engelli bireylerin toplumda kendilerini gerçekleştirebilecekleri alanların yaratılmasıdır. Bir diğer model ise toplumsal azınlık modelidir. Bu modele göre engellilik toplumsal bir yapıdır ve ayrımcılık bu yapının bir ürünüdür. Bu nedenle engelli bireyler de azınlık olarak görülmektedir (Erten ve Aktel: 2017:89). Bu modele göre engelli bireyler, kültürel bir azınlık olarak da kabul edilmektedir. Dini cemaatler, gay ve lezbiyenler, etnik gruplar gibi engelli bireyler de toplumsal olarak ayrı bir konuma yerleştirilmiştir (Erten ve Aktel: 2017:89). Bu modelin en önemli amacı da engelliliğin yeniden tanımlanmasıdır.

Görüldüğü üzere engelliliğe yönelik oluşturulan modellerden tıbbi model, engelliliğin bireyden kaynaklandığını ve çözümün de bireyde olacağı fikrini savunurken sosyal model ise engelliliğin toplumdan kaynaklandığını ve çözümünün de toplum tarafından olacağı fikrini savunmuştur. Tıbbi modelde birey, engellilik ile mücadele etmeye

çalışırken başarılı olamadığında ‘dünyayı terk etme’ baskısına maruz kalırken sosyal modelde ise birey, toplum tarafından oluşturulan sosyal baskıya karşı mücadele etmeli ve devlet bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirmelidir. Bu yüzden tıbbi modelde birey, kişisel bir trajedi yaşarken sosyal modelde ise sosyal baskıya maruz kalmaktadır (Oğuz, 2015:3). Bu modeller ile birlikte oluşan engelliliğin sosyolojik bakış açısı, iki farklı modelin de savunulması gerektiği fikrini benimsemektedir. Çünkü bireyin tıbbi olarak engelinin göz ardı edilerek sadece toplumsal baskı ile engellerin oluştuğu anlayışı eksik kalmaktadır. Sosyal modele getirilen en önemli eleştiri de bu noktadır. Önemli olan engelliliğin normalleştirilerek tıbbi tedavisinin yapılması ve toplum tarafından ikincil bir engellenme durumunun oluşturulmamasıdır.

2.4.Engelliliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Engellilik sosyolojisi kavramı, yukarıda bahsedildiği üzere tıbbi model ve sosyal model bağlamında gelişmiş ve engellilik üzerine kuramsal yaklaşımlar oluşturmada bu modellerin çalışmaları etkili olmuştur. Sosyolojinin ana kuramsal yaklaşımları, bu doğrultuda engellilik üzerine incelemeler gerçekleştirmiş ve engelliliğe yönelik farklı yaklaşımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda engelliliğe yönelik yaklaşım geliştiren sosyoloji kuramları şunlardır:

2.4.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşımda Engellilik

Sosyolojinin bu kuramına göre endüstrileşmiş ve endüstrileşmemiş iki ayrı toplum bulunmaktadır. Durkheim’a (1964) göre endüstrileşmemiş toplumlarda mekanik bir dayanışma sistemi bulunmakta, endüstrileşme ile birlikte ise bu dayanışma yerini organik dayanışmaya bırakmaktadır. Organik dayanışma, iş bölümünün var olduğu bir dayanışma iken mekanik dayanışma ise iş bölümünün var olmadığı daha çok toplu bir şekilde işlerin yapıldığı bir dayanışma türüdür. Mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçilirken birey, iş bölümü nedeniyle uzmanlaşır ve bireyselleşir. Bu bağlamda düşünüldüğünde engelli bireylerin toplumsal rolleri, toplumsal konumları ve toplumdan ayrı tutulmaları yapısal-işlevselci yaklaşım açısından önemli bir sorun alanı olmuştur.

Durkheim’ın bu görüşünden hareketle Topliss, engelli bireyler için toplumdaki kaçınılmaz ayrımcılığı şu şekilde açıklamıştır:

“Engelliliğin tipi ve derecesine göre bireyin toplumda katılım şekli değişebilir. Ancak, gerçek olan bir şey ya da kaçınılmaz olan bir şey vardır ki bu da bir bütün olarak toplumda engelli olmayan çoğunluğa göre engelli olan azınlığın çıkarlarının daha az göze çarpmasıdır. Benzer bir şekilde toplumun temelini oluşturan değerler, çoğunluğun (engelli olmayan çoğunluğun) çıkarlarını, ilgilerini ve aktivitelerini desteklemektedir.” (Burcu, 2015a:45)

Toplumun ve parçalarının birbirleriyle ilişkili olduğunu ileri süren ve toplumun kendine özgü bir sistem olduğunu savunan Yapısal-işlevselci yaklaşıma göre sistemin devamı esastır. Bu doğrultuda engellilik ve engelli birey daha makro bir duruş ile kurumlar, değerler, işlevler, statüler, roller, görevler ve sorumluluklar açısından ele alınmış ve engelli olmayanların bakış açısına göre engelli bireylerin olumsuz konumlandırıldığı belirtilmiştir (Burcu, 2015a: 45). Bu açıdan bakıldığında yapısal-işlevselci yaklaşımda engelli bireyler, tıbbi modelde olduğu gibi tedavi edilmeli ve tıp biliminin her türlü olanağı kullanılarak hastalık rolünden kurtarılmalıdır.

Tıbbi modelin anlayışı doğrultusunda ortaya çıkan bu yaklaşım, tüm dünyada görülen değişimlere bağlı olarak zaman içerisinde sosyal modele doğru evrilmiştir. Bu doğrultuda yapısal-işlevselci yaklaşım, engelliliğin ekolojik modeli ile birlikte anılmıştır. 1990’lı yıllarda gelişmeye başlayan ekolojik model, engelliliği çevre ile etkileşim içinde kabul etmiş ve çevrenin engelliliğe neden olabileceği gibi engelliliği çözebileceğini de savunmuştur.

Engellilik üzerine oluşturulan tıbbi ve sosyal modelde olduğu gibi yapısal-işlevselci yaklaşım da ilk olarak tıbbi modelin anlayışı doğrultusunda gelişmiştir. Ancak tüm dünyada görülen sosyal değişimler nedeniyle zaman içerisinde farklılaşmış ve sosyal modelin anlayışı doğrultusunda gelişmeye devam etmiştir. İlk olarak engelliliğin bir hastalık olduğu şeklindeki anlayışı, yaşanan değişimler ve gelişimler doğrultusunda engelliliğin sosyal olarak oluştuğu ve çözümünün de toplum tarafından yapılabileceği anlayışına evrilmiştir. Yapısal-işlevselci yaklaşımın yaşamış olduğu bu anlayış değişimi nedeniyle engelliliğe yönelik bütüncül bir bakış açısı ortaya çıkmıştır.

2.4.2. Çatışmacı Yaklaşımda Engellilik

Toplumu sınıf, ırk, cinsiyet, yaş gibi alanlar arasındaki eşitsizliklerin yaşandığı bir çatışma ortamı olarak tanımlayan çatışmacı yaklaşımda bireyler özünde ‘iyi’

varlıklardır ancak toplum içinde ekonomik yapı, kaynak kullanımı ve güç ilişkileri çerçevesinde engellere maruz kalmaktadır (Burcu, 2015a: 49). Bu yaklaşıma göre engelli bireyler ve sorunları tartışılırken ekonomik ögeler ön planda tutulmuştur. Çatışmacı yaklaşımda engelli bireyler, tarih boyunca ihmal edilen ve ikinci sınıf olarak görülen bireyler olarak nitelendirilmiştir.

Çatışmacı yaklaşımın engelliliğe yaklaşımı, Engels ve Marx'ın fabrikada çalışma şartlarının işçilerin sakatlığına yol açtığı düşüncesi ile oluşmuştur. Buna göre özellikle kapitalist bir toplum yapısının oluşması ile birlikte bireyler, fabrikalarda ağır şartlarda çalışmaya başlamış ve bu nedenle sakat kalmaya başlamışlardır. Özellikle üretimin önemli olduğu ve bireylerin çalışma şartlarının ağır bir şekilde olduğu toplumlarda bireylerin engelli haline geldiği, bu nedenle toplumsal yaşamdan uzaklaştıkları kabul edilmiştir. Çatışmacı yaklaşımın en önemli savunusu olan 'üretim katılmayan birey, yabancılaşır' anlayışı doğrultusunda engelli bireyler, kapitalist bir toplum yapısında yabancılaşmaya ve toplumdan kopmaya başlamışlardır.

Çatışmacı yaklaşım, engelli insanlara yönelik baskının ve ayrımcılığın üç aşamadan oluştuğunu belirtmiştir. Buna göre ilk aşamada engelli insanlar, toplum içine yayılmışlardır. Toplumun her türlü alanında kabul gören engelli bireyler, ekonomik hayatın da içinde kalmıştır ve üretim sürecinde söz sahibi olmuşlardır. İkinci aşamada üretime dayalı geniş bir skalada endüstrinin gelişimi içinde 'yapabilir/edebilir bedenselleşmiş normlar' düzeni oluşmuştur. Değerini kaybetmiş bireyler olarak nitelendirilen engelli insanlar bu aşama ile birlikte sosyal girişimlerden ve toplumsal yaşamdan ayrı tutulmaya başlamışlardır. Son aşamada ise engelliliğin sadece bir sosyal kısıtlama olarak tanımlanması şeklindeki paradoksun sonuna şahitlik edilme durumu söz konusudur. Bu aşamada engelli bireyler, iş hayatına katılma ve teknolojik gelişmeleri kullanma noktasında aktif bir durumdadır (Burcu, 2015a: 51). Bu üç aşamada da görüleceği üzere engelliliğe yönelik bakış açısı, tarihsel sürece göre gelişme ve değişme içerisinde olmuştur.

Görüldüğü üzere çatışmacı yaklaşım, engelli bireylerin üretim sürecinde maruz kaldığı ayrımcılığa ve toplumsal yaşamdaki baskıya odaklanmış, özellikle engelli bireylerin fiziksel yoksunluklarından kaynaklanan üretim sürecine katılamamaları durumunu önemli bulmuştur. İnsanların ağır işlerde çalışması nedeniyle sakat kaldıkları

anlayışını benimseyen yaklaşımın en önemli savunusu engelliliğin olması nedeniyle bireyin yabancılaştığı anlayıştır.

2.4.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşımda Engellilik

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre toplum, birbirleriyle çakışan rollerden oluşan bir ağıdır ve toplumsal düzen birbirleriyle çeşitli semboller ve işaretler aracılığıyla iletişim kuran bireylerin ortak anlamları benimsemesi sonucu oluşan bir etkileşim sürecidir (Burcu, 2015a: 52). Bu yaklaşımın en önemli savunusu, toplumun bir davranışı ‘normal’ ya da ‘sapkın’ olarak nitelendirmesi sonucu toplumsal bir sorunun ortaya çıkmasıdır. Bu durumun toplumda baskın olan gücün azınlık gruba karşı baskı kurmasına neden olduğunu savunan yaklaşıma göre baskın olan güçler, kendi çıkarlarına uygun olmayan bir duruma karşı ‘sapkın’ gibi nitelendirmelerde bulunur. Bu nedenle de toplumda bir sorun alanı ortaya çıkmaktadır.

Sembolik etkileşimci yaklaşımın engellilik anlayışında engelliliğin birey üzerine getirmiş olduğu etiketleme ve sapma konularına odaklanılmıştır. Örneğin: bireyin engeli nedeniyle toplumsal olarak getirilen etiketlenme “birincil sapma” , bireyin bu etiketlenmelere karşı getirmiş olduğu tepkileri ise “ikincil sapma” olarak adlandırılır. Bu yaklaşıma göre tarihsel süreç içerisinde engelli bireylere yönelik pek çok etiketleme süreci yaşanmıştır. Örneğin; engelli bireylere yönelik olarak “engelli bireyler tehdit edicidir” ya da “engelli bireyler yük getiricidir” ifadeleri sembolik etkileşimi benimseyen sosyologlar açısından önemli olmuş ve bu etiketlenmelerin sonucu olarak toplumsal baskının başladığı belirtilmiştir.

Sembolik etkileşimci yaklaşım içinde oluşan ‘etiketleme modeli’ engelli bireylere yönelik olumsuz kültürel tanımlamaların ya da etiketlemelerin engelli olmayanlara göre daha olumsuz şartlarda iç içe olmalarından ve daha zor koşullar içinde yaşamak zorunda olduklarından ortaya çıktığını kabul eder (Burcu, 2015a:55). Bu anlamda toplumda engelli olmayan bireyler tarafından, engelli bireylere yönelik etiketleme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç nedeniyle de engelli bireyler, toplumda ikincil bir konumda yer almaktadır.

2.4.4. Sosyal İnşacı Yaklaşımda Engellilik

Engelliliğin sosyal modeli çerçevesinde şekillenen bu yaklaşım, özellikle İngiltere’de engelliliği anlama ve tanımlama sürecinde büyük rol oynamıştır (Burcu, 2010:72).

Sosyal inşacı yaklaşım, özellikle engellilik varsayımlarının ortak duygu, düşünce ve pratikler ve uzmanlar aracılığıyla nasıl inşa edildiği üzerinde durmuştur. (Burcu, 2015b: 328). Sosyal inşacı yaklaşımda engellilik açıklanırken beden, sosyal olarak inşa edilmiştir. Bedenin belirlenmesinde bu yaklaşıma göre sosyal tutum ve kurumlar biyolojik olgulardan çok daha etkili olmuşlardır.

Engelliliğin tıbbi modeli, engelli bireyleri sadece beden üzerinden konumlandırması nedeniyle sosyal inşacı yaklaşımı benimseyen sosyologlar tarafından eleştirilmiştir. Çünkü sosyal inşacı yaklaşıma göre tıbbi model, bireyi ‘hastalıklı’ veya ‘sakat’ gibi tanımlamalar ile nitelendirmiştir. Ancak sosyal inşacı yaklaşım, tıp bilimindeki ilerlemenin aksine sosyal adalettaki ilerlemeleri gerekli görmüş, bu nedenle bireylerin bu olumsuz tanımlamalar ile nitelendirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu kabulden hareketle sosyal inşacı yaklaşım, engelliliğin sosyal modeli üzerinde durmuştur. Buna göre sosyal inşacı yaklaşım, engelli bireyleri hakları olan vatandaşlar olarak ele almış ve bu şekilde engelliliğin yeniden inşa edildiğini vurgulamıştır.

Engelliliğin kültürel olarak inşa edildiğini belirten bu yaklaşıma göre toplum, ‘zayıf’ ve ‘güçlü’ kısımları ile ele alınmıştır. Toplumda ikincil konumda bulunan ve içinde engellilerin de bulunduğu bireyler, zayıf bir inşa süreci yaşarken daha güçlü olarak nitelendirilen bireyler, toplumdaki baskın gücü sergiledikleri için ‘güçlü inşalaştırma’ içerisinde yer almaktadır.

Engelliliğin sosyal inşacı yaklaşımında temel vurgu, engelli insanlar için gizli/gömülü kültürel anlamların varlığının kabulü ve bunların yaratabileceği kısıtlamaların önemli olacağı noktasında bu gömülü anlamların keşfedilmesidir (Burcu, 2015a: 59). Sosyal inşacı yaklaşım, genel olarak sorunun nasıl inşa edildiği ile ilgilenmesinden dolayı engelli bireyler üzerindeki tanımlamalara odaklanmış ve sosyal model ile birlikte engelli bireyler üzerindeki sorunların da şekillendiğini benimsemiştir. Ayrıca özellikle toplumda kullanılan dilin etkisini savunan sosyal inşacı yaklaşım, engelli bireyler üzerinde gizli anlamlar nedeniyle engelli bireylerin kısıtlamalar ile karşılaştıklarını savunmuştur.

2.4.5. Postyapısalcı ve Postmodern Yaklaşımda Engellilik

Postmodernizm, 18. yüzyılın ortalarından itibaren hakim olan ‘akılcılık’ ve ‘nedensellik’ çerçevesinde keşfedilen gerçekliğe sonsuz güven fikri ile mücadele etmiştir (Burcu, 2015a: 63). Özellikle modernizm sonrası gelişen ve değişen yeni

dünyada ortaya çıkan postmodernizm anlayışı, Batı toplum yapısındaki hakim inancı reddeder.

Postmodern dünyanın hakim özellikleri olarak gözüken ‘Bireycilik’ ve ‘Çoğulculuk’ postmodernizmde engellilik söylemi içinde kaygı ile karşılanmıştır (Burcu, 2015a: 63). Bu yaklaşıma göre engelli insanların bulunduğu bir toplum yapısında çoğulculuk anlayışı nedeniyle toplumda hakim bir grup vardır ve toplumda baskı ile birlikte engelli insanların bulunduğu diğer bir grup oluşmuştur.

Postyapısalcı yaklaşım ise daha çok dil, anlam ve söylem üzerinde odaklanmıştır. Postmodern yaklaşımda belirtildiği üzere engelli bireylerin baskı ile oluşturmuş olduğu engelli toplumu, engel türleri ne olursa olsun postyapısalcı yaklaşımda belirtilen dil, söylem ve anlam bütünlüğü ile birlikte bu baskıyı reddeder ve meydan okumaya başlar. Foucault, bu durumu “Egemen Güç” olarak tanımlamıştır (Burcu, 2015a: 66). Egemen gücün yaratmış olduğu baskı ile birlikte birçok engelli birey, bu baskıya karşı mücadele etmeye başlamıştır.

2.4.6. Feminist Yaklaşımlarda Engellilik

Feminizm kavramı, genel olarak kadınların toplumsal yaşamdaki ikinciliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan toplumsal hareketin genel adıdır (Ersöz, 2018:62). Bu hareket, politik ve pratik önlemler ile çeşitli kampanyaları içermektedir. 19. Yüzyılda gelişmeye başlayan bu hareket, ataerkillik ve cinsiyetçiliğe tamamen karşı çıkmış ve toplumsal eşitlik için mücadele etmiştir. Toplumdaki erkek egemen bakış açısını yıkmayı amaçlayan bu hareket tarihsel süreç içinde gelişimini devam ettirmektedir.

Feminizmin ilk hareketi, hak eşitliği talebi ile ortaya çıkmış ve 1848 yılı ile 1920 yılına kadar devam eden bir süreci içermektedir. Bu ilk dalga hareketin kazanımları arasında kadınlara oy verme hakkının verilmesi, eğitim ve meslek sahibi olmalarının önünün açılması, mülk edinme ve evliliklerini sonlandırabilme hakkı gibi pek çok kazanımlar vardır (Ersöz, 2018: 63). Özellikle ilk dalga hareketi oluşturan feministler tecavüz ve taciz gibi cinsel suçların önüne geçilmesini, erkek cinselliğinin kontrol altına alınmasını talep etmişler ve dönemin şartlarına göre büyük kazanımlar sağlamışlardır.

1960’lı yıllarda gelişen ve 1990’lı yıllara kadar devam eden ikinci dalga feminizm hareketi ise daha çok ataerkillik tartışmaları ve cinsiyet farklılıklarına odaklanmıştır. İkinci dalga feministlerin kazanımları arasında cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve

ataerkilliğin tüm toplumsal yapı ve kurumları etkisi altına aldığını ortaya koymaları gösterilmektedir (Ersöz, 2018:64). Bu doğrultuda ikinci dalga feministler, toplumun genelindeki sorunlara değinmiş ve büyük bir değişimin olmasını sağlamıştır. Özellikle 1960’lı yıllardaki tüm toplumlarda görülen değişim ve gelişim ile birlikte kadınların her alanda büyük kazanım sağladıkları kabul edilmiştir. Bunun gerçekleşmesinde ikinci dalga feministlerin büyük bir etkisi vardır.

1990’lı yıllarda başlayan üçüncü dalga feminist hareket ise kadınların farklılığına vurgu yapmış ve kadınların kendi aralarındaki farklılıklarını ortaya koymuştur. Beyaz ve zenci, üst ve orta sınıf, Doğulu ve Batılı kadınların arasındaki farklılıklara odaklanan dönemin feministleri teoriye vurgu yapmak yerine bireysel hikayelere yoğunlaşmış ve feminizmin bireysel güçlenmeyi savunması gerektiğini savunmuştur. Dönemin feministleri, Dünya üzerindeki tüm kadınların sorunlarına odaklanmış ve diğer dönem feministlerinden farklılık ortaya koymuştur.

Feminist yaklaşım, bu tarihsel süreçten hareketle özellikle kadın kimliğinin sorgulanmasına bağlı olarak politik bir eleştiri doğrultusunda engellilik alanı ile ilgili olarak toplumsal yaşamı sorgulamıştır. Feminizm hareketlerinin üç dalgada gelişmesi ve bu hareketler ile toplum yapısında meydana gelen değişimler nedeniyle sosyolojik açıdan da feminizm ve engellilik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi ihtiyacı oluşmuştur.

2.4.6.1. Liberal feminizm yaklaşımında engellilik

Liberal feministler, bir erkeğin yapabildiği bir şeyi bir kadının da kolay bir şekilde yapabileceğini ve bu sebeple kadın ve erkeklerin ontolojik açıdan eşit olduğu anlayışını benimsemişlerdir. Liberal feminizmin en önemli temsilcilerinden olan Mary Wollstonecraft’a göre kadınların eleştirel yetenekleri ve akıllarını geliştirmelerini engelleyen şey, eğitimsiz olmalarıdır (Ersöz, 2018:66). Bu doğrultuda liberal feministler, kadınların alacakları eğitim doğrultusunda kamusal alana gireceklerini ve toplumdaki ikincil konumdan kurtulacaklarını benimsemişlerdir.

1848 yılında Elisabeth Cady Stanton’un yazmış olduğu “Duygular Bildirgesi” isimli eser, liberal feminizmin önemli savunularından biri olmuş ve tarih boyunca kadınların erkekler tarafından ezilen varlıklar olduğu anlayışı benimsenmiştir (Ersöz, 2018: 67).

Liberal feminist yaklaşım, engelliliği bir ‘eksiklikten’ ziyade bir ‘farklılık’ olarak savunmuş ve politik eşitliği vurgulanmıştır. Liberal yaklaşıma göre beden, sosyal olarak inşa edilmiştir (Burcu, 2015a: 67). Bu yaklaşıma göre tıbbi modelin ‘beden biyolojiktir’ anlayışının tersine beden, sosyal kurumlardan ve tutumlardan oluşmuştur. Bu doğrultuda engelli kadınların bedenlerinden dolayı yaşamış oldukları ayrımcılığa karşı çıkılmış ve her alanda eşitlik savunulmuştur.

2.4.6.2. Kültürel feminizm yaklaşımında engellilik

Kültürel feminizm savunucuları, liberal feminizmde olduğu gibi kadınların ve erkeklerin ontolojik olarak aynı olduğuna inanmazlar. Kültürel feminizm, kadınların geleneklerinin ve kültürlerinin erkeklerden farklı olduğuna inanmışlardır (Ersöz, 2018: 68). Bu kapsamda kültürel feminizm savunucuları, kadınla ilgili özelliklerin erkeklerden daha üstün olduğunu kabul etmişlerdir. Anaerkil bir bakış açısıyla şekillenen kuram, toplumda kadınların farklı olmaları nedeniyle ön planda olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Erkek ile kadın arasındaki farkların değişmeyecek olması nedeniyle toplumun her alanında kadınların olması gerektiğini savunan kültürel feminizm, kadınlara her alanda ihtiyaç olduğunu kabul etmiştir.

Kültürel feminizm yaklaşımına göre engelli veya engelli olmayan tüm kadınların toplumsal yaşama katılması esastır. Bu nedenle de engelli kadınların toplumsal yaşamdan izole edilmelerine karşı çıkmıştır (Burcu, 2015a: 68). Kadınların toplumun her alanında erkeklerden daha üstün bir konumda yer almasını savunan bu kurama göre engeli olsun veya olmasın toplumun her alanında kadın egemenliği esastır.

2.4.6.3. Sosyalist feminizm yaklaşımında engellilik

Sosyalist feminizme göre cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı olarak kadınların toplumda ikincil bir konumda olmasının arkasında ataerkillik ve kapitalizmin birlikteliği vardır. Çağdaş sosyalist feministler çalışmalarını dört temel alanda gerçekleştirmişlerdir. Buna göre ilk olarak kapitalist toplumda özel alanın rolüne odaklanan kuramın temsilcilerine göre kadınların ev içindeki emekleri, kapitalizm ile birlikte sömürülmeye başlanmış ve bu durum anaerkil bir toplum yapısının oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak kadınların üretim tarzları ile doğrudan ilişkisi olduğuna odaklanmışlardır. Üçüncü odak noktaları ise kadın ve sınıf arasındaki ilişkinin çözümlenmesi gerektiğidir. Dördüncü ve son odak noktaları ise ev ve ailenin ideolojik toplumsallaşmadaki rolü üzerine olmuştur (Ersöz, 2018: 72). Bu odak noktalarına

bakıldığında sosyalist feministler, genel olarak kapitalizm ile birlikte ataerkil bir toplum yapısı oluştuğunu, bu sebeple kadınların erkekler tarafından sömürülmeye başladığını ve sınıfsal bir yapının toplumda oluştuğunu belirtmişlerdir.

Sosyalist feministlerin görüşlerine doğrultusunda toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınlardan ev içi işlerin beklenmesinin nedeni tamamen toplumdur. Bu yaklaşıma göre engelli kadınların kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirememeleri nedeniyle yaşamış olduğu ayrımcılık ve dışlanma, kapitalist ve ataerkil bir toplum yapısının sonucudur.

2.4.6.4. Varoluşçu feminizm yaklaşımında engellilik

Varoluşçu feminizm yaklaşımının en önemli temsilcilerinden Simone de Beauvoir'e göre kadınlar için aşılması gereken en önemli durum bedendir. Çünkü kadın bedeni, hem özgürlüğü kısıtlamakta hem de bireyi ölüme götürmektedir. Özellikle kadınlar için hamilelik ve doğum gibi olayların iğrenç olduğunu ileri süren Beauvoir, anne olmanın da kadınları sınırladığını ve toplumsal yaşamdan yabancılaştırdığını belirtmiştir. Beauvoir, "İkinci Cins" adlı eserinde 'Kadın olunmaz, kadın doğulur' diyerek kadın olmanın ataerkillikten kaynaklandığını ve erkek egemenliğinin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Beauvoir, özellikle de kadın bedeninin esaretin bir kaynağı olduğunu savunmuştur. Beauvoir'e göre kadınların statüsü, varoluşçuluğa bağlıdır. Ona göre ataerkil bir toplum yapısında erkek birey için olumlu normlar kullanılırken, kadınlar için olumsuz ve ötekileştirici bir norm kullanılmaktadır (Ersöz, 2018:76). Erkek özne ve mutlak bir konumdayken kadın ise ötekileştirilmiştir. Bu durum tamamen kadın ya da erkek olma ile ilişkilidir. Bireylerin statüsü, varoluşlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır.

Varoluşçu feminizm yaklaşımının kadının ötekileştirilmesi anlayışından hareketle engelli kadınların da ataerkil bir toplum yapısının kullanmış olduğu olumsuz norm ve söylemlere bağlı olarak ötekileştirildiği savunulmuştur (Burcu, 2015a: 68). Özellikle engelli kadın bedeninin "normal olmayan beden" olarak görülmesi nedeniyle engelli kadınların toplum tarafından dışlanmalarına karşı çıkmıştır.

2.4.6.5. Radikal feminizm yaklaşımında engellilik

Radikal feminizm, genel olarak kadınların ezilmişliklerinin ve toplumda 'öteki' bir konumda olmalarının sebebinin ataerkillik olduğunu savunmuştur. Radikal feministlere göre kadınların baskı altında olmaları ve sürekli erkek egemenliği altında

yaşamaları erkeklerin çıkarları doğrultusunda oluşmuştur. Bu kuramın temsilcileri, kadınların yaşamış oldukları sorunların bireysel olmadığını ve toplumun tamamını ilgilendirdiğini savunmuş ve “kişisel olan politiktir” görüşü doğrultusunda kadınların ezilmişliklerinin düzeltilmesi için toplumun her kesiminin mücadele etmesi gerektiğini belirtmiştir. Kuramın temsilcilerine göre cinsellik, ev içi iş bölümü, tecavüz, annelik, kürtaj gibi tüm konular politiktir (Ersöz, 2018: 77). Kuramın temsilcileri bu sebeple kadınların ezilmişliklerinin toplumun genel bir sorunu olduğunu kabul etmişlerdir.

Radikal feminizm savunucularının kadınların yaşamış oldukları sorunların toplumsal olduğunu belirtmesi anlayışından hareketle, engelli kadınların yaşamış oldukları sorunların da toplum tarafından oluşturulduğu benimsenmiştir (Ersöz, 2018:77). Engelliliğin sosyal modeline göre engelin toplum tarafından oluşturulduğu düşüncesine bakıldığında engelliliğin sosyal modeli ile radikal feminizmin görüşleri birbirleri ile benzerlik göstermektedir.

2.4.6.6. Post modern feminizm yaklaşımında engellilik

Post modern feminizmi savunanlar, özellikle çoğulculuğu savunurlar ve toplumun genelini yansıttığı iddia edilen görüşlerin gerçek dışı olduğunu belirtirler. Temel amaçları, toplumda kadınların deneyimlerini içeren bir dil yaratma olan post modern feministlere göre toplumda genel anlamda erkeklerin dili yansıtılmaktadır. Bu durum da kadınların ‘öteki’ olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.

Bu yaklaşıma göre engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremediklerinden dolayı yaşadıkları ayrımcılık toplumdaki erkek egemen bir dilden kaynaklanmakta ve bu nedenle tüm kadınların olduğu gibi engelli kadınlar da ‘öteki’ olarak görülmektedir.

2.4.6.7. Psikanalitik feminizm yaklaşımında engellilik

Yaklaşımın önemli savunucularından Chodorow, “Anneliğin Yeniden Üretilmesi” adını verdiği kuramının temelinde erkek ve kız çocuklarının kimliklerinin oluşum sürecinden bahsetmiş ve bu kimliğin iki yaşından itibaren oluştuğunu belirtmiştir. Chodorow’a göre erkeklerin rasyonel ve bağımsız olan kimlikleşme süreci erkekleri üretime, kadınların duygusal ve bağımlı olan kimlikleşme süreci ile onları yeniden üretime itmektedir. Bu şekilde erkekler, ataerkil toplumdaki rol ve sorumluluklarını

yerine getirmeye çalışırken kadınlar ise toplumda “annelik” veya “çocuk doğurmak” gibi rol ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırlar.

Bu kapsamda engelli kadınların kendilerinden beklenen “iyi bir anne” olma rolünü yerine getirememeleri durumunda yaşamış oldukları sorun, psikanalitik kurama göre erkek ve kız çocuklarının kimlikleşme süreci ile ilişkilidir. Bu süreç ile birlikte kadınlardan çocuk doğurma ve annelik rolünün beklenmesi, toplumun hakim anlayışı sonucunda oluşmuştur.

Feminist yaklaşımın tüm kuramlarına bakıldığında, engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremediklerinden dolayı daha fazla ayrımcılığa maruz kaldıkları benimsenmiştir. Özellikle engelli kadının anne olma, iş yaşamına katılma gibi hakları engelli olmasından kaynaklı olarak toplum tarafından göz ardı edilmiş ve engelli kadınlar ‘öteki’ olarak görülmüşlerdir. Tüm feminist kuramlarda kadının maruz kaldığı sorunların erkek egemen bir toplum yapısı nedeniyle kaynaklandığı ve kadına yüklenen görevler ile erkeğe yüklenen görevlerin farklı olması nedeniyle kadınların toplumsal anlamda dışlandıkları savunulmuştur. Bu kapsamda “Toplumsal Cinsiyet” kavramı üzerinde durmak oldukça önemlidir.

2.5.Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Kadının tarihi her zaman eşitsizlikler üzerine kurulan bir tarih olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan döneminden günümüze kadar her dönemde kadın, eşitsizliğe maruz kalmış ve toplumsal olarak dışlanmıştır. Aristo’ya göre kadın ve erkek her alanda birbirinden farklıdır. Ona göre erkek, doğuştan yönetim becerisine sahiptir ve karısını bir devlet adamı gibi çocuklarını da bir kral gibi yönetir. Her ne kadar devlet yönetiminde yönetilen ve yönetenin yer değiştirmesi söz konusu olsa da erkek ile kadın arasındaki yöneten-yönetilen ilişkisinde yer değiştirme söz konusu değildir. Ona göre bir erkek, en cesur kadından daha cesur olamıyorsa korkak olarak kabul edilmelidir. Erkeğin ev idaresi kadınınkinden farklıdır; erkeğin görevi getirmekken kadının görevi ise korumak olmuştur (Timurturkan, 2009:136). Aristo’nun bu düşüncesinde de belirtildiği üzere toplum içinde kadın ve erkek bireylere yüklenen roller her zaman farklı olmuştur. Bu farklılıklar “Toplumsal Cinsiyet” olgusunun bir sonucudur.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, 2003:83). Cinsiyet kavramı ise kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları ifade

etmektedir. Simone de Beauvoir, “İkinci Cins” adlı eserinde toplumsal cinsiyet ile cinsiyet arasındaki farklılıktan bahsetmiş ve “*Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur.*” ifadesi ile kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik olarak açıklanamayacağını bu farklılığın toplumsal olduğunu ifade etmiştir (Timurturkan, 2009:137). Toplumsal cinsiyet ile kadınlık kimliği ve erkeklik kimliği anlam kazanmıştır.

Toplumsal cinsiyet, kültürel ve toplumsal olarak kurulur (Güdücü, 2018:24). Erkek ve kadın bireylerin toplumdaki yerleri, rolleri ve statüleri toplumsal cinsiyet tarafından belirlenir. Burada önemli olan nokta bireylere toplumsal olarak yüklenen roller ve görevlerdir. Çünkü bu rol ve görevler, kadın ve erkek bireylerin toplumsal olarak farklılaşmasına ve ayrılmasına neden olmaktadır.

Kadın ve erkeklerin sosyalizasyon süreci birbirlerinden farklı olmuştur. Bu sosyalizasyon sürecinde kadın ve erkeklere toplumsal olarak bazı roller ve görevler verilir. Bu rol ve görevler “Toplumsal Cinsiyet Roller”i dir. Toplum, bireylere kadın veya erkek olma durumlarına uygun olarak roller verir. Örneğin; yeni doğan bir kız çocuğuna pembe kıyafetler alınması o toplumda kadın ve erkeklerin doğuştan itibaren ayrıldığını gösterir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal olarak birçok farklı bileşen tarafından oluşturulmuştur. Bu bileşenlerden en önemlisi ailedir. Çünkü toplumsal cinsiyete yönelik ilk adım, bireyin içinde doğduğu ve geliştiği aile ile atılmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolleri ilk olarak aile içerisinde öğrenilir (Güdücü, 2018:24). Kadının eve bağlılık ve annelik, erkeğin ise eve ve evde bulunan diğer kişilere hakim olma anlayışı aile içinde kazanılır (Ersöz, 1999:29). Kadınların karşı karşıya olduğu toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, bazı toplumlarda henüz kız bebek doğmadan anne babanın sırf kız çocuk olması nedeniyle kürtaj kararı alması şeklinde ortaya çıkmıştır (Özateş, 2007:83). Özellikle tarihsel süreç içerisinde düşünüldüğünde kız çocuğun dünyaya gelmesi nedeniyle aile içinde neslin devam etmeyeceği anlayışı hakim olmuştur. Ancak erkek çocuk karşısında ailenin tavrı bu şekilde olmayıp neslin devam edeceği anlayışı benimsenmiştir.

Aile içerisinde çocuklar, cinsiyetlerine göre belirlenmiş rol modellerini öğrenirler ve bu rol modelleriyle tutarlı davranışları için teşvik edilirler (Güdücü, 2018:25). Bu nedenle toplumsal olarak bireyler, kendilerine atfedilen görevleri yerine getirmediklerinde dışlanmaya maruz kalacaklarını bildiklerinden bu rolleri yerine

getirmek için çabalarlar. Aksi bir durum olduğunda bireyler toplumsal olarak dışlanmaya maruz kalma riski içinde bulunurlar.

Toplumsal cinsiyetin bir başka bileşeni ise eğitim alanıdır. Okul, her zaman ve her toplumda bireyin kamusal alana ilk çıkış yeri olarak görülmüş ve bireyin birçok kavramı tanımaya başladığı yer olarak kabul edilmiştir. Okul ile birlikte bireyler, aileleri tarafından kendilerine atfedilen rolleri yerine getirmeye ve yeni toplumsal cinsiyet rolleri öğrenmeye başlayacaklardır. Geleneksel kültürün ağır bastığı toplumlarda genellikle kız çocuklarının okutulmadığı, öncelikli olarak erkek çocuklarının okutulduğu, kız çocuklarının ev işlerinde çalıştırıldığı görülmüştür. Yapılan araştırmalarda Dünyadaki erginlerin dörtte üçü okur-yazar değildir ve bu oranın üçte ikisini kadınlar oluşturmuştur (Tanili, 2006:209). Bu oranın oluşmasında şüphesiz ki toplumsal anlamda kadınlara yüklenen roller etkili olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir başka bileşeni ise akran grubudur. Birey, özellikle büyüyüp yetiştiği akran grubundan ergenlik döneminde çok olmakla birlikte her dönemde etkilenmiş ve bu akran grubunun etkisi altında kalmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin keskinleşmesinde bireyin akranları ve arkadaşlarının büyük bir etkisi olmuştur (Güdücü, 2018: 26). Örnek vermek gerekirse erkek çocuklar, özellikle fiziksel güç gerektiren ve rekabet içeren sporları ve oyunları tercih ederken kız çocukları ise fiziksel güçten ziyade güzelliklerini sergiledikleri oyunları tercih ederler. Buna bağlı olarak bir erkek birey, fiziksel güçten yoksun ise veya fiziksel güç gerektiren oyunlara katılmıyorsa toplumsal olarak dışlanmaya maruz kalır. Aynı şekilde bir kız çocuğu fiziksel güç gerektiren bir spora yöneliyorsa “Erkek Oyunu”na katılmış olur ve toplumsal olarak kendi akran grubundan dışlanma yaşar.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının diğer bir bileşeni ise kitle iletişim araçlarıdır. Özellikle televizyon programlarında, dizilerde veya kitaplarda erkekler daima maceracı, güçlü ve zeki iken kadınlar daha çok edilgen ve ev işleriyle ilgilenen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ve buna benzer durumlar nedeniyle toplumsal cinsiyet rolleri meşrulaştırılır.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının son bileşeni ise dindir. Hristiyanlıkta felsefeciler ve ilahiyatçılar, Tanrının kadın ve erkek şeklinde bir cinsiyetinin olmadığını kabul etmekle birlikte İsa Mesih’in erkek oluşu nedeniyle erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu kabul etmektedir (Güdücü, 2018: 29). Yahudilikte ise kadınlar ile erkeklerin

rolleri arasına kesin sınırlar çizilmiş, kadınlar dinsel konumlardan uzak tutulmuş, karar verici mercii olarak her zaman erkekler görülmüştür (Toker, 2013: 610). İslamiyet'te ise kadın konusunda hoşgörü anlayışı benimsense de yanlış uygulamalar nedeniyle kimi toplumlarda kadınlar ikincil konumda olmuşlardır (Güdücü, 2018: 30). Üç dinde de kadınların ortak özelliği, yanlış uygulamalar ve dinin yanlış yorumlanması nedeniyle geri planda kalmasıdır.

Freud "Totem ve Tabu" adlı kitabında insanın belirleyici özellikleri arasında en önde gelen özelliklerinin insanın bilme ve kontrol etme isteği olduğunu belirtmiştir. Ona göre güçlü olanın güçsüz olan üzerindeki kontrolü; ailede babanın eşi ve çocukları üzerindeki, kadının ise çocukları üzerindeki kontrolü şeklinde tezahür eder (Can, 2018:37). Freud'un bu düşüncesinde de anlaşılabacağı üzere erkeğin kadın üzerindeki kontrol etme duygusu ve baskısı, erkeğin içinde olan ve onun özelliklerini yansıtan bir durumdur.

Avrupa'da ataerkil toplum yapısının oluşmasında Hristiyanlığın büyük bir etkisi olmuştur. Hristiyanlığının bazı yorumları nedeniyle Avrupa'nın toplum yapısında erkeğin Tanrı'nın bir yansıması olduğu, kadınlara yönelik işkencenin dinen uygun olduğu, kadınların hiçbir sorumluluklarının olmadığı, toplumda kadınların ikincil konumda yer alması gerektiği gibi düşünceler nedeniyle kadınlara yönelik insan haklarına aykırı olacak şekilde işkenceler uygulanmış ve toplum yapısında erkek, egemen hale gelmiştir.

Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet, her dönemde ve her bileşende kadınlar üzerinde bir baskı unsuru haline gelmiştir. Özellikle kadınlardan beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin çeşitli nedenlerle yerine getirilemediği durumlarda kadınların yaşamış oldukları ayrımcılık artmakta ve kadınlar toplumsal yaşamdan soyutlanmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde engelli kadınların kendilerinden beklenen rolleri yerine getirememeleri nedeniyle yaşamış oldukları ayrımcılık ve dışlanmanın da temel nedeni toplumsal cinsiyettir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramı ile engelli kadınlar arasındaki ilişkiye bakmak oldukça önemlidir.

2.6.Toplumsal Cinsiyet ve Engelli Kadın

Engelliler, geçmişten günümüze toplum tarafından ötekileştirilen ve içinde bulundukları olumsuz koşullara ek olarak toplumun onlara karşı olumsuz tutum ve davranışlarda bulunması nedeniyle daha güç durumlarda yaşayan gruplardır, aynı

şekilde kadınlar da engelliler gibi geçmişten günümüze küresel ataerkil bir cinsiyet rejimi nedeniyle toplumda ikincil konuma itilen bireyler olmuşlardır (Buz ve Karabulut, 2015:27). Engelli kadın olmak bu açıdan değerlendirildiğinde sadece kadın ya da sadece engelli olmaktan daha fazla ayrımcılığa maruz kalındığını gösterir.

Ataerkil sistem denilen erkek egemen sistem içinde kadınlardan beklenen çeşitli roller bulunmaktadır. Bunlar: Annelik rolü, Eşlik rolü, Ev Kadınlığı rolü, Akrabalık rolü, Mesleki rol, Topluluk rolü ve Bireylik rolüdür (Kamanlıoğlu, 2007: 160 dan aktaran Özdemir, 2010: 46). Bu temel rollerin engelli kadınlar tarafından yerine getirilemeyeceği düşüncesi nedeniyle toplum tarafından engelli kadınlar ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu noktada toplum, aynı şekilde engelli erkekten de babalık rolü, aileyi geçindirme rolü gibi çeşitli rollerin yerine getirilmesini beklemektedir. Ancak hiç şüphesiz toplum tarafından engelli kadınlar, her zaman daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu noktada özellikle kadınların toplum tarafından uğramış oldukları ayrımcılığın varlığı önemli bir etkidir. Özellikle erkek egemen toplum olarak kabul edilen ataerkil toplum yapısında kadınların uğramış olduğu ayrımcılık nedeniyle kadınlar, ikincil bir konumda kabul edilmiştir. Engelli kadınların toplumda uğramış oldukları ayrımcılık, bu sebeple daha fazla olmaktadır.

Engelli kadınlar ile ilgili olarak yapılan araştırmalardan biri olan Lonsdale (1990)'ın *"Women and Disability"* adlı çalışmasında engelli kadınların yaşadıkları sorunlar ve bunların hangi alanlarda yoğunlaştıkları üzerinde durulmuş ve engelli kadınların engelli erkeklere göre daha mağdur durumda oldukları ve kadın engellilerin toplumsal yaşamda daha fazla ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Burcu, 2015a: 85). Bu durumun sebebi özellikle erkek egemen bir toplum yapısının var olması ve toplumda engellilere yönelik olumsuz bir tutum ve davranışın olmasıdır. Özellikle engelliliğin tıbbi modelinden kaynaklanan 'normal' , 'normal olmayan' anlayışı nedeniyle engelliler toplumda 'öteki' olarak görülmüş ve engellerinin tıp bilimi ile azaltılması ya da yok edilmesi anlayışı birçok toplum tarafından benimsenmiştir. Bu durum da engellilerin toplumda ötekileştirilmesine neden olmaktadır. Engelli kadınlara yönelik ataerkil bakış açısı nedeniyle de bu durum kadınlarda daha fazla görülmektedir.

Engelli kadınların sorunlarına odaklanan Wendell (1989) ise hem kadın hem engelli olmayı, özellikle engelli kadına uygulanan toplumsal baskının, bedene uygulanan

kültürel baskıyla bağlantılı olması üzerinden değerlendirmiş ve engelli bireyler ile kadınların ortak noktasının iki grubun da “öteki” olarak görülmesi olduğunu belirtmiştir (Burcu, 2015a: 85). Bir diğer araştırmacı Mays (2006)’e göre engelli kadınlar, engellilik ve cinsiyet durumlarından kaynaklanan baskı ve şiddete maruz kalmaları nedeniyle toplumda ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durumun nedeni ise Mays (2006)’e göre eşitsiz güç ilişkileridir. Toplumda özellikle erkeklerin baskın olması nedeniyle kadınlar her zaman ikincil bir konumda yer almakta ve bu duruma engel durumunun da eklenmesi sonucu baskının ve ayrımcılığın boyutunda artış gözükmemektedir.

Kökleri toplumun derinliklerinde yer alan ‘normal’ ve ‘normal olmayan’ anlayışı, engellilerin dışlanma sürecinde önde gelen nedenlerden biri olmuştur (Karataş ve Çifci, 2010: 147). Bu durum, engellilerin ‘öteki’ olarak görülmesiyle doğrudan ilişkili olup engelliliğin tıbbi modelinin bir sonucudur. Özellikle geleneksel kültür özelliklerini taşıyan toplumlarda ‘kadının yeri evidir’ anlayışının var olması nedeniyle kadınlar, daha çok eve hapsedilmekte ve toplumdan soyutlanmaktadır. Engelliler üzerine yapılan birçok araştırma da bu durumu kanıtlamış ve engelli kadınların cinsiyet, ırk, sosyal uyum, sosyal sınıf, etnik kimlik açısından toplumdan soyutlandığı görülmüştür.

Toplumun bireylerden beklemiş olduğu ve toplumsal roller olarak adlandırılan evlilik kurma, iş edinme, aile yaşantısına uyum sağlama, birlikte yaşamayı öğrenme, çocuk sahibi olma ve büyütme gibi görevlerin bireyler tarafından yerine getirilmesi bireyin toplum içindeki statüsünü artırmaktadır (Karataş ve Çifci, 2010: 149). Arıkan’ın 2001 yılında 154 görme engelli kadınla yapmış olduğu araştırmasında evlenme durumu incelenmiş ve engelli kadınların %59,7 sinin bekar olduğu ve bu durumun da engelli erkeklere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Arıkan, 2001: 57). Bu durumun oluşmasında ataerkil toplum yapısının özellikleri bulunmaktadır. Erkek egemen toplum yapısında erkeklerin görevleri genellikle aile kurmak ve evin reisi olmak şeklindedir. Erkek bireyin engelli olma durumu, bu algıyı değiştirmemekte ve engelli erkeklerin evlenmesi, engelli kadınların evlenmesine göre toplumda daha uygun karşılanmaktadır. Bu durum, engelli erkeklerin kendilerine bakacak bir kadınla evlendirilmesinin toplum tarafından olumlu olarak karşılanmasının bir sonucudur. Bu durumun sonucunda engelli erkek, kendisine bakacak bir kadınla evlendirildiğinde

toplumun bireylere yönelik rollerinden olan ‘aile kurma’ rolü gerçekleşecek ve engelli erkekler, toplum tarafından dışlanmayacaktır.

Birçok toplumda engelli kadınların evlenemeyecekleri hatta çocuk sahibi olamayacakları anlayışına ilişkin bir önyargı bulunmaktadır. Ayrıca yine toplumda engelli kadınların çocuk sahibi olmasının yanlış olduğu gibi bir önyargı da bulunmaktadır. Bu durumun nedeni, engelli kadının çocuğuna bakamayacağının düşünülmesi ve çocuk bakımının sağlıklı kişiler tarafından yapılması gerektiği anlayışıdır. Bu nedenle çocuk sahibi olan engelli kadınlara yönelik sosyal baskının daha fazla olduğu kabul edilmektedir. Engelli bireylerin ‘tıbbi açıdan kendine yetemeyen kişiler’ olarak görüldüğü anlayışı nedeniyle bu kişilerin toplumsal rollerden muaf tutulması gerektiği, özellikle engelli bir kadının annelik rolünü yerine getirmesinin mümkün olmadığı anlayışı toplumda engelli kadınlara karşı en büyük ayrımcılığı doğurmaktadır.

Engelli kadınların toplumda uğramış oldukları bir diğer ayrımcılık alanı ise ekonomik yaşama katılma durumundan kaynaklanmaktadır. Kadınların iş hayatına katılması mevcut durumda oldukça düşük iken engelli kadınların iş hayatına katılma oranı daha da düşük olmuştur. Bunun dışında engelli kadınların iş hayatına katıldıklarında erkeklere göre daha düşük ücretle çalıştıkları yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur.

Engelli kadınların eğitimden yoksun olma durumu da azımsanmayacak kadar yüksek seviyededir (Karataş ve Çifci, 2010: 150). “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” nin 10. Maddesine göre eğitim alanında kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ve taraf devletlerin bu durumu güvence altına alması gerektiği belirtilmektedir. Ancak hem cinsiyete hem de engelliliğe dayalı ayrımcılığın birleşimi nedeniyle kadın ve kız çocuklarının düşük okuryazarlık oranlarına sahip olmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre okuma-yazma bilmeyen engellilerin genel nüfusa oranı %13 iken erkek engelli bireylerde bu oran %28,14, kadınlarda ise %48,01 olmuştur (Duyan ve Karataş, 2005). Süreğen hastalığı bulunan engellilerde ise bu oran daha da artmış ve kadınlarda %35,04 ü bulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2010 yılında yapmış olduğu “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” na göre ise engelli kadınların %54,9 unun okuryazar olmadığı, %16,5 inin ilkökul, %7,1 inin ortaöğretim ve dengi,

%4,7 sinin ise üniversite ve üstü mezunu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum; kadınların ev yaşamında olup eğitimde yerlerinin olmadığı anlayışının hakim olması nedeniyle gerçekleşmekte ve çoğu engelli kadın eğitim hayatına katılamamaktadır.

Engelli kadının mücadele ettiği bir başka alan ise ihmal ve istismardır (Karataş ve Çifci, 2010: 150). Engelli kadınların yüksek oranda ihmal ve her türlü istismara maruz kaldığı yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Arıkan'ın 2001 yılında yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların %77,8 inin duygusal istismara, %30,1 inin fiziksel istismara, %28,8 inin ise cinsel istismara maruz kaldığı ortaya çıkmıştır (Arıkan, 2001: 62). Bu durum, özellikle toplumun engelli kadınlar üzerindeki tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü üzere sınırlı literatür araştırmalarında ortak nokta, engelli ve kadın olma durumunun bir araya gelmesi ile sorunun daha da derinleştiği ve kadının toplumsal olarak baskı ve şiddete maruz kalma durumunun artış gösterdiği şeklindedir. Özellikle engelli kadınların sosyal olarak kodlanmış cinsel özellikleri, üreme temelli rolü ile eğitim ve çocuk yetiştirme rolünün reddedilişi, bedensel ve fiziksel olarak çekici bulunmayışı ile birlikte cinsel yönden reddedilişi toplumsal anlamda engelli kadınlara yönelik baskı ve şiddeti artıran temel unsurlardan olmuştur. Özellikle kitle iletişim araçlarında 'normal beden' veya 'istenilen beden' vurgularının yapılması ile birlikte engelli kadınlara yönelik baskı ve şiddet pekiştirilmekte ve engelli kadınlar sosyal olarak izole edilmektedir.

Collins (1990)'e göre engelli kadın için toplumda kadın olmasına bağlı olarak toplumsal cinsiyet rolleri ve engellilik durumu bir aradayken adeta pekiştirilmiş bir dezavantajlılık yaratılmaktadır. Thomsan (1997) ise kadın bedenine ve engelli bedenine atfedilen kültürel anlamlar arasında birçok paralel nokta olduğunu ve her ikisinin de toplum içerisinde 'sapmış' veya 'aşağı' olarak nitelendirildiğini vurgulamıştır (Burcu, 2015a :87). Bu durumda da engelli kadın, toplumdan izole olarak görülmekte ve tüm toplumsal cinsiyet rollerinden muaf tutulmaktadır.

Yapılan tüm çalışmalarda engelli kadının 'kadın' olarak görülmediği açıktır. Toplumda her dönemde ikincil planda olan kadının engel durumuyla birlikte kadın kimliğinin yanına engelli kimliği de eklenmiş ve toplum tarafından beklenen rollerin yerine getirilememesinden kaynaklanan ayrımcılık ile birlikte engelli kadınlar toplumdan izole olmuşlardır. Günümüzde birçok engelli kadının ev içerisinde olması

ve kültürel/toplumsal hayata katılmamasının en büyük nedeni bu durumdur. Kadının yerinin evin içi olduğu anlayışı, günümüzde pek çok engelli kadını evin içine hapsetmiş ve toplumsal yaşamdan soyutlamıştır.

Toplum, kadınlardan her dönem erkeklerden daha fazla beklenti içinde olmuştur. Ancak bu fazla beklenti nedeniyle de kadınlar, her dönem daha fazla ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu nedenle de kadın, erkekten daha dezavantajlı bir konuma gelmiştir. Bu dezavantajlı konumun üzerine engelli olma durumundan kaynaklanan dezavantajlılığın eklenmesi ile birlikte pekiştirilmiş bir sorun alanı ortaya çıkmaktadır. Bu sorun alanında birey, hem engelli hem de kadın olmasından kaynaklı olarak toplumun beklediği rollere cevap verememekte ve toplumsal yaşamdan soyutlanmaktadır.

Engelli türleri içerisinde bir başka engelliliğe sahip olan kadının daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığını söylemek ise pek mümkün değildir. Çünkü engelli kadına yönelik ayrımcılık, tüm engellilik türlerini kapsamaktadır. Örneğin; fiziksel engeli bulunan bir kadının da zihinsel engeli bulunan bir kadının da toplumsal olarak ayrımcılığa maruz kalması kaçınılmazdır. Çünkü toplumun kadından beklediği rolleri her iki grup da yerine getiremeyecek ve bu nedenle toplumsal olarak ayrımcılığa maruz kalacaktır. Ancak bu tezin konusu olan ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları ayrımcılığa da odaklanmak gerekmektedir. Buz ve Karabulut'un yapmış olduğu bir araştırmada (2015) ortopedik engelli kadınların özellikle eş seçimi anlamında aile ve toplum tarafından baskı altında oldukları ayrıca herhangi bir işte çalışmaları anlamında ise yine eş, aile ve toplum tarafından baskıya maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu araştırmada özellikle ortopedik engelli kadınlara özgü en temel sorunun çevresel düzenlemelerden kaynaklandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle ortopedik engelli kadınlara yönelik belediyeler veya diğer kuruluşların gerçekleştirdikleri çevresel düzenlemelerin sayısal olarak azlığı ve nitelik olarak kalitesizliği nedeniyle ortopedik engelli kadınlar, günlerinin büyük bir kısmını ev içerisinde geçirmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet anlamında baskı ve şiddete maruz kalan engelli kadınlar, toplumsal yaşamdan izole olmaktadır. Bu durum, ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları ayrımcılığı artıran en temel unsur olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışma ile birlikte ortopedik engelli kadınlara yönelik ayrımcılık, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından incelenmiş, erkek egemen toplum yapısındaki engelli

kadınlara yönelik ayrımcılık her yönüyle ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

3. YÖNTEM

“Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Ortopedik Engelli Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği” başlıklı bu çalışmanın yöntem bölümünde araştırmanın modeli, katılımcı grubu, kapsamı ile sınırlılıkları, veri toplama teknikleri, veri toplama süreci ve veri analizinden bahsedilmiştir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Zonguldak ilinde yaşayan ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları ve toplumsal cinsiyet olgusundan kaynaklanan ayrımcılık deneyimlerini ortaya çıkarmak adına nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi” gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Nitel araştırmada esas amaç, insanların olaylara ne gibi anlamlar yüklediğini ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma, araştırılan olguyu okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir şekilde yansıtarak toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olmasına ve araştırmaya konu olan bireylerin görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğunca doğrudan sunulmasına önem vermektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 48).

Nitel araştırmalarda bir konunun ortaya çıktığı bağlam göz önünde bulundurulduğu sürece elde edilen veriler anlam taşımaktadır. Eğer bir eylemin ortaya çıktığı bağlam göz ardı edilirse ve bu şekilde bir yorumlama yapılırsa o eylem hakkında gerçeklikten uzak bir yorumlama yapılacaktır.

Nitel araştırmanın belirtilen özelliklerinden hareketle bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüş ve ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının var olduğu şekliyle ve doğru bir biçimde ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

3.2.Araştırmanın Katılımcı Grubu

Araştırmada özellikle engelli bireylerin sayısının fazla olduğu nüfus üzerinde çalışmak hedeflendiğinden çalışma, Zonguldak ilindeki ortopedik engelli kadınlar ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2020 yılı verilerine göre; Zonguldak ilinin nüfusu 591.204 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca TÜİK’in engelli

nüfusuna ilişkin yapmış olduğu 2013 yılındaki araştırmaya göre; Zonguldak ilindeki engelli nüfusun 16.540 kişiden oluştuğu saptanmış ve Zonguldak ili, Türkiye genelinde engelli nüfusunun en fazla olduğu 21. İl olmuştur.

Ortopedik engelli kadınlar açısından bakıldığında ise 2013 yılında yapılan TÜİK araştırmasına göre; Zonguldak ilinde bulunan engelli nüfusun %20,27 sini ortopedik engelli bireyler oluşturmaktadır. 2013 yılında Zonguldak Valiliği tarafından yapılan “Zonguldak’ın Yaşanabilir Bir Kent Olması İçin Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması” nda ise Zonguldak ilindeki 3,357 ortopedik engellinin %55 inin kadın olduğu, ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerden dolayı araştırma, Zonguldak ilinde bulunan ortopedik engelli kadınlar ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118). Bu örneklemenin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır (Sencer, 1989: 386).

Bu doğrultuda araştırmada ortopedik engelli kadınların hizmet aldığı bir dernek aracılığıyla ve amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılmış 15 ortopedik engelli kadın ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

3.3.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları şu şekilde belirlenmiştir.

- Araştırmanın kapsamını 2019 Mayıs ve 2019 Ekim ayları içerisinde amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılan 15 ortopedik engelli kadın oluşturmaktadır.
- Araştırmanın bulguları, çalışma sonucu elde edilen bulgularla sınırlıdır ve tüm ortopedik engelli kadınlara yönelik herhangi bir genelleme taşımamaktadır.

3.4.Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Görüşme; insanların düşüncelerini, duygularını ve değerlendirmelerini ifade edebilmeleri için kullanılan en etkili yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 136). Görüşme tekniği, genel olarak araştırmacı tarafından oluşturulan bir görüşme formu ile birlikte yapılır ve kendi içinde yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış olmak üzere

ikiye ayrılır. Yapılandırılmış görüşmeler, önceden belirlenmiş yanıt kategorileri içinde önceden belirlenmiş bir dizi sorunun yanıtlanması şeklinde gerçekleşir ve bu görüşmedeki yanıtlarda çeşitliliğe çok az yer verilir (Punch, 2016:167). Yarı yapılandırılmış görüşme ise geniş bir uygulama alanına sahiptir ve açık uçlu, derinlemesine yapılan görüşmeleri içerir (Punch, 2016: 169). İki görüşme yöntemi arasındaki en önemli fark, yarı yapılandırılmış görüşmede yapılandırılmış görüşmede olduğu gibi herhangi bir sınırlama olmamasıdır.

Bu çalışmada ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları ayrımcılık deneyimlerinin belirlenmesi amacı hedeflendiğinden derinlemesine görüşmeler yapılmasının uygun olacağı düşünülmüş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan kadınların demografik bilgilerinin yer aldığı “Kişisel Bilgi Formu” ile araştırmaya başlamadan önce araştırmacının amaçları hakkında bilgi veren “Bilgilendirilmiş Onam Formu” da kullanılmıştır.

3.5.Araştırmanın Veri Toplama Süreci

“Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Ortopedik Engelli Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği” başlıklı bu çalışmada Zonguldak ilinde bulunan, amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 15 ortopedik engelli kadın ile görüşme tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir.

15 ortopedik engelli kadın ile yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı ile bilgi edinme gerçekleştirilmiş ve katılımcılara ses kayıt cihazı ile kayıt alma konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin yeri ve zamanı katılımcıların talebine istinaden belirlenmiş olup görüşme yapılan yerde katılımcılar ve araştırmacı dışında herhangi bir kimsenin olmamasına dikkat edilmiştir.

15 görüşmenin sonunda elde edilen verilerin tekrara düşmesi nedeniyle daha fazla görüşme yapılmamış ve veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

2019 yılı Mayıs ve 2019 yılı Ekim ayları arasında görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bir görüşmenin ortalama süresi 45 dakika olmuştur.

3.6.Araştırmanın Veri Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniğinde elde edilen veriler, daha önceden belirlenmiş olan temalara

göre yorumlanır, bu analiz tekniğinde amaç elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). Bu analiz tekniği ile ortopedik engelli kadınlara yönelik ayrımcılık deneyimleri, farklı temalar şeklinde değerlendirilmiş ve bu temalar arasındaki neden-sonuç ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Betimsel analiz tekniği şu aşamalardan oluşmaktadır:

- Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulur. Bu çerçeveye göre verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenir.
- Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu aşamada daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunur ve düzenlenir. Ayrıca bu aşamada bulgular kısmında kullanılacak doğrudan alıntılar belirlenir.
- Bulguların tanımlanması: Bir önceki aşamada düzenlenen veriler tanımlanır ve gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenir.
- Bulguların yorumlanması: Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada yapılır (Yıldırım ve Şimşek: 2016: 240).

Betimsel analiz tekniğinde önemli olan nokta, temaların ve kodların belirlenmesidir. Bu yaklaşımda elde edilen bilgilerle araştırma öncesinde belirlenen kodlar ve temaların düzenlenmesi söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 240). Araştırmada ortopedik engelli kadınlara yönelik ayrımcılık deneyimleri ile ilgili olarak toplumun kadınlardan beklediği roller olan annelik rolü, eş olma rolü, ev kadınlığı rolü, akrabalık rolü, birey rolü, mesleki rol, topluluk rolü ile şiddete maruz kalma durumları esas alınarak hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur (EK-1).Görüşme formunun oluşturulmasında Buz ve Karabulut'un 2015 yılında yapmış oldukları "Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma" isimli araştırmadan yararlanılmıştır.

Yapılan görüşmelerde katılımcılardan onay alınmasının ardından ses kayıt cihazı kullanılmış ve kayıt cihazı ile yapılan görüşmeler dinlenip çözümlenmiştir. Çözümleme ile birlikte katılımcıların cevaplarına araştırmacının yorumları ve

düşünceleri dahil edilmemiş ve katılımcıların görüş ve düşünceleri olduğu gibi aktarılmıştır.

Elde edilen veriler ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları ve araştırmanın kodlarını oluşturan birey rolü, topluluk rolü, mesleki rol, evlilik rolü, annelik rolü, ev kadınlığı rolü, akrabalık rolü ve şiddete maruz kalma durumları başlıklarında yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Zonguldak ilinde yaşayan ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan bu çalışmada elde edilen bulgular dört bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, ikinci bölümde sosyo-ekonomik özelliklerine, üçüncü bölümde engel durumlarına, dördüncü bölümde ise; engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin olarak elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

Görüşmeci Kodu	Yaş	Medeni Durum	Kaç Yaşında Evlenildiği	Çocuk Sahibi Olma Durumu	Eğitim Durumu
K1	43	Evli	20	2	Lise son sınıf terk
K2	42	Evli	19	2	İlkokul
K3	37	Boşanmış	20	1	Lise
K4	30	Bekar	-	-	Lisans
K5	45	Boşanmış	17	3	Ortaokul
K6	38	Evli	19	2	İlkokul
K7	28	Evli	25	1	Lise
K8	49	Evli	28	1	Ortaokul
K9	44	Bekar	-	-	İlkokul
K10	39	Evli	27	1	Ortaokul
K11	29	Bekar	-	-	Lise
K12	34	Evli	23	-	Ortaokul
K13	26	Bekar	-	-	Lise
K14	52	Evli	27	2	İlkokul
K15	41	Bekar	-	-	Ortaokul

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların 26-52 yaş aralığında, 5’inin bekar, 2’sinin boşanmış, 8’inin ise evli olup evlilik yaş aralıklarının 17-28 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. 9 katılımcı çocuk sahibidir ve çocuk sayıları 1-3 arasındadır.

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise engelli kadınların 4’ünün ilkokul, 6’sının ortaokul, 4’ünün lise, 1’inin ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarından da görüleceği üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu ilkokul ve ortaokul mezunudur.

Görüşmeci Kodu	Meslek	Daha Önce Çalışıp Çalışmadığı	Kaç Yıldır Zonguldak’ta Yaşadığı	Şu an Kiminle Yaşadığı
K1	-	Hizmetli	4 yıl	Aile (Eş-çocuk)
K2	-	Çocuk bakıcılığı	Doğum yeri	Aile (Eş-çocuk)
K3	-	Sekreterlik	Doğum yeri	Ebeveyn-çocuk
K4	Memur	-	3 yıl	Tek başına
K5	-	-	Doğum yeri	Akraba yanı
K6	-	-	19 yıl	Aile (Eş-çocuk)
K7	Sekreter	-	7 yıl	Aile (Eş-çocuk)
K8	-	-	Doğum yeri	Aile (Eş-çocuk)
K9	Hizmetli	Hizmetli	Doğum yeri	Ebeveyn
K10	-	Hizmetli	Doğum yeri	Aile (Eş-çocuk)
K11	Sekreter	-	Doğum yeri	Ebeveyn
K12	-	-	11 yıl	Aile (Eş-çocuk)
K13	-	-	Doğum yeri	Ebeveyn
K14	-	-	Doğum yeri	Aile (Eş-çocuk)
K15	-	-	Doğum yeri	Ebeveyn

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların 4’ünün çalıştığı, çalışan katılımcılardan 1’inin memur, 2’sinin aile şirketine sekreter, 1’inin proje kapsamında çalıştığı belirlenmekle beraber; daha önce 5’inin sekreterlik, hizmetli ve çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalıştıkları görülmüştür. Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde de örneğin; TÜİK’in 2010 yılı verilerine göre 15 yaş üstü ve en az %20 engel oranına sahip engelli bireylerin %14,3 ü çalışırken %85,7 si çalışmamaktadır. Çalışan engellilerin ise %80,7 si erkek, %19,3 ü kadındır. Bu doğrultuda bu araştırmadan elde edilen veriler, TÜİK’in verilerini destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında görüşülen kadınlardan 10’unun doğumlarından itibaren, 5’inin ise 3-19 yıldır Zonguldak’ta yaşadıkları tespit edilmekle birlikte 8’i eşi ve çocukları ile 5’i ebeveynleriyle birlikte, 1’i tek başına, 1’i akrabasının yanında yaşamaktadır.

Görüşmeci Kodu	Engel ve Engel Derecesi	Kaç Yıldır Engelli Olunduğu	Engel Nedeni	Ailede engelli bireyin olup olmadığı	Cihaz Kullanma Durumu
K1	%57 Kısmi Felç	Doğum	Doğum	-	-
K2	%61 Kalça Çıkıklığı	Doğum	Doğum	Eş ve çocuk	-
K3	%50 Raşitizm	Doğum	Doğum	Abla	-
K4	%100 Uzun Kaybı	18 Yıl	Yanlış tedavi	-	Protez
K5	%67 Kısmi Felç	13 Yıl	Yanlış tedavi	-	Koltuk Değneği
K6	%82 Kısmi Felç	5 Yıl	Yanlış tedavi	-	-
K7	%63 Kalça Çıkıklığı	Doğum	Akraba Evliliği	Kardeş	-
K8	%50 Kalça Çıkıklığı	Doğum	Akraba Evliliği	Eş ve çocuk	-
K9	%40.5 Uzun kaybı	23 Yıl	Trafik Kazası	Baba	Platin
K10	%70 Skolyoz	Doğum	Akraba Evliliği	Eş- Kardeş	-
K11	%100 Uzun Kaybı	18 Yıl	Yanlış Tedavi	-	Protez
K12	%62 Kalça Çıkıklığı	Doğum	Doğum	Eş	-
K13	%100 Uzun kaybı	9 Yıl	Trafik Kazası	-	Protez
K14	%100 Uzun Kaybı	23 Yıl	Yanlış Tedavi	-	Protez
K15	%100 Uzun Kaybı	27 Yıl	Trafik Kazası	-	Tekerlekli Sandalye

Tablo 3: Engel Durumuna İlişkin Bulgular

Engelli kadınların engellilik durumları incelendiğinde; 6'sının uzuv kaybı yaşadığı, 3'ünün kısmi felçli, 4'ünün kalça çıkıklığı, 1'inin skolyoz ve raşitizmli olduğu, 7 katılımcının doğumlarından itibaren, 8 katılımcının ise sonradan engelli olduğu ve engelleri nedeniyle 7 katılımcının cihaz (tekerlekli sandalye, koltuk değneği, protez, platin) kullandığı tespit edilmiştir. Sonradan engelli olan 8 kadının engelli oluş süreleri 5 – 27 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların engellilik nedenleri incelendiğinde; 5'inin yanlış tedavi sonrasında, 3'ünün akraba evliliği nedeniyle, 3'ünün trafik kazası sonucu engelli oldukları belirlenmiştir.

Engelli kadınların 7'sinin ailesinde de engelli birey bulunmaktadır. Ailesinde engelli birey bulunan kadınlardan 1'inin sadece eşinde, 3'ünün hem eşinde hem de çocuklarında, 2'sinin ise kardeşlerinde engel bulunduğu tespit edilmiştir.

Engelli kadınların cihaz kullanıp kullanmama durumları incelendiğinde 7'sinin cihaz kullandığı, cihaz kullanan 7 kadından dördünün protez, diğerlerinin ise; platin, koltuk değneği ve tekerlekli sandalye kullandıkları tespit edilmiştir.

4.1.Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Elde Edilen Bulgular

Bu bölümde ortopedik engelli kadınların toplumsal cinsiyet çerçevesi içerisinde yaşamış oldukları ve araştırmanın kodlarını oluşturan birey rolü, topluluk rolü, mesleki rol, evlilik rolü, annelik rolü, ev kadınlığı rolü, akrabalık rolü ve şiddet görme durumları başlıklarında elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

4.1.1. Birey Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden birey rolü; bireyin kişisel gelişimini, arkadaşlık ilişkilerini ve boş zaman etkinliklerini içeren bir roldür. Engelli bireyin sosyal çevresi ile olan ilişkisi, kişisel anlamda kendini geliştirip geliştiremediği, eğitim-öğretim hayatına başlama noktasında karşılaşmış olduğu engeller gibi konular birey rolü kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda birey rolü kapsamında katılımcılara günlük aktivitelerini yerine getirip getirmediikleri, eğitim hayatına başladıklarında ve devam ettiklerinde ne gibi sorunlarla karşılaştıkları sorulmuş ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı açısından elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Katılımcıların birey rolü kapsamındaki ortak sorunları; günlük yaşamın aktivitelerine toplumsal engeller nedeniyle katılamamaları, toplum tarafından 'öteki' olarak

görülmeleri ve buna bağlı olarak dışlanma yaşadıkları şeklinde olmuştur. Ancak katılımcılar özelinde bakıldığında ise farklı sorunların da yer aldığı görülmektedir. Özellikle engelliliğin tıbbi modelinde yer alan ve engellilerin “kendi kendine yetemeyen ve başkasına muhtaç kişiler” olduğu anlayışının günümüzde de etkisini devam ettirdiği görülmektedir.

- K3: *“Ben, engelimden dolayı aksayarak yürüyorum. Bu yüzden rahatlıkla dışarı çıkma ya da alışveriş yapma gibi konularda her zaman yanımda bir destekçim olmak zorunda. Tek başıma sadece yakın yerlere gidebiliyorum. Hayatımı her zaman birine mahkum bir şekilde yaşıyorum. Mimari engeller de bizim dışarı çıkmamızı engelliyor zaten. Ülkemizde engellilerin dışarı çıkmasını kolaylaştıracak projeler yapılıyor ama bunların sayısının çok az olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden günlük aktivitelerimi sadece birinin yardımı olunca yapabiliyorum.”* (37 yaşında, boşanmış)
- K7: *“Özellikle dışarı tek başıma çıkmaya çekiniyorum. Sürekli birilerinden yardım almak zorunda kalıyorum. Her yardım istediğimde de bir çekince oluyor. Çünkü yardım istediğimde engelli olduğumu bir kez daha hatırlamak zorunda kalıyorum.”* (28 yaşında, evli)

K3 (37 yaşında, boşanmış)’ün engeli nedeniyle “hayatımı her zaman birine mahkum olarak yaşıyorum” ifadesinden de anlaşılacağı üzere ortopedik engelli kadınlar, toplum tarafından “başkasına muhtaç” bir birey olarak görülmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde ise engelli kadınlar hakkında geçmişten günümüze dek “kendi kendine yetemeyen”, “başkasına muhtaç”, “korunmaya muhtaç olan”, “yetersiz olan” kişiler olarak tanımlamaların bulunduğu görülmektedir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 37, Burcu, 2015a: 168). Bu tanımlamaların günümüzde de halen var olması engelli kadınlara karşı bakış açısının değişmediğini kanıtlar niteliktedir.

K3’ün belirtmiş olduğu bir başka sorun ise mimari engellerdir. Özellikle toplum tarafından ayrımcılığa maruz kalan ve ikincil bir konumda olduğu kabul edilen ortopedik engelli kadınların mimari engeller nedeniyle yaşamış oldukları sorun daha da artmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde ise ortopedik engelli kadınların özellikle yaya kaldırımlarının ve yürüyüş yollarının bozuk olması, tekerlekli sandalye rampalarının bulunmayışı gibi mimari engeller ile karşılaştıkları ve bu engeller nedeniyle sosyal yaşamlarının olumsuz olarak etkilendiği sonucu ortaya

çıkıştır (Esatbeyoğlu ve Karahan, 2014: 44). K3'ün belirtmiş olduğu gibi mimari engeller ile karşılaşan engelli, günlük aktivitelerini yerine getirmekte zorlanmakta ve bir başkasından yardım istemektedir. Özellikle K3'ün *“Mimari engeller de bizim dışarı çıkmamızı engelliyor zaten... Bu yüzden günlük aktivitelerimi sadece birinin yardımı olunca yapıyorum”* ifadesinden de anlaşılacağı üzere ortopedik engellilerin mimari engeller nedeniyle başkasına ihtiyaç duyarak yaşadığı, günlük aktivitelerden uzak ve toplumdan soyutlanmış olduğu görülmektedir.

K7 (28 yaşında, evli)'nin belirtmiş olduğu sorun da K3'ün yaşamış olduğu sorunla benzerlik göstermektedir. Özellikle toplumun engellileri “başkasına muhtaç kişiler” olarak görmesi nedeniyle engelli kadınlar ev içine hapsedilmekte ve sosyal yaşamdan uzak kalmaktadır. Sosyal yaşamdan uzak kalan engelli kadın, ilerleyen dönemlerde sosyal yaşama katılma isteğinin olması halinde ise yine diğer bireylerden yardım isteyecek ve yine benzer sorunlar yaşamaya devam edecektir. Bu sorun, engelli bireyin sürekli olarak kendisini “yetersiz” olarak görmesine neden olmaktadır. K7'nin *“...Her yardım istediğimde de bir çekince oluyor. Çünkü yardım istediğimde engelli olduğumu bir kez daha hatırlamak zorunda kalıyorum”* ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Katılımcıların birey rolü bağlamında üzerinde durdukları bir başka durum ise toplumun tavrı nedeniyle kendilerini tamamen eve kapatmaları ve sosyal hayatlarının bu nedenle bitmesi ya da kısıtlanmasıdır. K5 ve K6'nın bu konudaki görüşleri şöyledir:

- K5: *“Engelli olduktan sonra evden çıkmak istemezdim, kendimi eve kapatmıştım, kimse ile görüşmek istemiyordum. Çünkü engelimden dolayı beni dışlayacaklarına inanıyordum. İyileşeceğime olan güvenimi de kaybettiğim için inancımı yitirmiştim.”* (45 yaşında, boşanmış)
- K6: *“İlk zamanlarda hiçbir şekilde evden dışarı çıkamazdım, ev işlerini ya da seyahat etmeyi kesinlikle istemezdim. Hatta bu yüzden psikiyatrik ilaçlar kullanmaya başladım. Çünkü insanın daha önce kolaylıkla yaptığı bir şeyi bir anda yapamamaya başlaması insanda çok büyük sorunlar oluşturunuyor.”* (38 yaşında, evli)

K5 (45 yaşında, boşanmış)'in cevabı incelendiğinde engelli kadınların yaşamış oldukları birçok temel sorun görülmektedir. K5'in ifadelerinin ardından üzerinde durulması gereken ilk sorun “sosyal dışlanma”dır. K5'in *“...engelimden dolayı beni*

dışlayacaklarına inanıyordum” ifadesi toplum tarafından engelli kadınlara yönelik uygulanan ayrımcılığı göstermektedir. Özellikle engelliliğin tıbbi modeli incelendiğinde toplum tarafından engellilerin sosyal hayattan uzak tutulması gerektiği, engellilerin ikincil bir konumda olduğu ve engellerinin tıbbi yollarla düzeltilmesi gerektiği anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre de engelli bireylere yönelik toplum içinde bazı beklentiler vardır ve engelliler, bu beklentileri yerine getiremedikleri süre içerisinde sosyal izolasyon ve yalnızlaştırma yaşamaktadır (Burcu,2015a: 148). Bu kapsamda engelliliğin tıbbi modelinde yer alan ve yapılan araştırmalarda da ortaya çıkan bu düşüncelerin K5’in ifadelerinde de yer aldığı ve tıbbi modelin günümüzde etkisinin halen devam ettiği görülmektedir.

K5’in ifadeleri doğrultusunda üzerinde durulması gereken diğer bir sorun ise “soyutlanma”dır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde engellilik üzerine toplum tarafından 3 temel etiketleme söyleminin bulunduğu görülmektedir. Bu söylemlerden ilki toplum tarafından engellilerin “eve kapanması gerektiği” şeklindedir. İkinci söylem engellilerin “toplumdan ayıklanması gereken kişiler” olarak görüldüğü anlayıştır. Üçüncü ve son söylem ise engellilerin “aciz” olarak değerlendirildiği anlayıştır (Burcu, 2015a: 16). K5’in ifadelerine detaylı olarak bakıldığında bu üç söylemin de olduğu görülmektedir. K5’in *“Engelli olduktan sonra evden çıkmak istemezdim, kendimi eve kapatmışım, kimse ile görüşmek istemiyordum”* ifadesine bakıldığında toplum, ilk olarak K5’in eve kapanması gerektiğini savunmuş ve engelliliğe yönelik ilk söylem bu şekilde gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak K5’in *“...Evden çıkmak istemezdim. Çünkü engelimden dolayı beni dışlayacaklarına inanıyordum.”* İfadesi incelendiğinde toplum, K5’i toplumdan soyutlamıştır. Bu şekilde ikinci söylem de gerçekleştirilmiştir. K5’in *“...İyileşeceğime olan güvenimi de kaybettiğim için inancımı yitirmiştim.”* İfadesi incelendiğinde de üçüncü ve son söylemin gerçekleştiği görülmektedir. Toplum son olarak engelliye “aciz” olarak değerlendirmiş ve sonucunda bireyin kendisine olan güvenini ve inancını yitirmesine neden olmuştur.

Sonradan engelli olan K5 ve K6 özelinde yapılan araştırmalara bakıldığında ise sonradan engelli olmuş kadınlarda toplum içine karışma, alışveriş yapma veya seyahat etme gibi günlük aktivitelerin sağlıklı bir bireye duyulan ihtiyaç nedeniyle yerine getirilememesi durumu, doğumdan itibaren engelli olan bireylere göre daha yıpratıcı

bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Burcu, 2015a:142). Bu durumun nedeni, bireylerin engelli olduktan sonra toplum tarafından daha fazla dışlanmaya maruz kalmalarıdır. Çünkü engel durumu oluştuktan sonra bireyin sosyal çevresinin bakış açısı değişecek; engelli birey, kendisini dışlanmış olarak hissetmeye başlayacak ve daha fazla sorun yaşayacaktır. Özellikle engellinin kadın olması durumunda ise toplum tarafından yapılan baskı ve dışlanma daha fazla olacaktır. K6'nın "*Çünkü insanın daha önce kolaylıkla yaptığı bir şeyi bir anda yapamamaya başlaması insan da çok büyük sorunlar oluşturuyor*" ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

K6'nın "*İlk zamanlarda evden dışarı çıkmak istemezdim hatta bu yüzden psikiyatrik ilaçlar kullanmaya başladım*" ifadesi ise engelli kadınların yaşamış oldukları sorunların boyutunu ve doğuracağı sonuçları göstermektedir. Engelli kadının yaşamış olduğu sorunlar, psikiyatrik ilaç kullanımına neden olmuş, yıpratıcı ve zarar verici bir sorun haline gelmiştir.

Engelli kadınların birey rolü kapsamında yaşadıkları bir diğer sorun ise seyahat etme, alışveriş yapma gibi günlük aktiviteleri yerine getirememe durumu olmuştur. K10 ve K15'in konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K10: "*Bir kadın olarak ev içindeki çoğu işten ben sorumluyum. Alışveriş, çocuk bakımı gibi pek çok ev işinden ben sorumlu olduğum için dışarıya çıkmam gerekiyor. Ancak bir alışverişi saatlerce tamamlayamayınca, aldıklarımızı taşıyamayınca olumsuz anlamda çok etkileniyorsunuz. Ben, ilk olarak engelli olduğumu ilkokulda annem ile alışveriş yaparken anlamıştım. Yaptığımız alışverişte aldıklarımızı taşıırken sırtımın çöktüğünü, elimdekilerin döküldüğünü gördüm. Bu sebeple günlük aktivitelerimizi yerine getirmekte hepimiz zorlanıyoruz. Seyahat etme, alışveriş yapma gibi aktiviteler bizim için çok zor bir hal alıyor.*" (39 yaşında, evli)
- K15: "*Tekerlekli sandalyeye mahkum olarak yaşadığım için günlük aktivitelerimi yerine getirme konusunda sorunlar yaşıyorum. Çünkü bir alışverişe gittiğinizde tekerlekli sandalyemin geçeceği yer bulmak zor oluyor. Aynı şekilde şehirlerarası otobüslere binmek, toplu taşıma araçlarını kullanmak gibi pek çok aktivite bizim için çok zor oluyor. Bu zorlukları yaşayınca insan eve bağlı olarak yaşamaya başlıyor.*" (41 yaşında, bekar)

K10 (39 yaşında, evli)'un belirtmiş olduğu gibi toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde yapılan araştırmalarda engelli kadınların “öteki” olarak görüldükleri, engelli bedeni ile kadın bedeninin toplumsal söylemde aşağı konumda olduğu, buna bağlı olarak da engelli kadınların toplumdan soyutlandıkları ve dolayısıyla erkek egemen bir toplumun ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Buz ve Karabulut 2015). Bu durum, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından incelendiğinde engelli kadınlara yönelik ayrımcılığı göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kapsamında erkeğin görevi ekonomik anlamda ailesini ve evini ayakta tutmak iken kadının görevi, ev içindeki işlerdir. K10'un “*Bir kadın olarak ev içindeki çoğu işten ben sorumluyum. Alışveriş, çocuk bakımı gibi pek çok ev işinden ben sorumlu olduğum için dışarıya çıkmam gerekiyor. Ancak bir alışverişi saatlerce tamamlayamayınca, aldıklarınızı taşıyamayınca olumsuz anlamda çok etkileniyorsunuz...*” ifadesinde olduğu gibi engelli kadının ev içi rollerden sorumlu tutulması aynı zamanda engelli kadının yaşamış olduğu sorunların da artmasına neden olmaktadır. Çünkü engelli kadın bir yandan toplum tarafından yapılan baskı ve ayrımcılık ile mücadele ederken bir yandan da ev içi rollerini yerine getirememesinden kaynaklı sorunlar ile mücadele etmeye başlayacaktır.

K10'un ifadelerine göre engelli kadınlar, kendilerinden beklenen ev içi görevleri yerine getirememeleri durumunda sorunlar yaşamaktadırlar. Karataş ve Çifci (2010)'nin yapmış olduğu çalışmada toplumun bireylerden beklemiş olduğu ve toplumsal roller olarak adlandırılan evlilik kurma, iş edinme, aile yaşantısına uyum sağlama, birlikte yaşamayı öğrenme, çocuk sahibi olma ve büyütme gibi görevlerin bireyler tarafından engelleri nedeniyle yerine getiremedikleri tespit edilmiştir. (Karataş ve Çifci, 2010: 149). Bu çalışmada da araştırma bulgularını destekler nitelikte veriler elde edilmiştir. K10'un kendisinden beklenen ev içi görevleri yerine getirmekte zorlanması nedeniyle kendisinin aynı zamanda olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadır.

K15 (41 yaşında, bekar)'in görüşlerine bakıldığında seyahat etme, alışveriş yapma gibi aktivitelerin de yerine getirilememesi nedeniyle engelli kadınların toplumdan tamamen soyutlandıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle K15'in “...*Çünkü bir alışverişe gittiğinizde tekerlekli sandalyemin geçeceği yer bulmak zor oluyor. Aynı şekilde şehirlerarası otobüslere binmek, toplu taşıma araçlarını kullanmak gibi pek çok*

aktivite bizim için çok zor oluyor...” ifadesine bakıldığında engelli kadınların yaşamış oldukları sorunların çevresel faktörlerden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili olarak literatüre bakıldığında engelli kadınların toplumsal yaşama katılmasını engelleyen durumların toplumun bakış açısından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Thomas’ın da (2002) belirttiği gibi engelli bireylerin toplumsal etkinliklerini sekteye uğratan ya da onun gerçekleşmesini engelleyen şey, engeli olmayan diğer kişilerin inşa ettiği bariyerlerdir (Burcu, 2015a: 86). Ayrıca Aykara’nın 2010 yılında yapmış olduğu bir başka araştırmaya göre engelli bireylerin içinde yaşamış oldukları çevrenin tasarımı, engelli olmayan bireylere göre tasarlandığı için ortopedik engelli bireyler, sosyal yaşama katılamamakta ve pek çok sosyal-kültürel etkinlikten mahrum kalmaktadır (Aykara, 2010:14). Engeli nedeniyle toplum tarafından soyutlanan ve sürekli olarak engellerle karşılaşan birey, kişisel olarak kendini geliştiremeyecek ve birey rolünü yerine getiremeyecektir. K15’in “...*Bu zorlukları yaşayınca insan eve bağlı olarak yaşamaya başlıyor.*” İfadesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

4.1.1.1. Ortopedik engelli kadınların eğitim-öğretim durumları

Engelli kadınların da kişisel olarak gelişmelerini sağlayacak ve toplum içindeki konumlarını belirleyecek en önemli etkenlerden biri de eğitim-öğretim durumlarıdır. Araştırma kapsamında da katılımcıların eğitim öğretim hayatına başlama ve devam etme durumları incelenmiş ve hepsinin okuma-yazma bildikleri görülmüştür. Ancak eğitim-öğretim hayatına devam etme durumlarına bakıldığında ise katılımcılardan sadece bir tanesi lisans mezunudur.

Engelli kadınların eğitim-öğretim hayatına katılma ve devam etme noktasında genellikle kendi ailelerinden kaynaklı problemler ile karşılaştıkları görülmüştür. K3, K5 ve K9’un konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K5: “*Ailelerin bu noktada bilinçsiz olduklarını düşünüyorum. Kız çocuklarının okula gitme noktasında halen engellerle karşılaşıyoruz. Bu çocuğun engelli olduğu durumlarda ise aileler, hiçbir zaman o çocuğu okula göndermek istemiyor. Çünkü okulda zorluk yaşayacaklarına inanıyorlar. Ancak aileler, engelli çocukları olduğunu da çevreden saklamak istiyor ve bu nedenle de çocuklarını okula göndermiyorlar.*”(45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

- K3: “Kadınların okula gitmesi konusunda ülkemizde zaten yanlış bir algı var. Son yıllarda bu azalsa da kırsal yerlerde yine kız çocuklarının okula gitmediklerini düşünüyorum. Özellikle engelli olan kişi kadın ise bu sorun daha da büyüyor. Ben de okula gitmeye karar verdiğimde özellikle babamdan tepki ile karşılaştım. Bana “zaten engellisin, seni orda dışlarlar” gibi cümleler kurdu. Ama bir şekilde beni okula yazdırdılar.”(37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)
- K9: “Engelli kız çocuklarının özellikle okula yazdırılmasında sorunların olduğunu biliyorum. Çünkü kendine yetemeyen ve engeli nedeniyle de kendine yetemeyecek olarak görülen bir kız çocuğunun okula başlamasında aileler, büyük sorunlar yaşayacağını düşünerek kız çocuklarını okula yazdırmıyorlar.”(44 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K3 (37 yaşında, lise mezunu)’ün ve K5 (45 yaşında, ortaokul mezunu)’in görüşlerine bakıldığında özellikle ailelerin engelli kız çocuklarının eğitim-öğretim hayatına başlama konusunda olumsuz bir tutum ve davranış içinde oldukları görülmektedir. Özellikle K3’ün “...Ben de okula gitmeye karar verdiğimde özellikle babamdan tepki ile karşılaştım. Bana “zaten engellisin, seni orda dışlarlar” gibi cümleler kurdu.” İfadesi incelendiğinde ailelerin engelli kız çocuklarına karşı dışlanma korkusu yaşadıkları ve bu yüzden engelli kız çocuklarının eğitim öğretim hayatına başlamamaları gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde; bir ailede engelli bir bireyin olmasının özellikle bu engellinin kız olması durumunda o engelli kız çocuğunun *kayıp* olarak değerlendirildiği, bu durumun *utanılacak* bir durum olarak algılandığı, engelli kız çocuğunun “Tanrı tarafından verilen bir ceza” olarak nitelendirildiği gibi anlayışların olduğu ve bu nedenle ailelerin engelli kız çocuklarını dışlanma korkusu yaşamaları nedeniyle toplumdan soyutlamak istedikleri görülmektedir (Burcu, 2015a: 100 ve Aykara, 2010: 14). K5’in “...aileler, engelli çocukları olduğunu çevreden saklamak istiyor ve bu nedenle de çocuklarını okula göndermiyorlar.” İfadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Aileler, genellikle engelli olmayı “utanılacak” bir durum olarak gördükleri için engelliği toplumdan soyutlamak istemekte ve engelli kız çocuğunun eğitim-öğretim hayatına başlama veya devamı noktasında gereken desteği vermemektedir.

K9 (44 yaşında, ilkokul mezunu)’un “...kendine yetemeyen ve engeli nedeniyle de kendine yetemeyecek olarak görülen bir kız çocuğunun okula başlamasında aileler, büyük sorunlar yaşayacağını düşünerek kız çocuklarını okula yazdırmıyorlar” ifadesi incelendiğinde ise engelli kadınlara yönelik geçmişten beri süregelen “yetersiz” , “kendine yetemeyen”, “ başkasına muhtaç” gibi tanımlamaların aile içinde de geçerli olduğu ve bu nedenle ailelerin engelli kız çocuklarına yönelik eğitim-öğretim hayatına başlamaları veya devam etmeleri konusunda gereken desteği vermediği sonucu ortaya çıkmıştır.

K3’ün “Kadınların okula gitmesi konusunda ülkemizde zaten yanlış bir algı var. Son yıllarda bu azalsa da kırsal yerlerde yine kız çocuklarının okula gitmediklerini düşünüyorum. Özellikle engelli olan kişi kadın ise bu sorun daha da büyüyor.” İfadesi incelendiğinde ise geçmişten günümüze dek süregelen kız çocuklarının okula gönderilmemesi sorunu karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan farkındalık çalışmaları ile kız çocuklarının okula başlama oranında artış yaşanırken engelli kız çocuklarının okula başlama ve devam ettirme oranları halen düşük bir orana sahiptir. TÜİK’in 2010 yılında yapmış olduğu “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri” adlı çalışmada, 6 yaş ve üzerindeki engelli bireylerin % 41,6’sının okuryazar olmadığı, % 18,2’sinin okuryazar olduğu ancak bir okul bitirmediği, % 22,3’ünün ilkokul, % 10,3’ünün ortaokul ve yalnızca % 7,7’sinin lise veya daha üstü bir kurumdan mezun olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada engelli kadınların %54,9 unun okuryazar olmadığı, %16,5 inin ilkokul, %7,1 inin ortaöğretim ve dengi, %4,7 sinin ise üniversite ve üstü mezunu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına bakıldığında da okuma-yazma bilmeyen engellilerin genel nüfusa oranı %13 iken erkek engelli bireylerde bu oran %28,14, kadınlarda ise %48,01 olmuştur.

Engelli kız çocukların eğitim-öğretim süreci boyunca karşılaşmış oldukları bir diğer durum ise arkadaşlarının tutum ve davranışlarıdır. Çoğu engelli kız çocuğu, okuldaki yakın çevresinin olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle eğitim-öğretim yaşamına devam edememekte ya da devam ederken birtakım problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. K2’nin konuyla ilgili görüşü şu şekildedir:

- K2: “Okula başladığım yıllarda kız çocuklarının okula gitme oranı çok düşüktü. Hem bu sebeple hem de engelli olmam nedeniyle ailem beni okula

yazdırma konusunda çok düşündü. Daha sonra okula başladığımda da arkadaş çevrem bana çok tepki gösterdi. Hiçbir zaman beni oyunlara almazlardı ve “Sen yapamazsın” derlerdi.” (42 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Sonradan engelli olan kadınlarda ise engelli olduktan sonra yaşamış oldukları kaygı ve önyargı nedeniyle okula yeniden başlamak istemedikleri görülmektedir. Konuyla ilgili K4 ve K15’in görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

- K4: *“Engelim sonradan oluştuğunda okula gitmeyi kesinlikle istememiştim. 2 ay öncesinde iki kolla karşısına çıktığınız arkadaşlarınız, öğretmenleriniz sizi 2 ay sonunda tek koluyla görüyor. Bu oldukça sarsıcı bir durumdu. Bu yüzden ben kolum kesildiğinde okula gitmeye çekindim ve uzun bir süre ailemle bu konuyu tartıştım. Hatta kolum kesildikten sonra tedavim tamamlandı ve ben hemen okula başlamadım. Bu konuda psikiyatr desteği de aldım. Engelli olduğumu anladığım zaman okula gitmeye karar verdim. Ancak bunu kabullenmek de oldukça zor bir durumdu benim için.”(30 yaşında, bekar, lisans mezunu)*
- K15: *“Bir kadın, eğitim hayatına başlarken özellikle de benim çocukluğumun geçtiği dönemlerinde oldukça büyük sorunlar yaşıyordu. Ben de 14 yaşında engelli olan bir çocuk olarak 7. Sınıfı devam ederken okulu bırakmak istedim. Çünkü okula devam etmem benim için büyük bir sorun olmaya başlamıştı. Arkadaşlarımın bakışı ben engelli olduktan sonra bir anda değişmeye başlamıştı. Bu yüzden okula devam etmek istemedim ve 8. Sınıfta okulu bırakmak zorunda kaldım.” (41 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)*

K2 (42 yaşında, ilkokul mezunu)’nin *“...okula başladığımda da arkadaş çevrem bana çok tepki gösterdi. Hiçbir zaman beni oyunlara almazlardı ve “Sen yapamazsın” derlerdi.”* K4 (30 yaşında, lisans mezunu)’ün *“...2 ay öncesinde iki kolla karşısına çıktığınız arkadaşlarınız, öğretmenleriniz sizi 2 ay sonunda tek koluyla görüyor. Bu oldukça sarsıcı bir durumdu. Bu yüzden ben kolum kesildiğinde okula gitmeye çekindim...”* ve K15 (41 yaşında, ortaokul mezunu)’in *“...14 yaşında engelli olan bir çocuk olarak 7. Sınıfı devam ederken okulu bırakmak istedim. Çünkü okula devam etmem benim için büyük bir sorun olmaya başlamıştı. Arkadaşlarımın bakışı bir anda*

değişmeye başlamıştı.” İfadeleri incelendiğinde engellilerin özellikle kendi sosyal çevrelerinden gereken desteği görememeleri ve bu çevre tarafından engellenmeleri nedeniyle eğitim-öğretim hayatında sorun yaşadıkları görülmektedir. İlgili literatür incelemesinde de engelli kadınların eğitim-öğretim hayatları boyunca karşılaşmış oldukları en önemli sorunun olumsuz akran ve öğretmen tutumları olduğu görülmüştür (Özdemir, 2010:15).

Eğitim-öğretim hayatında sosyal çevreden kaynaklı yaşanan sorunlara bakıldığında özellikle sonradan engelli olan kadınlarda bu durumun daha yıpratıcı olduğu görülmektedir. Sonradan engelli olan K4’ün “...kolum kesildiğinde okula gitmeye çekindim ve uzun bir süre ailemle bu konuyu tartıştım. Hatta kolum kesildikten sonra tedavim tamamlandı ve ben hemen okula başlamadım. Bu konuda psikiyatr desteği de aldım. Engelli olduğumu anladığım zaman okula gitmeye karar verdim.” ve K15’in “...Arkadaşlarımın bakışı ben engelli olduktan sonra bir anda değişmeye başlamıştı. Bu yüzden okula devam etmek istemedim ve 8. Sınıfta okulu bırakmak zorunda kaldım” ifadeleri incelendiğinde de sonradan engelli olan kadınların daha yıpratıcı ve sarsıcı sorunlar ile mücadele ettikleri görülmektedir. Özellikle katılımcılar arasında lisans mezunu olan tek kişi K4’ün engelli olduktan sonra psikiyatr desteği aldığını ifade etmesi ve engelli olduğunu kabullendikten sonra okula gitmeye karar vermesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Yapılan araştırmalara göre çoğu zaman engelliler kendi yaşam alanlarından dışarıya çıkmayı reddederler ve herkes gibi “normal” olmak isterler. Bu durum, engelliliğin ortaya çıktığı ilk dönemlerde meydana gelir. Daha sonra engelliler, engelli olduklarını kabullenirler ve bu durum ile yaşama konusunda çaba göstermeye başlarlar. Sonra ise engelli olduğunu kabullenen birey, sosyal yaşama katılma isteğinde bulunur (Burcu:2015a:154). K4’ün yaşadığı da bu sürece örnektir. Öncelikle K4, normal olmadığını düşündüğünden sosyal yaşama katılmayı reddetmiş, ardından engelli olduğunu kabul etmiş ve son olarak sosyal yaşama katılmıştır.

K3’ün “Kadınların okula gitmesi konusunda ülkemizde zaten yanlış bir algı var. Son yıllarda bu azalsa da kırsal yerlerde yine kız çocuklarının okula gitmediklerini düşünüyorum. Özellikle engelli olan kişi kadın ise bu sorun daha da büyüyor...” ifadesi yaşanan çoğu sorunun özeti niteliğindedir. Araştırmaya katılan diğer ortopedik engelli kadınların da belirttiği gibi engelli kadınlar hem kadın hem de engelli olmaları

nedeniyle okul hayatına başlama ve devam etme noktasında sürekli olarak engeller ile karşılaşmaktadır.

Konuyla ilgili olarak yapılan istatistiki araştırmalar da elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre eğitim çağındaki kız engellilerin sadece %2,57 si eğitim-öğretim hayatının sonuna kadar ailelerinden ve yakın çevrelerinden destek görmektedir (Özdemir, 2010:14). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ‘nın 51 ülkede yapmış olduğu bir başka araştırmaya göre de engelli kadınların %41,7’sinin ilkokulu bitirdiği, engelli erkeklerde ise ilkokulu bitirme oranının %50,6 olduğu ortaya çıkmıştır (Orhan ve Özkan, 2020:12). Ayrıca yine araştırmaya katılan ortopedik engelli kadınların belirtmiş oldukları, ailelerin engelli kız çocuklarını çevreden saklamak istemeleri ve bu yüzden okula başlamalarını engellemeleri ile engelli kız çocuğunun toplum tarafından “kendine yetemeyen” bireyler olarak görülmesi ve bu nedenle eğitim-öğretim hayatına devamı konusunda gereken desteğin verilmemesi gibi sorunların temel nedeni toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle kadınlara ev içinde temizlik yapma, çocuk bakımı gibi görevler verilmekte ve bu görevler sonucunda kadının sosyal yaşama katılması engellenmektedir. Bora (2012)’nın engelli kadınların eğitimi üzerine yapmış olduğu araştırmaya bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Söz konusu araştırmada ailelerin ekonomik olarak kaynaklarının sınırlı olması halinde engelli erkek çocuklarının eğitim-öğretim hayatının desteklendiği, çünkü engelli de olsa erkek çocuklarının meslek edinmesinin aileler tarafından daha çok önemsendiği, engelli kız çocuğunun ise zaten ilerleyen dönemlerde evleneceği için eğitim-öğretim hayatına başlamasına gerek duyulmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Bora,2012:181).

Bu araştırmada ailelerin erkek çocuklarına karşı benimsediği bakış açısının temel nedeni toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır. Bu ayrımcılık sonucunda erkeklere ailesini maddi olarak ayakta tutma görevi verildiğinden erkeklerin çalışması ve eğitimi daha fazla önemsenmekte, kadınlara ise ev içindeki çocuk bakımı, temizlik gibi görevler verildiğinden sosyal yaşama katılma noktasında gereken destek verilmemektedir. K2’nin “Okula başladığım yıllarda kız çocuklarının okula gitme oranı çok düşüktü.” ve K15’ in “Bir kadın, eğitim hayatına başlarken özellikle de benim çocukluğumun geçtiği dönemlerinde oldukça büyük sorunlar yaşıyordu” ifadeleri de bu görüşü destekler niteliktedir.

4.1.2. Topluluk Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden topluluk rolü; kadının içinde yaşadığı ve aile ile mesleki rolünü gerçekleştirdiği mekanların dışında kalan alanlardaki, örneğin dini gruptaki roller, dernek üyelikleri ve politik örgütlenmelerdeki faaliyetlerini içermektedir. Bu doğrultuda ortopedik engelli kadınların toplumsal yaşam içerisindeki yeri ve toplumun bakış açısı, dernek üyeliklerindeki rolleri ve faaliyetleri gibi konular topluluk rolü kapsamında değerlendirilmiştir.

Engelli kadınların topluluk rolü kapsamında yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında özellikle toplum tarafından sürekli engellemeler ile karşılaştıkları, insanların olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle kendilerini ikincil bir konumda gördükleri ve bu duruma bağlı olarak kendi öz saygılarını yitirdikleri görülmektedir. K5, K7 ve K13'ün konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K5: *“Kadın olmam nedeniyle ayrımcılığı her zaman daha fazla hissediyorum. Toplumun benim savunmasız olduğumu düşündüklerini görüyorum. “Bu zaten engelli, kendini savunamaz ve birine bağlı olarak yaşıyordur” düşüncesi olduğu sürece kadın engellilerin yaşamış olduğu ayrımcılığın azalacağına inanmıyorum. Yaşanan bu ayrımcılığı erkekler yaşamazlar. Çünkü erkekleri kendilerini savunan kişiler olarak gördükleri için çevredeki insanlar, erkek engellilere daha saygı duyuyorlar. Toplumdaki kişiler, sürekli olarak evde durmam gerektiğini söylediler. Toplumun bu düşüncesi nedeniyle de kendimi dışlanmış ve ikinci sınıf gibi hissetmeye başladım.” (45 yaşında, boşanmış)*
- K7: *“Kadın olmanın zorluğunu her zaman yaşıyoruz. Toplumda kadınların her zaman bir alt konumda olduğunu düşünüyorum. Engelliler için de durum bu şekilde. Ben de hem engelliyim hem de kadını. Bu yüzden daha çok zorlanıyorum. Toplum, benim asla dışarı çıkmamı istemiyor. Çünkü ben dışarı çıktığımda diğer insanlardan farklı olduğum belli olacak ve insanlar benim dışarıda olmamı yadırgayacak. Engelli kadınların bana göre en büyük sorunu, toplumun onları hiçbir zaman toplumun bir parçası olarak görmemesi.” (28 yaşında, evli)*
- K13: *“Normal ve normal olmayan arasındaki farkı en sık olarak gördüğüm dönemlerde çoğu zaman intihar etmeyi düşündüm. Normal olarak*

görülmüyordum ve bu yüzden insanlar beni aralarına almak istemiyorlardı. Toplum, kadının ev içindeki işleri halletmesini istiyor. Kadın, toplum hayatına karıştığında hemen sorun yaşamaya başlıyor. Engeli nedeniyle ev içindeki işleri halledemeyince de toplum hemen o kadını dışlamaya başlıyor. Hem normal olmadığı için hem de işlerini yapamadığı için engelli kadın, bir anda toplumdan soyutlanmaya başlıyor. Ben de toplumdan uzaklaşmaya başladım. Toplum, beni kabul etmedikçe kendimi eve kapattım. Çoğu zaman kaçıp kurtulmak istedim.” (26 yaşında, bekar)

Ortopedik engelli kadınların görüşlerine bakıldığında toplum tarafından uygulanan ayrımcılığın boyutu karşımıza çıkmaktadır. K5’in “*Kadın olmam nedeniyle ayrımcılığı her zaman daha fazla hissediyorum.*” İfadesine bakıldığında yaşanan bu ayrımcılığın hem kadın hem de engelli olmaları nedeniyle daha fazla yaşandığı ortaya çıkmaktadır. K7’nin belirtmiş olduğu “*Kadın olmanın zorluğunu her zaman yaşıyoruz. Toplumda kadınların her zaman bir alt konumda olduğunu düşünüyorum. Engelliler için de durum bu şekilde. Ben de hem engelliyim hem de kadını. Bu yüzden daha çok zorlanıyorum.*” İfadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Kişi hem kadın hem de engelli olması nedeniyle ayrımcılığın boyutu daha fazla yaşanmaktadır.

Ortopedik engelli kadınlar, toplumun kendilerine karşı özellikle sosyal yaşama katılmaları noktasında engellemeler yaptıklarını belirtmiş ve yaşanan bu durum nedeniyle eve kapalı bir hayat yaşadıklarını ifade etmişlerdir. K7’in “*Toplum, benim asla dışarı çıkmamı istemiyor. Çünkü ben dışarı çıktığımda diğer insanlardan farklı olduğum belli olacak ve insanlar benim dışarıda olmamı yadırgayacak. Engelli kadınların bana göre en büyük sorunu, toplumun onları hiçbir zaman toplumun bir parçası olarak görmemesi*” ifadesi incelendiğinde toplumdaki “normal” ve “normal olmayan beden” anlayışı nedeniyle engelli kadınların toplumdan ayrıştırıldığı görülmektedir.

Konuyla ilgili Çetintaş (2017)’ın yapmış olduğu araştırmada özellikle engelliliğin tıbbi modelinin engelli bireyleri iyileştirilmesi gereken kişiler olarak görmesi ve engelliliğin sosyal modeline kadar bu anlayışın devam etmesi nedeniyle engelli bireylerin toplumda her zaman “öteki” olarak değerlendirildiği ve toplumdan ayrı tutuldukları sonucuna varılmıştır (Çetintaş, 2017:18). Engelliliğin tıbbi modelinde olduğu gibi toplum, engelli bireyleri “normal” bir bedene sahip olmadığı için toplumdan

engellemiş ve engellileri toplumun bir parçası olarak görmemeye başlamıştır. Bu durum toplumsal cinsiyet açısından incelendiğinde ise K13'ün şu ifadelerine odaklanmak gerekir: *“Normal olarak görülmüyordum ve bu yüzden insanlar beni aralarına almak istemiyorlardı. Toplum, kadının ev içindeki işleri halletmesini istiyor. Kadın, toplum hayatına karıştığında hemen sorun yaşamaya başlıyor. Hem normal olmadığı için hem de işlerini yapamadığı için engelli kadın, bir anda toplumdan soyutlanmaya başlıyor.”* Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere toplumun kadınlardan beklediği ev içindeki görevleri yerine getirememesi nedeniyle engelli kadınlar, toplumsal yaşama katılamamış ve toplumdan soyutlanmıştır. Özdemir (2012)'in ortopedik engelli kadınlar üzerinde yapmış olduğu araştırmaya bakıldığında da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Söz konusu araştırmaya katılan ortopedik engelli kadınların %67,9'u toplumun kendilerine acıma duygusuyla yaklaştığını belirtmiş ve %51,9'unun toplum tarafından aşağılandığı sonucuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2012:76). Aynı şekilde Duman ve Doğanay (2017)'in yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların toplumda görünür olmalarının yadırgandığı, bu durumun kadınlar üzerinde önemli bir baskı yaratarak onların kendilerini toplumdan soyutlamalarına neden olduğu, bu nedenle de engelli kadınların toplumsal görünürlüklerinin önemli ölçüde azaldığı tespit edilmiştir (Duman ve Doğanay, 2017:34). Orhan ve Özkan (2020)'in yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların toplumdan soyutlanmalarına bağlı olarak kendilerine karşı öz saygılarının azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. (Orhan ve Özkan, 2020:15). K5'in *“Toplumun bu düşüncesi nedeniyle de kendimi dışlanmış ve ikinci sınıf gibi hissetmeye başladım”* ve K13'ün *“Normal ve normal olmayan arasındaki farkı en sık olarak gördüğüm dönemlerde çoğu zaman intihar etmeyi düşündüm. Toplum, beni kabul etmedikçe kendimi eve kapattım. Çoğu zaman kaçıp kurtulmak istedim.”* İfadesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları bir diğer sorun ise fiziksel görüntüleri nedeniyle toplum tarafından maruz kaldıkları ayrımcılıktır. Konuyla ilgili katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

- K3: *“Sokakta aksayarak yürüyen bir insanı gördüğünde herkes dönüp bir daha bakıyor. Otobüslere bindiğimizde bize yer veriyorlar ya da yürüyemediğimizi görenler olunca bize yardım etmeyi teklif ediyorlar. Ancak ben, bize yardım edilmesinden ziyade engelimin normal görülmesi*

gerektiğini düşünüyorum. Çünkü her bir yardım teklifi aldığımda engelli olduğumu yeniden düşünüyorum ve yeni yeni sorunlar yaşıyorum.” (37 yaşında, boşanmış)

- K9: *“Kişilerin bir anda benden uzaklaştığını, benimle aynı ortamda olmak istemediğini, benim sürekli onlardan yardım isteyeceğimi düşünerek benimle arkadaşlıklarını bitirenleri gördüm. İnsanlar, yardım etmeyi seviyorlar ancak engelliye karşı nasıl davranılması gerektiğini bilmediklerinden ettikleri yardım, sadece gösteriş olarak kalıyor. Beni muhtaç olarak gördükleri için de bana karşı bakışları hep olumsuz oluyor.” (44 yaşında, bekar)*

Fiziksel görüntüsü toplum tarafından “normal” olarak algılanmayan kadınlar, toplumdaki diğer insanların düşünceleri ve davranışları nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Varoluşçu ve liberal feminizme göre toplumdaki beden anlayışı, biyolojik olarak kadın ve erkeklerin aynı olduğu ve bedensel bir farklılıklarının olmadığı şeklindedir (Ersöz, 2018:76). Ancak bu iki yaklaşıma göre engelli kadın bedeninin “normal” olarak görülmemesinin nedeni toplumdaki hakim güç ve erkek egemen dildir. K3’ün “*Sokakta aksayarak yürüyen bir insanı gördüğünde herkes dönüp bir daha bakıyor.*” ifadesi incelendiğinde ortopedik engellilerin fiziksel görüntüleri nedeniyle karşılaştıkları problemler görülmektedir. Konuyla ilgili olarak ABD’ de kırsal bölgede yaşayan ortopedik ya da görme engelli kadınlarla yapılan bir çalışmada, ortopedik engelli kadınlarda fiziksel çevre, kişisel önyargılar ve sosyal engeller nedeni ile sosyal ilişkilerin başlamasının kısıtlandığı saptanmıştır (Özdemir, 2010:6). Özdemir (2012)’in ortopedik engelli kadınlar üzerinde yapmış olduğu araştırmaya bakıldığında da söz konusu araştırmaya katılan ortopedik engelli kadınların %85,2’sinin fiziksel görüntüleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna varılmıştır (Özdemir, 2012:76). K3’ün “*...ben, bize yardım edilmesinden ziyade engelimin normal görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü her bir yardım teklifi aldığımda engelli olduğumu yeniden düşünüyorum ve yeni yeni sorunlar yaşıyorum.*” ve K9’un “*...İnsanlar, yardım etmeyi seviyorlar ancak engelliye karşı nasıl davranılması gerektiğini bilmediklerinden ettikleri yardım, sadece gösteriş olarak kalıyor. Beni muhtaç olarak gördükleri için de bana karşı bakışları hep olumsuz oluyor.*” ifadesine bakıldığında ise; fiziksel görüntüsü nedeniyle toplum

tarafından farklı bir şekilde bakılan engelli kadınlar da “normal” olmadığını düşünmeye başlamış ve engelleri nedeniyle problemler yaşamaya başlamışlardır.

Engelli kadınların ifade ettiği bir diğer sorun ise; kendilerini ifade etme, kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olma, karar verme mekanizmalarında etkin olma gibi durumlarda geri planda yer aldıkları şeklindedir. Konuyla ilgili olarak katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

- K4: *“Kadınlar hiçbir alanda söz sahibi değiller. Onları ilgilendiren kararları erkek egemen bir toplum alıyor, erkek ağırlıklı milletvekilleri tarafından onaylanıyor. Sürekli olarak erkek egemen ve ataerkil bir toplum tarafından kadınlar hakkında kararlar alınıyor ancak alınan bu kararların hemen hemen hiçbiri uygulanmıyor. Çünkü kararlar, kadınlar tarafından oluşturulmuyor ve kadınların ihtiyaçlarını karşılamıyor.”*(30 yaşında, bekar)
- K5: *“Ben, beni temsil eden kişileri tanımıyorum. Benim önce kendi temsilcimi tanımam gerekir diye düşünüyorum. Bu olmadığı sürece bizim söz hakkımız hiçbir zaman olmuyor. Ben, önce kendi temsilcimi tanıyıp ona sorunlarımı aktarmalıyım ki o da benim sorunumu çözebilsin. Ancak engellilerden kopuk bir şekilde yaşandığı sürece bizim sorunlarımız da sürekli büyüyor.”* (45 yaşında, boşanmış)
- K12: *“Engelli bir kadının sorununu sadece bir kadının çözebileceğine inanıyorum. Ancak meclise ya da büyük sivil toplum kuruluşlarına baktığımızda engelli kadınların sorunlarının çözüme kavuşturulması için herhangi bir çalışma yapılmadığını görüyoruz.”*(34 yaşında, evli)

Katılımcıların söz sahibi olma veya karar mekanizmalarına katılma durumları ile ilgili ifadelerine bakıldığında engelli kadınların özellikle kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olamadıkları ve bu konularda kararların genellikle erkekler tarafından alındığı eleştirisi dikkat çekmektedir. K4’ün *“Kadınlar hiçbir alanda söz sahibi değiller. Onları ilgilendiren kararları erkek egemen bir toplum alıyor, erkek ağırlıklı milletvekilleri tarafından onaylanıyor.”* İfadesine bakıldığında özellikle ülkemizdeki yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki engelli kadın milletvekili sayılarını incelemek gerekir. 2021 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 600 milletvekilinden 5’i engelli milletvekilidir ve bu milletvekillerinden 5’i de erkektir (5

milletvekilinin de engeli ortopediktir) (www.tbmm.gov.tr/ Erişim Tarihi: 11/04/2021). 600 milletvekilinden oluşan ve yasama organı olan TBMM’de engelli kadın milletvekilinin olmaması engelli kadınların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olamadıkları ve kendilerini ilgilendiren karar alma mekanizmalarında erkek egemen bir yapı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Karadağ (2018)’ın yapmış olduğu araştırmaya bakıldığında söz konusu araştırmaya katılan 13 engelli kadının da kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olamadıkları ve bu karar alma mekanizmalarından sürekli olarak dışlandıkları, erkekler tarafından kararların alındığı tespit edilmiştir (Karadağ, 2018:110). Aykara (2010)’nın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların ise %45,4’ünün kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olma durumlarının toplumdaki önyargılar nedeniyle engellendiğini düşündükleri sonucu ortaya çıkmıştır (Aykara, 2010:128). Bu doğrultuda elde edilen veriler, yapılan diğer araştırmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Karar alma mekanizmalarına engelli kadınların katılamaması ve kararların erkek egemen bir yapı tarafından alınması nedeniyle alınan kararlar uygulanabilir olmayacak ve sorunların çözümü noktasında istenilen etkiyi göstermeyecektir. K4’ün “...*Sürekli olarak erkek egemen ve ataerkil bir toplum tarafından kadınlar hakkında kararlar alınıyor ancak alınan bu kararların hemen hemen hiçbirini uygulanmıyor. Çünkü kararlar, kadınlar tarafından oluşturulmuyor ve kadınların ihtiyaçlarını karşılamıyor.*” ve K5’in “...*Ben, önce kendi temsilcimi tanıyıp ona sorunlarımı aktarmalıyım ki o da benim sorunumu özebilsin. Ancak engellilerden kopuk bir şekilde yaşandığı sürece bizim sorunlarımız da sürekli büyüyor.*” İfadelerine bakıldığında da alınan kararların istenilen etkiyi göstermediğı ve sorunların daha da büyüdüğü sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan engelli kadınların tamamı Zonguldak ilinde bir derneğe üye olmuşlardır. Ancak engelli kadınların üye oldukları derneklerdeki görevleri incelendiğinde sadece 1 engelli kadının dernekte yönetim kurulunda yer aldığı ve aktif bir şekilde çalıştığı görölmüş, diğer katılımcıların ise yönetim kurullarına üye olmadıkları ve aktif bir şekilde çalışmalara katılmadıkları tespit edilmiştir. Derneklerin ve diğer sivil toplum kuruluşlarının engelli kadınların hakları ve toplumsal yaşama katılımları konusunda önemli işlevi olduğu düşünüldüğünde ortopedik engelli kadınların bu kuruluşların çalışmaları ile ilgili olarak görüşleri şu şekildedir:

- K2: “Engellilerin yaşamış oldukları sorunların en büyüklerinden biri de bana göre engelli dernekleridir. Çünkü dernekler ya da STK’lar halen 50 yıl önceki bakış ile çalışma yapıyorlar ve kendilerini geliştirmiyorlar. Ben bu derneklerin bilerek ve isteyerek yenilenmediklerini düşünüyorum. Çünkü asıl amaç, kendi reklamlarını yapmak. Derneklerin yaptığı çalışmalar ile engellilerin sadece ismini kullanıp kendilerine maddi ve manevi çıkar sağlayan birçok dernek var. Bu çıkarlar olmasa engellileri düşüneceklerini sanmıyorum. Yaptıkları tek şey engellilere tekerlekli sandalye verip fotoğraf çekmek oluyor. Bizim için yapılması gereken birçok proje var ancak hiçbir dernek proje üzerine çalışmıyor. Devletin dernekler üstünde çalışma yapması gerektiğini düşünüyorum. Örneğin; bir dernek başkanının 2 dönemden fazla başkanlık yapmasını doğru bulmuyorum ve devletin bu konuda çalışma yapması gerekiyor. Aynı şekilde devletin derneklerin üreteceği projeleri de desteklemesi gerekiyor.” (42 yaşında, evli)
- K9: “Ben dernekçilik ile uğraşmaya başladığımda özellikle Zonguldak’ta bu konuyla ilgili çalışmalar yapan birçok dernek olduğunu gördüm. Ancak gerçekten etkili çalışmalar yapan dernek sayısı çok az sayıda olunca engellilerin sorunlarının da çözülmesi imkansız oluyor. Ben, etkili çalışmalar yapmayan derneklerin kendi reklamlarını yapmak için kurulduğunu düşünüyorum. Engellileri kullanarak bu konuda çalışma yapıyormuş gibi yapmak engellileri de oldukça olumsuz etkiliyor.” (44 yaşında, bekar, yönetim kurulunda üye)

K2’nin “...asıl amaç, kendi reklamlarını yapmak. Derneklerin yaptığı çalışmalar ile engellilerin sadece ismini kullanıp kendilerine maddi ve manevi çıkar sağlayan birçok dernek var. Bu çıkarlar olmasa engellileri düşüneceklerini sanmıyorum.” ve K9’un “...Ben, etkili çalışmalar yapmayan derneklerin kendi reklamlarını yapmak için kurulduğunu düşünüyorum. Engellileri kullanarak bu konuda çalışma yapıyormuş gibi yapmak engellileri de oldukça olumsuz etkiliyor.” ifadeleri incelendiğinde engelli derneklerinin reklam yapmak amacıyla oldukları ve engelli kadınların sorunları ile ilgilenmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Orhan (2016)’ın 16 farklı engelli derneği ile yapmış olduğu araştırmaya bakıldığında araştırmaya katılan dernek yöneticilerinin engelli hakları ile kısmi düzeyde bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Aynı araştırmaya

göre engelli derneklerinin yapmış oldukları çalışmalarda toplumun diğer paydaşları ile yine kısmi düzeyde ilişki kurdukları sonucu ortaya çıkmıştır (Orhan, 2016:223).

Engelli derneklerinin özellikle engelli hakları ve engellilerin toplumsal yaşama katılımı noktasında etkili çalışmalar yapmamaları nedeniyle birçok engelli kadın, derneklerin sadece reklam yapma amaçlı olduğunu düşünmektedir. Türkiye’de mevcut durumda 54 ilde toplam 748 engelli derneği, 3 engelli konfederasyonu ve 18 engelli federasyonu bulunmasına karşın engellilerin hakları ve katılımı noktasında istenilen çalışmalar yapılamamaktadır (<https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/> Erişim Tarihi: 11/04/2021). K2’nin *“Engellilerin yaşamış oldukları sorunların en büyüklerinden biri de bana göre engelli dernekleridir. Çünkü dernekler ya da STK’lar halen 50 yıl önceki bakış ile çalışma yapıyorlar ve kendilerini geliştirmiyorlar. Ben bu derneklerin bilerek ve isteyerek yenilenmediklerini düşünüyorum. Çünkü asıl amaç, kendi reklamlarını yapmak”* ifadesi dernekler ile ilgili olarak yaşanan sorunu kanıtlar niteliktedir.

4.1.3. Mesleki Rol

Toplumsal cinsiyet rollerinden mesleki rol, kadının gelir getirici mal ve hizmet üretimine katılması ile başlayan rolleri kapsamaktadır. Bu doğrultuda engelli kadınların çalışma yaşamına katılma sürecinde ve çalışma yaşamı içerisinde karşılaşmış olduğu sorunlar, toplumun ve işverenlerin engelli kadınların çalışma yaşamına katılma noktasındaki tutumu mesleki rol kapsamında değerlendirilmiştir.

Ortopedik engelli kadınların çalışma yaşamına katılmaları ile ilgili görüşlerine bakıldığında özellikle engelli kadınların *“başkasına muhtaç olarak yaşayan kişiler”* olarak tanımlanmalarının engellenmesi ve kendilerine toplum içerisinde saygınlık kazandırılması için çalışma yaşamına katılmaları gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Bu kapsamda K4, K11 ve K12’nin görüşleri şu şekildedir:

- K4: *“Ben her kadının mutlaka çalışması gerektiğini ve eşlerine ya da babalarına muhtaç olmamaları gerektiğini düşünüyorum. Engelli kadınlar hem engelli hem de kadın olmalarından kaynaklı olarak iki kez ayrımcılığa maruz kalıyorlar ve daha fazla muhtaç durumda oluyorlar. Ancak kendi ayakları üstünde durabilmek için mutlaka engelli bir kadının çalışması gerekiyor.”* (30 yaşında, Lisans mezunu, memur)

- K11: “Özellikle kadınların her zaman çalışması gerektiğini düşünen bir kişi olarak engelli kadınların da sürekli olarak iş yaşamına katılmasının uygun olduğunu düşünüyorum. Çünkü engelli insanların birilerine “muhtaç” olduğunu düşünen insanlar olduğu sürece engelli kadınların da birilerine muhtaç olmadığını göstermesi gerekiyor. Aksi taktirde toplum, sürekli olarak engelli kadınlar üzerinde baskı uygulamaya devam edecektir diye düşünüyorum.” (29 yaşında, Lise mezunu, sekreter)
- K12: “Benim herhangi bir iş tecrübem olmadığı için insanlara sürekli olarak muhtaç durumda yaşadım. Evlenmeden önce aileme, evlendikten sonra da eşime muhtaç olmaya başladım. Bu yüzden engelli kadınların mutlaka çalışması gerektiğine inanıyorum.” (34 yaşında, Ortaokul mezunu, çalışmıyor)

Engelli kadınların görüşleri incelendiğinde; hepsinin “başkasına muhtaç” olmamak için çalışmaları gerektiğini düşündükleri görülmektedir. 34 yaşında olan ve herhangi bir gelir getirici işte çalışmayan K12’nin “Benim herhangi bir iş tecrübem olmadığı için insanlara sürekli olarak muhtaç durumda yaşadım. Evlenmeden önce aileme, evlendikten sonra da eşime muhtaç olmaya başladım...” ifadesi incelendiğinde de engelli kadınların ailesine ya da herhangi bir başka kişiye muhtaç olmamaları için çalışma yaşamına katılması önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili olarak Çakır (2021)’ın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların tamamı, kendilerine yetebilmek ve toplumsal yaşama katılmak için çalışma yaşamına katılmanın önemli olduğunu ifade etmişlerdir (Çakır, 2021:121). Karabulut (2017)’un yapmış olduğu araştırmada da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Söz konusu araştırmada engelli kadınların çalışma yaşamına katılmasının kendi kendine yetebilmeleri ve başkasına muhtaç olarak yaşamamaları gibi sonuçlarının olduğu tespit edilmiştir (Karabulut, 2017:64). Aynı şekilde Genç ve Çat (2013)’ın yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların %73,3’ünün çalışma yaşamına katıldıktan sonra kendilerini yeterli ve mutlu hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Genç ve Çat, 2013:368). Altuntaş ve Doğanay (2016)’ın yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların engelleri nedeniyle yapamadıkları şeylere bakıldığında ise %52’sinin engellerinin çalışmalarına engel olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir (Altuntaş ve

Doğanay, 2016:331). Bu doğrultuda elde edilen veriler, diğer araştırmalardan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Engelli kadınların mesleki rol kapsamında yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında ise; toplumun genelinden ve işverenlerden kaynaklı sorunların oldukça fazla olduğu görülmektedir. K1, K4 ve K11'in konuyla ilgili olarak görüşleri şu şekildedir:

- K1: *“İşverenler her zaman sağlıklı kişileri tercih ediyorlar. Ben de engelimden dolayı iş bulamıyorum. İş için başvurduğumda her zaman “sen yapamazsın” gibi cevaplar alıyorum.” (43 yaşında, Ortaokul mezunu, çalışmıyor)*
- K4: *Ben bir ortopedik engelli kadın olarak özellikle iş hayatına atılma konusunda sorun yaşadığımı düşünüyorum. Üniversiteyi bitirdiğimde ilk olarak özel sektörde şansımı denemek istedim. Başvurmadığım yer kalmadı ve sürekli olarak kendimi geliştirdim. Ama işverenler tarafından her defasında geri çevrildim. Bir iş başvurusuna gittiğimde insanların ilk olarak kolumdaki proteze bakmalarından utanır hale geldim. Zaten insanların protezime baktıkları andan sonra yüzlerinde bir olumsuzluk veya acıma duygusu oluyordu. Ben, bu durum ile karşılaşmaktan o kadar üzüntü duyuyordum ki insan içine çıkmaktan çekinir hale gelmiştim. Özellikle kadın olmam nedeniyle insanların bana bakışı daha değişik oluyordu. Örneğin; bir defasında aynı işe engelli bir erkek ile başvurmuştum. İşveren tarafından “sizi neden işe almalyız” şeklinde bir soru soruldu. İkimizde işe ihtiyacımız olduğunu söyledik ancak işverenin cevabı şu şekilde oldu: “bir erkek olarak sen evini geçindirmek zorundasın ve eşin ile çocukların senin bu işe girmeni çok istiyordur. Çünkü sana muhtaç durumdalar.” Bu cevabın ardından işveren, engelli erkeğe işe alındığını söyledi. Bana ise uygun kriterlere sahip olmadığım gerekçesi ile işe alınamadığımı uygun bir dille anlattı. O zaman bir erkek ile bir kadına bakış açısının aynı olmadığını anladım.” (30 yaşında, lisans mezunu, memur)*
- K11: *“Kadınların ev içi sorumluluklarını düşünen bir toplum, kadının iş yaşamına katılma noktasında sürekli olarak engel olmak ister. Bu nedenle kadınların iş yaşamına katılma noktasında sürekli bir engel ortaya çıkıyor. Ancak engelli kadınların iş yaşamına katılması, onların sosyal yaşama*

adapte olması noktasında oldukça önemli bir durum.” (29 yaşında, Lise mezunu, sekreter)

K1 ve K4’ün görüşleri incelendiğinde; engelli kadınların çalışma yaşamına katılması noktasında işverenlerin olumsuz bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. K1’in *“İş için başvurduğumda her zaman “sen yapamazsın” gibi cevaplar alıyorum...”* ifadesi incelendiğinde engelli kadınlara yönelik olarak “yetersiz” , “kendine yetemeyen” gibi tanımlamaların işverenler tarafından da kullanıldığı ve bu durumun engelli kadınların çalışma yaşamına katılmaları noktasında önemli bir sorun teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır. İşverenlerin engelli kadının “yetersiz” olduğunu düşünmesi nedeniyle sağlıklı kişiler çalışma yaşamına katılmaktadır. K1’in *“İşverenler her zaman sağlıklı kişileri tercih ediyorlar...”* ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Şahan (2015)’ın yaptığı araştırmada engelli kadınların da %16,6’sının engelleri nedeniyle kendilerine iş verilmeyeceğini düşündükleri saptanmıştır (Şahan, 2015:25). Bu kapsamda elde edilen veriler, Şahan’ın yapmış olduğu araştırmayı desteklemektedir.

K4’ün ifadeleri incelendiğinde; ilk olarak işverenlerin ve toplumun engelli kadına yönelik “acıma” duygusu ile yaklaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda K4’ün *“...Bir iş başvurmasına gittiğimde insanların ilk olarak kolumdaki proteze bakmalarından utanır hale geldim. Zaten insanların protezime baktıkları andan sonra yüzlerinde bir olumsuzluk veya acıma duygusu oluyordu. Ben, bu durum ile karşılaşmaktan o kadar üzüntü duyuyordum ki insan içine çıkmaktan çekinir hale gelmiştim. Özellikle kadın olmam nedeniyle insanların bana bakışı daha değişik oluyordu.”* ifadesinde olduğu gibi işverenler engelli kadına yönelik “kendine yetemeyen” veya “acıma” duygusu ile yaklaştıkları görülmektedir. Bu durumun nedeni toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır. Konuyla ilgili olarak TÜİK’in 2004 yılındaki araştırması incelendiğinde; 12 yaş üstü yaş grubunda bulunan engelli erkeklerin çalışma oranı %32,22 iken bu oran kadın engellilerde %6,71’de kalmıştır (Kuzgun,2008:58). TÜİK’in 2010 yılı verilerine göre de 15 yaş üstü ve en az %20 engel oranına sahip engelli bireylerin %14,3 ü çalışırken %85,7 si çalışmamaktadır, çalışan engellilerin ise %80,7 si erkek, %19,3 ü kadındır (Şahan,2015:21). 2011 yılında yayınlanan Dünya Engellilik Raporuna göre de dünya genelinde engelli erkeklerin %53’ünün istihdam edildiği, kadın engellilerin ise %20’sinin çalışma yaşamına katıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Çakır, 2021:115). Türkiye’de 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 30. Maddesine göre *“işverenler 50 ya da daha*

fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde işçilerinin toplamının %3 oranında engelli, kamu işyerlerinde ise %4 oranında engelli mesleki, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdür.” (www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf Erişim Tarihi:23.04.2021). Ancak söz konusu bu maddenin uygulanma durumu ile ilgili olarak Şahan (2015)’ın yapmış olduğu araştırmada 2002 yılından 2016 yılına kadar engelli istihdamının %50 oranında artış gösterdiği ancak bu dönem içerisinde çalışma yaşamına başlayan engelli kadınların oranının %21,7’de kaldığı belirlenmiştir (Şahan, 2015:24). Dünya’da da durumun benzer şekilde olduğu yapılan araştırmalar ile kanıtlanmıştır. Örneğin; Tunus’ta engellilerin çalışma yaşamına katılmaları ile ilgili olarak yapılan araştırmaya bakıldığında engelli kadınların engelli erkeklere göre 4 kat daha zor iş buldukları sonucu ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2010:19).Yapılan çalışmalardan da görüldüğü gibi; engelli erkeklerin istihdam edilme oranı kadınlara göre oldukça yüksektir. Bu durumla ilgili K4’ün görüşleri şöyledir;

K4’ün “...bir defasında aynı işe engelli bir erkek ile başvurmuştum. İşveren tarafından “sizi neden işe almalıyız” şeklinde bir soru soruldu. İkimizde işe ihtiyacımız olduğunu söyledik ancak işverenin cevabı şu şekilde oldu: “bir erkek olarak sen evini geçindirmek zorundasın ve eşin ile çocukların senin bu işe girmeni çok istiyordur. Çünkü sana muhtaç durumdalar.” Bu cevabın ardından işveren, engelli erkeğe işe alındığını söyledi. Bana ise uygun kriterlere sahip olmadığım gerekçesi ile işe alınamadığımı uygun bir dille anlattı. O zaman bir erkek ile bir kadına bakış açısının aynı olmadığını anladım.” İfadesi incelendiğinde ise; aynı işe engelli bir erkek ile engelli bir kadın başvurduğunda işverenin tercihinin engelli erkek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak işverenin “bir erkek olarak sen evini geçindirmek zorundasın ve eşin ile çocukların senin bu işe girmeni çok istiyordur. Çünkü sana muhtaç durumdalar.” Cevabını vermesi toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kaynaklandığı söylenebilir. Kültürel feminizm yaklaşımına göre de engelli veya engeli olmayan tüm kadınların toplumsal yaşama katılması esastır (Ersöz, 2018:68). Bu kapsamda engelli kadınların çalışma yaşamına katılımlarının engellenmesi, kültürel feminizmi savunanlar tarafından eleştirilmiş ve bu durumun nedeninin toplumsal cinsiyet rolleri olduğu belirtilmiştir.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle erkeklerin evini ekonomik anlamda geçindirmesi ve ayakta tutması beklenirken kadınlardan ise; ev içindeki alışveriş, çocuk bakımı ve ev temizliği gibi rolleri yerine getirmesi beklenmektedir. Bu nedenlerden dolayı da işverenlerin engelli kadınların işe alınması noktasında olumsuz bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda K11'in *"Kadınların ev içi sorumluluklarını düşünen bir toplum, kadının iş yaşamına katılma noktasında sürekli olarak engel olmak ister. Bu nedenle kadınların iş yaşamına katılma noktasında sürekli bir engel ortaya çıkıyor."* ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Konuyla ilgili Şahan (2015)'in yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların %29,2'sinin ev işleriyle meşgul olmaları nedeniyle kendilerine iş verilmeyeceğini düşündükleri sonucu ortaya çıkmıştır (Şahan, 2015:25). Bu kapsamda elde edilen veriler, Şahan'ın araştırmasını destekler niteliktedir.

Engelli kadınların mesleki rol kapsamında karşılaştıkları bir diğer sorun ise; gelir dağılımında ya da kademe ilerleyişlerinde yaşanan eşitsizliklerdir. K5 ve K7'nin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

- K5: *"Kadınların her alanda olduğu gibi iş yaşamında da erkeklerden daha fazla sorun yaşadıklarını düşünüyorum. İş yaşamında erkekler çok kolay bir şekilde yükselirken kadınlar için bu durum aynı olmuyor. Engelli bir kadının işvereninden daha fazla baskı yaşadığını düşünüyorum."* (45 yaşında, Ortaokul mezunu, çalışmıyor)
- K7: *"İş yaşamına katılmış bir ortopedik engelli kadın, her zaman daha alt kademelerde görev yapıyor ve daha az ücret kazanıyor. Örneğin; ben aile şirketinde olmama rağmen sekreterlik yapıyorum ancak ilköğretim mezunu bir insan sadece erkek olduğu için benim üstümde çalışabiliyor. Bu nedenle engelli bir kadın, her zaman daha alt konumdadır."* (28 yaşında, Lise mezunu, sekreter)

K5 ve K7'nin de belirttiği gibi engelli kadınlar, çalışma yaşamında genellikle daha düşük ücretli veya aile içi şirketler gibi işlerde çalışmaktadırlar. Araştırmaya katılan engelli kadınların çalışma durumları incelendiğinde ise; 4'ünün çalıştığı, çalışan katılımcılardan 1'inin memur, 2'sinin aile şirketinde sekreter, 1'inin ise bir proje kapsamında çalıştığı belirlenmekle beraber; daha önce 5'inin sekreterlik, hizmetli ve çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalıştıkları belirlenmiştir. Konuyla ilgili olarak Özürlüler

İdaresi Başkanlığının 2006 yılındaki araştırması incelendiğinde; engelli erkeklerin %82,96'sının aktif sigortalı olduğu, engelli kadınların ise %2,96'sının aktif sigortalı olarak çalıştığı sonucu elde edilmiştir (Çakır, 2021:115). TÜİK'in 2006 yılında yapmış olduğu başka bir araştırmada ise Türkiye genelinde %48 oranında kayıt dışı istihdamın olduğu ve bu oran içerisinde kadın işgücünün ilk sırada yer aldığı sonucu çıkmış olup (Kuzgun, 2008:64). Dünya'da da buna benzer durumlar söz konusudur. İngiltere ve Amerika'da niteliksiz ve kalifiyesiz işlerde çalışma oranlarına bakıldığında; engelli erkeklerde bu oranın %27, engelli kadınlarda ise %37 olduğu sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca aynı araştırmada engelli erkeklerin tam zamanlı çalışma oranının %30, engelli kadınların ise %12 olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2010:20). Bu doğrultuda araştırma kapsamında engelli kadınların çalıştıkları alanlara baktığımızda aktif olarak çalışan 4 engelli kadının 2'sinin aile şirketine 1'inin ise proje kapsamında çalışması nedeniyle engelli kadınların daha çok düşük ücretli ve devamlılığı olmayan işlerde çalıştıkları görülmüştür. K7'nin *“İş yaşamına katılmış bir ortopedik engelli kadın, her zaman daha alt kademelerde görev yapıyor ve daha az ücret kazanıyor...”* ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu doğrultuda araştırmadan elde edilen veriler, diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

4.1.4. Eş Olma Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden eş olma rolü; toplumun kadından eşini rahat ettirmesini beklediği, eşinin isteklerini karşılamasını talep ettiği ve sadık kalmasını beklediği bir rol olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kadınlar; ev içi roller olarak belirtilen yemek yapma, çocuk bakımı, ev temizliği gibi görevlerden sorumlu tutulmuşlardır. Özellikle toplum tarafından kadınların öncelikli olarak “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” olması beklenmektedir. Bu kapsamda eş olma rolünde önemli olan durum, kadının eşinin beklentilerine cevap verebilmesi ve eşini memnun etmesidir. Araştırma kapsamında da ortopedik engelli kadınların evlilik kararı aldıklarında yakın çevresinden ne gibi tepkiler aldığı, ev içerisindeki sorumluluklarının neler olduğu ve evlilik yaşamı süresince eş olma rolü ile ilgili karşı karşıya kaldıkları sorunlar araştırılmıştır.

Engelli kadınların ifadelerine bakıldığında; evlilik kararı almaları noktasında toplum tarafından benimsenen tutumun genellikle olumsuz olduğu ve çevresinin engelli kadına yönelik gereken desteği vermediği görülmektedir. Engelli kadınların

ifadelerinden de anlaşılabacağı üzere toplum, engelli kadının evlilik kararı almasını yanlış ve gereksiz bir karar olarak görmektedir. K1, K3 ve K7'nin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K1: *“Özellikle evlilik kararı aldığımda çevreden sürekli olarak evlenmemin yanlış olduğuna, çocuklarıma bakamayacağıma, ev işlerini yapamayacağıma hatta evlensem bile ayrılacağıma yönelik olumsuz tepkilerle karşılaştım. Eşimin evlensek bile beni aldatacağını söyleyenler bile oldu.” (43 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi)*
- K3: *“Çevreden özellikle çocuklarıma bakamayacağıma yönelik tepkiler aldım. Çocuğum olduğunda engelli olacakmış hissi vardı çevremde. Bu yüzden asla evlenmemem gerektiğini ya da çocuk sahibi olmamam gerektiğini düşünen insanlar vardı. Eşimle bu konuyu konuşanlar bile oldu.” (37 yaşında, boşanmış, 1 çocuk sahibi)*
- K7: *“Çok büyük sorunlar ile karşılaştım. Eşimin engelli olmaması nedeniyle beni ona yakıştırmayanlar oldu. Kardeşim de engelli olduğu için engel durumumuz ailede genetik ve çevre tarafından çocuğumun da bu sebepten dolayı engelli olacağını düşünenler oldu. Yani çevreye göre sağlıklı bir kişiyle evlenmem yanlıştı. Evlenmemem ya da kendim gibi biriyle evlenmem daha doğru olurdu.” (28 yaşında, evli, 1 çocuk sahibi)*

K1, K3 ve K7'nin görüşlerine bakıldığında; engelli kadınların çocuk bakımını yerine getiremeyeceği veya ev işlerini yapamayacağı gibi düşünceler nedeniyle evlenmelerinin çevreleri tarafından onaylanmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Altuntaş ve Doğanay (2016)'ın yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların ev içi sorumluluklarını yerine getirememesi ve çocuk bakımını yapamaması gibi nedenlerden dolayı evlilik kararı almalarının toplumun %38,2'lik kısmı tarafından yanlış olarak değerlendirildiği sonucu ortaya çıkmıştır (Altuntaş ve Doğanay, 2016:333). Karabulut (2017)'un yapmış olduğu araştırmada ise; engelli kadınların toplumda evi idare edemeyeceklerine inanılması nedeniyle evlenemeyeceğini düşündükleri tespit edilmiştir (Karabulut, 2017:54). Demir ve Yeşiltuna (2017)'nın yapmış olduğu araştırmada da toplumun kadınlardan ev içi rollerini yerine getirmesini ve eşini her anlamda mutlu etmesi gerektiğini beklediği, engelli kadınların ev içi rolleri yerine getirememesi ve eşlerini mutlu edememeleri nedeniyle de evlenmelerine karşı

çıkıldığı sonucu ortaya çıkmıştır (Demir ve Yeşiltuna, 2017: 535). Toplumun bu tutumu, engelli kadınların evlenme oranlarının da düşük olması sonucunu doğurmaktadır. 2004 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından engellilerin medeni durumlarını içeren araştırmada engelli nüfusun %34,41'inin hiç evlenmediği, bu oranın engelli erkeklere göre daha yüksek olduğu (%59,7) belirlenmiştir (Özdemir, 2010:29). Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin (2008) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018)'nin yapmış oldukları araştırmalarda da engelli kadınlarda boşanma veya hiç evlenmeme oranlarının engelli erkeklere göre engelli kadınlarda daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Kapan ve Boyacıoğlu, 2019: 66). Bu noktada elde edilen veriler, diğer araştırmalardan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Toplumda engelli kadınların evlenmelerine yönelik bir diğer kanı, engelli kadınların kendileri gibi engelli erkekler ile evlenmeleri gerektiğidir. K7'nin *"...çevreye göre sağlıklı bir kişiyle evlenmem yanlıştı. Evlenmemem ya da kendim gibi biriyle evlenmem daha doğru olurdu."* ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Altuntaş ve Doğanay (2016)'ın yapmış olduğu araştırmaya katılanların %34,6'sının engelli bir kadın ile engelli bir erkeğin evlenmesi gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir (Altuntaş ve Doğanay, 2016:333). Özdemir (2008) tarafından yapılan araştırmaya göre de; toplumun %56,94'ünün engelli bir kadının sadece kendisi gibi biriyle evlenmesi gerektiğini düşündüğü ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2010:169). Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin (2008)'in yapmış olduğu araştırmada ise; engelli kadınların kendileri gibi biriyle evlenmek istedikleri, buna karşın engelli erkeklerin ise engeli olmayan bir kadınla evlenmek istedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin: 2008:24). Bu araştırma kapsamındaki engelli kadınların 8'inin evli olduğu ancak bu 8 engelli kadından da 4'ünün eşinin de engelli olduğu düşünüldüğünde (K2, K8, K10 ve K12) elde edilen veriler ile diğer araştırmalardan elde edilen sonuçların birbirleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Engelli kadınların evlilik kararı alma noktasında karşılaşmış olduğu bir diğer sorun ise; kendi ailesi veya eşinin ailesinden kaynaklanan sorunlardır. İlk olarak engelli kadınların kendi ailelerinden kaynaklı yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında ailelerin engelli çocuklarının evlenmeleri noktasında olumlu bir tutum benimsediği ancak bu tutumun engelli kadının kendine bakamayacağı düşüncesinden

kaynaklandığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak K1 ve K3'ün görüşleri şu şekildedir:

- K1: *“Kendi ailem; eşimin bana bakacağını, benim kendime yetemediğim için bir başka kişinin bana yardım etmesi gerektiğini, bunun da ancak evlenerek olacağını, evliliğin benim açımdan iyi olacağını söyleyerek beni evlendirdiler” (43 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi)*
- K3: *“Kendi ailem, liseyi bitirdikten sonra evlenmemin doğru olduğunu sürekli söylüyorlardı. Çünkü bana sürekli bakacak bir kişinin olmasını istiyorlardı. Bu yüzden beni erken yaşta evlendirdiler.” (37 yaşında, boşanmış, 1 çocuk sahibi)*

Engelli kadınların ailelerinin evlilik kararı alma noktasında olumlu bir tutum içerisinde olduğu K1 ve K3'ün ifadelerinde görülmektedir. Ancak bu durum, ailelerin engelli kız çocuklarını “bakılmaya muhtaç” ve “kendine yetemeyen” kişiler olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle K1'in *“Kendi ailem; eşimin bana bakacağını, benim kendime yetemediğim için bir başka kişinin bana yardım etmesi gerektiğini, bunun da ancak evlenerek olacağını, evliliğin benim açımdan iyi olacağını söyleyerek...”* ifadesi incelediğinde; K1'in kendi ailesi tarafından “bakılmaya muhtaç” olarak görülmesi nedeniyle evlenmesinin doğru olacağını düşünüldüğü görülmektedir. Karabulut (2017)'un yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınlar da kendi ailelerinin evlenmelerine karşı çıkmadıklarını ancak bunun nedeninin “başından savma” olduğunu belirtmişlerdir (Karabulut, 2017:67). Demir ve Yeşiltuna (2017)'nın araştırmasında da ailelerin engelli çocuklarının istismar edilmelerine karşı endişe duydukları, bu nedenle engelli kız çocuklarının erken yaşta evlenmelerine karşı çıkmadıkları, bu düşünce nedeniyle de çoğu engelli kadının herhangi bir tören (düğün, nişan vb.) olmadan evlendikleri ortaya çıkmıştır (Demir ve Yeşiltuna, 2017:537). K3'ün *“Kendi ailem, liseyi bitirdikten sonra evlenmemin doğru olduğunu sürekli söylüyorlardı. Çünkü bana sürekli bakacak bir kişinin olmasını istiyorlardı...”* ifadesi de araştırmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Ailelerin engelli kız çocuklarının başkalarına muhtaç olmaları nedeniyle evlenmeleri gerektiğini düşünmeleri, erken yaşta evliliklerin artması gibi bir sonucu da doğurmaktadır. K3'ün *“Kendi ailem, liseyi bitirdikten sonra evlenmemin doğru olduğunu sürekli söylüyorlardı. Çünkü bana sürekli bakacak bir kişinin olmasını*

istiyorlardı. Bu yüzden beni erken yaşta evlendirdiler.” İfadesi incelendiğinde de durumun bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda araştırmaya katılan ve evlenmiş 10 engelli kadının evlenme yaşlarının 17-28 yaş arasında değiştiği ve 17-20 yaş arasında evlenen 4 kadının bulunduğu görülmektedir.

Engelli kadınların evlilik kararı alma noktasında sorun yaşadıkları bir diğer grup ise; eşlerinin aileleri olmuştur. Katılımcıların bu noktadaki görüşlerine bakıldığında özellikle engel durumu sonradan oluşan engelli kadınların eşlerinin ailelerinden kaynaklı sorunları daha çok yaşadığı görülmektedir. K5, K6 ve K14’ün konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K5: *“Engelli olduktan sonra eşimin ailesi tarafından boşanmamız konusunda çok fazla söz söylendi. Eşim ilk aşamada boşanmayı düşünmediğini söylese de daha sonraki süreçte ailesinin de baskısı nedeniyle benden kopmaya başladı. Çünkü özellikle ev işlerini yapma noktasında sorunlar yaşıyordum ve çevrem sürekli olarak evliliğimi bitirmem gerektiğini söylüyordu.” (45 yaşında, boşanmış)*
- K6: *“Özellikle engelli olduktan sonra boşanmam gerektiğini söyleyen çok insan oldu. Eşimin ailesi başta olmak üzere engelli olduktan sonra evimden çıkmamam gerektiğini düşünenler oldu. Çocuklarıma bakamayacağımı, ev işlerini yapamayacağımı söyleyerek evlenmeme karşı çıktılar. Engelim oluşuktan sonra eşimin ailesi sürekli olarak boşanmam gerektiğini söylüyorlardı. Çünkü eşime olan sorumluluklarımı yerine getiremediğimi düşünüyorlardı.” (38 yaşında, evli)*
- K14: *“Evlendiğimde engelli olmadığım için herhangi bir sorun ile karşılaşmadım. Ancak engelli olduktan sonra özellikle eşimin ailesi tarafından hoş karşılanmadım. Eşimin ailesinin bana bakışı bir anda değişmeye başladı. Bu yüzden eşim ile sorunlarımız başladı. Ancak eşim sayesinde pek çok şeyin üstesinden geldik. Eşimin ailesi ben engelli olduktan sonra eşime “Bu kadın, artık sana karılık edemez” şeklinde cümleler kurdu. Bu yüzden eşimin ailesi ile şu anda herhangi bir iletişimimiz kalmadı.” (52 yaşında, evli)*

K5, K6 ve K14’ün görüşlerine bakıldığında; 3 katılımcının da sonradan engel durumu oluşuktan sonra ev işlerini yerine getirmede zorlandığı ve bu nedenle aile içerisinde

sorunlar yaşamaya başladıkları görülmektedir. Bu noktada engelli kadınların ev içi sorumluluklarını yerine getirememeleri nedeniyle yaşamış oldukları ayrımcılık üzerinde durmak gerekmektedir. Özellikle K14'ün “*Eşimin ailesi ben engelli olduktan sonra eşime “Bu kadın, artık sana karılık edemez” şeklinde cümleler kurdu*” ifadesi incelendiğinde engelli kadınlara karşı engel durumu oluştuktan sonra olumsuz bir tutumun başladığı ve ailelerin engelli kadın hakkında evliliklerinde eşlik görevini yerine getiremeyeceğini söyleyerek aile mahremiyetini de ihlal ettikleri görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Kağıtçıbaşı (1982)'nın araştırmasına bakıldığında da toplumun kadınlardan “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” olmalarını bekledikleri tespit edilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1982:87). Acar (1993)'ın yapmış olduğu bir diğer araştırmaya bakıldığında ise; ailelerin engelli kız çocuklarından “ev işlerini yapması” ve “çocukları ile kocalarına bakması” görevlerini yerine getirmesini bekledikleri görülmüştür (Acar 1993). Bu kapsamda değerlendirildiğinde; engelli kadınlar, sonradan engelli olmalarından dolayı kendilerinden beklenen görevleri yerine getirememeleri nedeniyle sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Yaşanan bu sorunların boyutuna baktığımızda ise K5'in “*Engelli olduktan sonra eşimin ailesi tarafından boşanmamız konusunda çok fazla söz söylendi. Eşim ilk aşamada boşanmayı düşünmediğini söylese de daha sonraki süreçte ailesinin de baskısı nedeniyle benden kopmaya başladı...*” ifadesini incelemek gerekir. K5, engelli olduktan sonra ev içi rollerini yerine getirememeye başlamış ve bu nedenle eşinden ve eşinin ailesinden olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldığını belirtmiştir. Bu olumsuz tutum ve davranış sonucunda ise K5 ve eşi boşanmıştır. K6'nın “*...Engelim oluştuktan sonra eşimin ailesi sürekli olarak boşanmam gerektiğini söylüyorlardı. Çünkü eşime olan sorumluluklarımı yerine getiremediğimi düşünüyorlardı.*” İfadesi de aynı şekilde aile içinde yaşanan sorunların boyutuna bir örnektir.

K14'ün “*...Eşimin ailesi ben engelli olduktan sonra eşime “Bu kadın, artık sana karılık edemez” şeklinde cümleler kurdu*” ifadesi incelendiğinde engelli kadınların cinsel kimlikleri üzerinde durmanın önemli olacağı düşünülmektedir. Mead (1995)'in yapmış olduğu araştırmada cinsel kimliğin kazanılmasında toplumun önemli bir faktörünün olduğu, kadın ve erkek kimliğinin toplumsal cinsiyet algısına göre şekillendiği sonucu ortaya çıkmıştır (Bulut, 2008:112). K14'ün eşinin ailesi tarafından “*Bu kadın, artık sana karılık edemez*” ifadesinin kullanılmasının altında yatan temel neden; kadına yüklenilen “iyi bir eş” olma rolüdür. Bu rol doğrultusunda kadının temel

görevi; eşini psikolojik ve cinsel yönden mutlu etmesidir (Kümbetoğlu, 2000:241). Erenel ve Aksoy (2018)'un engelli kadınların cinsel kimlikleri üzerine yapmış oldukları araştırmada, engelli kadınların cinsel ihtiyaçlarının toplum tarafından göz ardı edildiği, eşlerinin sağlıklı olması durumunda engelli kadınların cinsel anlamda sorun yaşadıkları, eşleri ile en çok cinsel ihtiyaçların karşılanması noktasında tartışma yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Erenel ve Aksoy, 2018:29). Başgöl ve Oskay (2015)'ın yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların toplumda “aseksüel” olarak görülmesi nedeniyle engelli kadınlara karşı önyargının oluştuğu, bu önyargı nedeniyle de engelli kadınların eşleri ile sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (Başgöl ve Oskay, 2015:89). Demir ve Yeşiltuna (2017)'nin yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların bedenlerinin reddedildiği ve aşağılandığı görülmüş, buna bağlı olarak da engellilerin evlenmelerinin yanlış olduğunun düşünüldüğü sonucu ortaya çıkmıştır (Demir ve Yeşiltuna, 2017: 535). Bu noktada K14'ün de eşinin ailesi ile yaşamış olduğu sorunların eşini hem psikolojik hem de cinsel yönden mutlu edemeyecek olmasının düşünülmelerinden kaynaklandığı görülmektedir.

Eş olma rolü kapsamında üzerinde durulması gereken ve engelli kadınların sorun yaşadıkları bir diğer durum ise kadının ev içi sorumluluklarıdır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı doğrultusunda kadınların ev içi rollerden sorumlu tutulması nedeniyle engelli kadınlar, aile içerisinde pek çok sorun yaşamaktadır. Bu noktada K3, K10 ve K12'nin görüşleri şu şekildedir:

- K3: *“Evin içindeki sorumluluklarım her kadının sorumlulukları ile aynıydı. Evin temizliği, yemek yapma, alışveriş yapma, çocuk bakma gibi pek çok sorumluluğum vardı. Ama bunları yapmakta zorlanıyordum. Bu yüzden eşim ile de sürekli tartışıyorduk. Eşimden herhangi bir yardım görmeyince sorumluluklarım iki kat daha artıyordu.”* (37 yaşında, boşanmış)
- K10: *“Bir kadının ev içindeki sorumlulukları benzerdir. Çünkü toplumda kadının görevi belirtilmiş ve kadının da bunu yapması şart. Çocuk bakımı, yemek, alışveriş gibi işler hep kadının görevi olarak görülür. Benim de ev içindeki sorumluluklarım bunlardan oluşuyor.”* (39 yaşında, evli)
- K12: *“Bence kadına toplum tarafından yüklenen görevler belli. Ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerden genellikle kadınlar sorumlu oluyor. Engelli bir kadının da benzer sorumlulukları var. Ancak kadınlara yüklenen bu*

sorumlulukların toplum tarafından kadınları ev içine hapsetmek amacıyla oluşturulmuş görevler olduğunu düşünüyorum.” (34 yaşında, evli)

K3, K10 ve K12'nin de ifadelerinde görüleceği üzere engelli kadınların ev içi sorumlulukları temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi görevlerden oluşmaktadır. Engeli olmayan bir kadının da rol ve sorumluluklarının aynı olduğu düşünüldüğünde; engelli kadınlar ile engeli olmayan kadınlar arasında ev içi sorumluluklar noktasında herhangi bir farkın olmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Buz ve Karabulut (2015)'un yapmış olduğu araştırmada; toplumun engelli kadınlardan ev içi sorumluluklarını yerine getirmesini, iyi bir eş ve iyi bir anne olmasını beklediği ortaya çıkmıştır (Buz ve Karabulut, 2015:32). Kansız ve Acuner (2010)'ın yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların ise %37,6'sının kendilerinin en önemli görevlerinin ev işi yapmak olduğunu düşündüğü, %27,6'sının çocuk bakımından sorumlu olduğu, %11,5'inin ise; iyi bir eş ve iyi bir anne olmanın en önemli görevleri olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir (Kansız ve Acuner, 2010:153). Özateş (2007)'in yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların zamanlarının büyük bir bölümünü evde geçirdikleri ve ev işlerini yapmak zorunda olduklarını düşündükleri belirlenmiştir (Özateş, 2007: 83). Bu durumun nedeni; toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle erkeğe yüklenilen görev; ekonomik anlamda ailesini geçindirmek iken kadına yüklenilen görevin ev içi sorumluluklardan oluşması, kadının ev içine hapsolmasına neden olmaktadır. Engelli bir kadının ev içindeki sorumluluklarını engeli nedeniyle yapmakta zorlanması veya hiçbir zaman yapamaması nedeniyle de aile içinde çeşitli sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Bu kapsamda K12'nin “...Kadınlara yüklenilen bu sorumlulukların toplum tarafından kadınları ev içine hapsetmek amacıyla oluşturulmuş görevler olduğunu düşünüyorum.” İfadesi incelendiğinde engelli kadınların ev içi sorumluluklarının olması nedeniyle ev içine hapsedildiklerini düşündükleri görülmektedir. K3'ün “...Ama bunları yapmakta zorlanıyordum. Bu yüzden eşim ile de sürekli tartışıyorduk. Eşimden herhangi bir yardım görmeyince sorumluluklarım iki kat daha artıyordu.” İfadesi incelendiğinde ise engelinden kaynaklı olarak ev içindeki sorumluluklarını yerine getirememesi nedeniyle eşiyle sürekli tartıştıkları görülmektedir. Bu kapsamda sosyalist feminizm kuramının görüşlerine bakıldığında toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınlardan ev içi işlerin beklendiği ancak engelli kadınların kendilerinden beklenen bu rolleri yerine getirememeleri nedeniyle yaşamış olduğu ayrımcılık ve dışlanmanın erkek egemen bir

yapının sonucu olan toplumsal cinsiyetten kaynaklandığı belirtilmiştir (Ersöz, 2018: 72).

Karataş ve Çifci (2010)'nin yapmış olduğu araştırmada kadınların ev içi sorumlulukları yerine getirmeleri nedeniyle ev içine hapsedikleri ve ev işlerini engelleri nedeniyle yapamamaları durumunda aile içinde tartışmaların yaşandığı ortaya çıkmıştır (Karataş ve Çifci, 2010:149). Karabulut (2010)'un yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların da ev işi yapmak, çocuk bakmak ve evin içinde eşlerini rahat hissettirmek gibi görevlerinin olduğunu ve bu görevleri yerine getirememeleri durumunda ise; eşi ile sorunlar yaşayacaklarını düşündükleri tespit edilmiştir (Karabulut, 2010:80). Kapan ve Boyacıoğlu (2019)'nun yapmış oldukları araştırmada da toplumun “ideal eş” ve “ideal anne” rolleri nedeniyle; kadınlardan ev içi sorumlulukları yerine getirmelerinin beklendiği engelli kadınların ise; “ideal eş veya anne” olarak görülmemeleri nedeniyle toplum tarafından olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır (Kapan ve Boyacıoğlu, 2019:67). Bu noktada değerlendirildiğinde elde edilen verilerden hareketle engelli kadınların ev içi sorumluluklarının engeli olmayan kadınlar ile aynı olduğu, ancak bu sorumluluklar nedeniyle engelli kadınların ev içine hapsedikleri ve sorumluluklarını engelleri nedeniyle yerine getirememelerinden kaynaklı olarak da eşleri ile sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler ile diğer araştırmalardan elde edilen sonuçların da birbirleri ile örtüştüğü görülmüştür.

Engelli kadınların eş olma rolü kapsamında yaşamış oldukları bir diğer durum ise; eşlerinin kendilerine karşı bakış açısının nasıl olduğu ve eşleri ile yaşamış oldukları sorunlardır. Bu noktada K3, K5 ve K6'nın görüşleri şu şekildedir:

- K3: *“Eşim evliliğimizin ilk yıllarında engelime saygı duyuyordu. Ama ilerleyen yıllarda engelim nedeniyle benimle dışarı çıkmaya utanır hale gelmişti. Bu yüzden bakış açısı bana karşı çok olumsuz oldu. Özellikle çocuğumuz olduktan sonra bana daha çok bağlanacağını düşünmüştüm. Ama hiç düşündüğüm gibi olmadı, çocuğum doğduktan sonra benden daha da kopmaya başladı ve çocuğumuzun doğumundan 2 yıl sonra boşanma kararı aldık. Eşimin bana karşı bakışının olumsuz olması, engelimden utanması, ev işlerini yapamadığımda bana yardım etmekten ziyade benimle*

kavga etmesi ve şiddete uğramam en büyük sorunlarım oldu.” (37 yaşında, boşanmış)

- K5: *“Özellikle ev işlerini yapamadığımda eşim, bana olan güvenini kaybetti ve aramızdaki karı-koca ilişkisi ben engelli olduktan sonra tamamen bitti. Bu nedenle eşim alkol kullanmaya başladı. Böyle bir durum olunca da sorunlarımız daha çok arttı ve ben kendimi değersiz hissetmeye başladım. Özellikle engelim sonradan oluştuğu için hem çocuklarım hem de eşim bu durumu kabullenmekte zorlandı ve sorunlarımız olmaya başladı. Eşimin bana bakış açısını değiştirmesi, beni eşi olarak görmemeye başlaması, benimle dışarı çıkmaktan utanması, alkol kullanmaya başlaması nedeniyle eşim ile boşanmak zorunda kaldım.” (45 yaşında, boşanmış)*
- K6: *“Engelim olduktan sonra eşim bir anda benden uzaklaşmaya başladı ve benimle dışarı çıkmaya utanır hale geldi. Şu anda beraber yaşıyoruz ama bana karşı bakışı oldukça kötü ve evin içerisinde sürekli olarak tartışmak zorunda kalıyoruz. Çocuklarımız olmasa boşanma kararı alırdık diye düşünüyorum. Eşimin bana bakışındaki olumsuzluk nedeniyle benden koptuğunu hissediyordum. Ancak eşim, benden kopmakla da kalmadı ve aldatılmak zorunda kaldım. Bir engelli kadın olarak boşanma kararı alsam nereye gideceğimi bilmediğim için ve çocuklarıma olan sevgimden dolayı boşanmak istemedim. Boşanmadığım için de eşimi affetmek zorunda kaldım. Ama eşimin bana bakışında en ufak bir değişiklik olmadı. Sürekli olarak bu ve buna benzer sorunlar yaşamaya devam ettim. Eşime olan güvenim de kalmadı.” (38 yaşında, evli)*

K3’ün *“...Eşimin bana karşı bakışının olumsuz olması, engelimden utanması, ev işlerini yapamadığımda bana yardım etmekten ziyade benimle kavga etmesi ve şiddete uğramam en büyük sorunlarım oldu.”* ve K5’in *“Özellikle ev işlerini yapamadığımda eşim, bana olan güvenini kaybetti ve aramızdaki karı-koca ilişkisi ben engelli olduktan sonra tamamen bitti. Bu nedenle eşim alkol kullanmaya başladı. Böyle bir durum olunca da sorunlarımız daha çok arttı ve ben kendimi değersiz hissetmeye başladım...”* ifadeleri incelendiğinde; engelli kadınların özellikle ev işlerini yerine getirememeleri nedeniyle eşleri ile sorunlar yaşamaya başladıkları ve eşlerinin bakış açılarının bu nedenle değiştiği görülmektedir. İlk etapta ev işlerini yerine

getirememeleri nedeniyle sorun yaşayan engelli kadınlar, ilerleyen dönemlerde şiddet, aldatılma gibi sorunlar ile de baş etmek zorunda kalmışlardır.

Friedrich (1981)'in yapmış olduğu araştırmada; ev içerisinde kadının engelli olduğu ailelerde evlilik doyumunun azaldığı, çatışmaların arttığı ve bu sorunlara bağlı olarak boşanma oranlarının arttığı tespit edilmiştir (Baykoç vd., 2001:41). K6'nın "...Eşimin bana bakışındaki olumsuzluk nedeniyle benden koptuğunu hissediyordum. Ancak eşim, benden kopmakla da kalmadı ve aldatılmak zorunda kaldım." ifadesi incelendiğinde; engeli nedeniyle eşinin kendisinden uzaklaşması sorununun aldatılmaya kadar gittiği görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde; kadınlardan beklenen ev içi rollerin yerine getirilememesinden kaynaklı sorunların daha büyük sorunlara yol açtığı görülmektedir. Özellikle K3'ün "...Özellikle çocuğumuz olduktan sonra bana daha çok bağlanacağını düşünmüştüm. Ama hiç düşündüğüm gibi olmadı, çocuğum doğduktan sonra benden daha da kopmaya başladı ve çocuğumuzun doğumundan 2 yıl sonra boşanma kararı aldık..." ve K5'in "...Eşimin bana bakış açısını değiştirmesi, beni eşi olarak görmemeye başlaması, benimle dışarı çıkmaktan utanması, alkol kullanmaya başlaması nedeniyle eşim ile boşanmak zorunda kaldım..." ifadeleri incelendiğinde yaşanan sorunların boşanmaya yol açtığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Florian ve Dangoor (1994)'un yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların evliliklerinde sorun yaşamalarına rağmen evliliklerini devam ettirmelerinin nedeni olarak çocukların olması ve ekonomik anlamda eşlerine bağımlı olmaları sonucuna ulaşılmıştır (Arıkan, 1994:11). Aynı şekilde Bulut (2008)'un yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların eşleri ile olan sorunların düzeleceğini umarak boşanma kararı almadıkları, bu nedenle de yaşamış oldukları sorunların uzun yıllar boyunca devam ettiği sonucu ortaya çıkmıştır (Bulut, 2008: 114-115). K6'nın "...Çocuklarımız olmasa boşanma kararı alırdık diye düşünüyorum..." ifadesi de bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında engelli kadınların eş olma rolü içerisinde yaşamış oldukları sorunların çözümü noktasında sadece K2'nin eşiyle sorunlarını iletişim kurarak çözdüğü görülmüştür.

- K2: "Eşim ile her zaman iş paylaşımı yaptık. Dayanışma ile bu sorunları çözdük. Eğer birimiz bu dayanışmayı yapmasaydı sorunları çözemezdik ve birçok engelli gibi evliliğimizi sonlandırırız." (42 yaşında, evli)

Bu noktada Florian ve Dangoor (1994)'un yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların evliliklerinin sona erdiği ya da ayrı yaşamaya başlandığı sonucu ortaya çıkmıştır (Arıkan, 1994:11). Bu araştırmanın sonucu ile K2'nin ifadeleri incelendiğinde elde edilen verilerin birbirleri ile çeliştiği görülmektedir.

4.1.5. Annelik Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden olan annelik rolü; çocuk sahibi olan kadınların çocuk bakımı ve çocuğun yetiştirilmesi konularındaki sorumluluklarını içermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadından “iyi bir anne” olmasının beklenmesi nedeniyle kadınlar, çocuk bakımından sorumlu tutulmuşlardır. Bu noktada toplum tarafından çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinden sadece kadının sorumlu tutulması dikte edilmiştir. Bu doğrultuda annelik rolü kapsamında engelli kadınların çocukları ile ilişkilerinin nasıl olduğu, ev içerisinde çocuklarına karşı sorumluluklarının neler olduğu ve çocuk bakımı konusunda yaşamış oldukları sorunlar üzerinde durulmuştur.

Engelli kadınların annelik rolü doğrultusundaki görüşlerine bakıldığında; genellikle engelleri nedeniyle çocuklarının utandığı, bu nedenle de çocuklarının kendilerinden uzaklaştıkları ve çocuk bakımı noktasında sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu noktada K2, K7 ve K14'ün görüşleri şu şekildedir:

- K2: “Çocuğumla dışarı çıkamıyordum, benden utandıkları için genellikle babaları ile dışarı çıkıp vakit geçiriyorlar ve bu sebeple benden uzak büyüdüler.” (42 yaşında, 2 çocuk sahibi)
- K7: “1,5 yaşında bir erkek çocuğum var ve engelli olduğumu şu dönemler anlıyor. Ben yürürken bacağıma bakıyor. Şu anda sorun yaşamasak da ileride sorun yaşayacağımızı ve benden utanacağını düşünüyorum ve bu büyük bir problem olacaktır.” (28 yaşında, 1 çocuk sahibi)
- K14: “Çocuklarım, beni engelli olarak tanıdı. İlk çocuğum kolumun olmadığını anlayınca benden uzaklaşmaya başladı. Çocuğumun bu davranışı karşısında protez takmaya karar verdim. Protez taktıktan sonra herhangi bir sorununuz kalmadı.” (52 yaşında, 2 çocuk sahibi)

K2 ve K14'ün görüşlerine bakıldığında; fiziksel engelleri nedeniyle çocuklarının kendilerinden utandığı ve uzaklaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Özdemir (2010)'in yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların %5,9'unun

çocuklarının kendilerinden engelleri nedeniyle utandıkları, %2,9'unun çocuklarının kendilerine acıdığı ve bu sorunlar nedeniyle duygusal olarak olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir (Özdemir, 2010:148). Özellikle toplumun kadınlardan “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” olmalarını beklediği (Kağıtçıbaşı, 1982, Acar, 1993, Orhan ve Özkan: 2020 vd.) düşünüldüğünde; engelli kadınların engelleri nedeniyle çocukları ile duygusal anlamda istenilen bağı kuramaması, toplumun kadınlara dayattığı annelik rolünün engelli kadınlar tarafından yerine getirilemediğini göstermektedir. Bu durum ise engelli kadınların duygusal anlamda olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. K7'nin *“1,5 yaşında bir erkek çocuğum var ve engelli olduğumu şu dönemler anlıyor. Ben yürürken bacağıma bakıyor. Şu anda sorun yaşamasak da ileride sorun yaşayacağımızı ve benden utanacağını düşünüyorum...”* ifadesine bakıldığında da K7'nin mevcut durumda çocuğu ile herhangi bir problem yaşamasa da ilerleyen dönemlerde çocuğunun kendisinden utanacağını ve bunun problemlere neden olacağını düşündüğü görülmektedir. Konuyla ilgili Booth ve Worthman (1998)'ın yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların toplumun dayattığı şekliyle “iyi bir anne” olamamalarından kaynaklı olarak kendilerini suçlu hissettikleri belirlenmiştir (Burcu, 2015a:83). Arıkan (1995)'ın yapmış olduğu araştırmada ise; engelli kadınların büyük çoğunluğunun çocuklarından destek gördüğü, bu desteği alamamaları durumunda ise; duygusal anlamda olumsuz etkilendikleri ortaya çıkmıştır (Arıkan, 1995:84). Bu kapsamda değerlendirildiğinde elde edilen veriler, diğer araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Engelli kadınların çocuk sahibi olma konusunda karşılaşmış oldukları sorunlara bakıldığında ise; özellikle çocuklarının da kendileri gibi engelli olacaklarının ve çocuklarının bakımı konusunda sorun yaşanılacağına düşünülmesi nedeniyle çocuk sahibi olma konusunda karar verirken çevrelerinden tepki ile karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili olarak K3, K10 ve K14'ün görüşleri şu şekildedir:

- K3: *“Çocuk sahibi olduktan sonra eşimin bana karşı bakışı çok olumsuz olmaya başladı. Bunun nedenini hala anlamış değilim ama çocuğumun ileride benim gibi annesi olduğundan utanacağını düşündüğü için eşim, bana olumsuz yaklaştırmaya başladı.”* (37 yaşında, 1 çocuk sahibi)
- K10: *“Çocuk sahibi olmaya karar vermek, bence daha büyük bir sorumluluk gerektiriyor. Eşim ve benim engelli olmam nedeniyle çocuk*

sahibi olmanın zor olduğunu söyleyenler çok oldu. Bu yüzden çocuk sahibi olma kararı verirken çok zorlandık.” (39 yaşında, 1 çocuk sahibi)

- K14: *“Çocuk sahibi olduktan sonra çoğu şeyi yapamayacağımı, çocuklarımı sağlıklı bir şekilde büyütemeyeceğimi düşünenler oldu. Bu nedenle çok sorun yaşadık.” (52 yaşında, 2 çocuk sahibi)*

Engelli kadınların çocuk sahibi olma konusunda yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında genellikle bu sorunların eşlerinden veya çevrelerinden kaynaklandığı görülmektedir. K10’un “...Eşim ve benim engelli olmam nedeniyle çocuk sahibi olmanın zor olduğunu söyleyenler çok oldu. Bu yüzden çocuk sahibi olma kararı verirken çok zorlandık.” ve K14’ün “Çocuk sahibi olduktan sonra çoğu şeyi yapamayacağımı, çocuklarımı sağlıklı bir şekilde büyütemeyeceğimi düşünenler oldu...” İfadeleri incelendiğinde; engelli kadınların “iyi bir anne” olamayacağının ve çocuğun da engelli olacağının düşünülmesi nedeniyle çocuk sahibi olmalarına yönelik olarak toplumda olumsuz bir tutumun olduğu, çocuk sahibi olmalarının yanlış olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili olarak Altuntaş ve Doğanay (2016)’ın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların %21’inin çocuk bakımını gerçekleştirememesi nedeniyle çocuk sahibi olma kararı almalarının yanlış olarak değerlendirildiği sonucu ortaya çıkmıştır (Altuntaş ve Doğanay, 2016:337). Özdemir (2010)’ın yapmış olduğu araştırmada da çocuğun engelli olma riskinin bulunduğu bu nedenle engelli kadının çocuk sahibi olma konusunda toplumun olumsuz bir tutum sergilediği, hamilelik durumu oluştuğunda ise; çocuğun kürtaj yoluyla alınmasının doğru olacağının düşünüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır (Özdemir, 2010:123). Karataş ve Çifci (2010)’nin yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların çocuklarına bakamayacaklarının düşünülmesi nedeniyle toplumun engelli annelerin çocuklarının kurum bakımına alınması gerektiği şeklinde bir düşünce içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karataş ve Çifci, 2010:43). Başgöl ve Oskay (2015)’ın yapmış olduğu araştırmada ise; engelli kadınların çocuk sahibi olmalarının toplum tarafından engellenmesi nedeniyle kaygı ve anksiyete düzeylerinin arttığı, sürekli olarak bebeklerinin kendilerinden alınacaklarını düşündükleri tespit edilmiştir (Başgöl ve Oskay, 2015: 89). Demir ve Yeşiltuna (2017)’nin araştırmasında da engelli kadınların en çok sorun yaşadıkları dönemin hamilelik dönemi olduğu, bu dönemde toplum

baskısı nedeniyle psiko-sosyal anlamda yaşamış oldukları sorunların daha da arttığı ortaya çıkmıştır (Demir ve Yeşiltuna, 2017: 541). Engelli kadınların çocuk sahibi olmaları noktasında Dünya'daki araştırmalara baktığımızda ise toplum tarafından gerçekleştirilen baskı ve ayrımcılığın boyutu ortaya çıkmaktadır. Gana'da yapılan bir araştırmaya göre engelli kadınların çocuk sahibi olmaları halinde toplumdan ayrıştırılmaları, hamilelik süreçlerini toplumdan izole bir şekilde yaşamaları gerektiği, engelli kadınların hamilelik döneminde toplumdan izole edilmemesi durumunda engelliliğin tüm topluma geçeceğinin düşünüldüğü ortaya çıkmıştır (Kapan ve Boyacıoğlu, 2019:68). Araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında da engelli kadınların çocuk sahibi olma konusunda toplumun engelleyici bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde araştırma sonucu elde edilen veriler ile diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlar birbirleri ile örtüşmektedir.

Engelli kadınların annelik rolü kapsamında karşılaştıkları bir diğer durum ise; çocuklarının yetiştirilmesi ve bakımlarından tamamen kendilerinin sorumlu olmalarıdır. Bu noktada K2, K5 ve K10'un görüşleri şu şekildedir:

- K2: *“Çocuklarımın bakımından tamamen ben sorumluyum. Eşimden ya da başka birinden bu konuyla ilgili hiç yardım almıyorum. Gün içerisinde onların okulları, ihtiyaçları, yemekleri gibi tüm şeyleri her zaman ben yapıyorum. Böyle olunca da kendime zaman ayıramıyorum. (42 yaşında, 2 çocuk sahibi)*
- K5: *“3 tane çocuğum var ve onların tüm ihtiyaçlarını bu zamana kadar hep ben karşıladım. Eşim bu konuda bana hiç destek olmadı çünkü çocuk yetiştirmek tamamen benim görevim. (45 yaşında, 3 çocuk sahibi)*
- K10: *“Ev içindeki diğer sorumluluklarım gibi çocuk yetiştirmek de sadece benim görevim. O hastalığında hastaneye ben gittim, ağladığında ben susturdum, yemeğini ben yaptım. Kendimden çok ödün verdim. Eşim ise bunlar sadece benim görevimmiş gibi davrandı bana yardım etmedi.” (39 yaşında, 1 çocuk sahibi)*

Çocuk sahibi olan 9 katılımcı da çocuklarının tüm ihtiyaçları ile kendilerinin ilgilendiğini belirtmişlerdir. Bu durumun temel nedeni, toplumsal cinsiyetten kaynaklı kadınlara yüklenen görevlerdir. Toplumsal cinsiyet nedeniyle kadınlardan “iyi bir anne” olmasının beklenmesi nedeniyle çocuk bakımından kadınlar sorumlu

tutulmuştur. K10'un "*Ev içindeki diğer sorumluluklarım gibi çocuk yetiştirmek de sadece benim görevim.*" İfadesine bakıldığında da ev içindeki diğer görevler gibi çocuk bakımının da kadının sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Kansız ve Acuner (2010)'ın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların %27,6'sının çocuk bakımından sadece kendilerinin sorumlu olduğu, %11,5'inin ise; iyi bir eş ve iyi bir anne olmanın en önemli görevleri olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir (Kansız ve Acuner, 2010:153). Karadağ (2018)'ın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların da çocuk bakımı ve yetiştirilmesi gibi konulardan kendilerinin sorumlu olduğunu belirttikleri ortaya çıkmıştır (Karadağ, 2018:80). Arıkan (2001)'ın yapmış olduğu araştırmada da toplumun kadınlardan "iyi bir eş" ve "iyi bir anne" olmasını beklemesi nedeniyle engelli kadınların da ev içindeki işlerden sorumlu tutulduğu belirlenmiştir (Arıkan, 2001:75). Karabulut (2017)'un yapmış olduğu araştırmada da aynı şekilde çocuk bakımı noktasında engelli kadınların sorumlu tutulduğu sonucu elde edilmiştir (Karabulut, 2017:95). Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında çocuk bakımından annenin sorumlu tutulmasının nedeninin toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığı görülmektedir.

Özellikle toplumun kadınlardan beklediği "iyi bir eş" ve "iyi bir anne" olma rolleri, kadının ev içindeki tüm işlerden sorumlu olmasına neden olmuştur. Bu noktada K10'un "*...O hastalığında hastaneye ben gittim, ağladığında ben susturdum, yemeğini ben yaptım. Kendimden çok ödün verdim. Eşim ise bunlar sadece benim görevimmiş gibi davrandı bana yardım etmedi.*" İfadesini incelemek gerekir. Görüldüğü üzere K10, çocuğunun her türlü ihtiyacını karşılamaktadır ve engelli olması durumu ise; ona herhangi bir ayrıcalık getirmemiştir. Ayrıca çocuk bakımını gerçekleştirmesi nedeniyle de kendinden ödün verdiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde K5'in "*...Eşim bu konuda bana hiç destek olmadı çünkü çocuk yetiştirmek tamamen benim görevim.*" İfadesine bakıldığında da çocuk bakımının ve yetiştirilmesinin kadınların görevi olduğu ve engelli kadınların da bu görevini yerine getirmeye çalışırken eşlerinden herhangi bir destek bulamadıkları görülmektedir. Bu kapsamda araştırmadan elde edilen veriler, diğer araştırmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Annelik rolü kapsamında bakıldığında engelli kadınların çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesi konularından sorumlu tutulması nedeniyle kendilerine zaman ayıramadıkları ve sosyal yaşama katılamadıkları görülmüştür. K2'nin "*...Gün*

içerisinde onların okulları, ihtiyaçları, yemekleri gibi tüm şeyleri her zaman ben yapıyorum. Böyle olunca da kendime zaman ayıramıyorum.” ve K10’un “...O hastalığımda hastaneye ben gittim, ağladığımda ben susturdum, yemeğini ben yaptım. Kendimden çok ödün verdim.” İfadelerine bakıldığında da engelli kadınların çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesinden sadece kendilerinin sorumlu tutulması nedeniyle sosyal yaşamlarının kısıtlandığı görülmektedir. Engelli kadınların kendilerinden beklenen “iyi bir anne” olma rolünü yerine getirememeleri durumunda yaşamış oldukları sorun, psikanalitik feminizm kurama göre erkek ve kız çocuklarının kimikleşme süreci ile ilişkilidir (Burcu, 2015a: 67). Bu süreç ile birlikte kadınlardan çocuk doğurma ve annelik rolünün beklenmesi, toplumsal cinsiyet sonucunda oluşmuştur. Konuyla ilgili olarak Okanlı vd. (2004)’nin araştırmasına katılan engelli kadınların çocuklarının bakımı ve ev işleriyle ilgilenmeleri nedeniyle sosyal aktivitelere katılamadıkları, sosyal yaşamlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Okanlı vd., 2004:2). Aynı şekilde Danış (2006)’ın yapmış olduğu araştırmaya katılan engelli kadınların da geleceğe dair herhangi bir plan yapamadıkları, kendilerini sadece çocuklarının bakımına ve ev işlerine adadıkları tespit edilmiştir (Danış, 2006:100). Akmeşe, Kayhan ve Mutlu (2011)’nin yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların çocuk bakımından sorumlu tutulmaları nedeniyle kaygı, depresyon ve yaşama karşı umutsuzluk sorunu yaşadıkları belirlenmiştir (Akmeşe, Kayhan ve Mutlu, 2011: 111). Bu doğrultuda kadınlara toplum tarafından atfedilen ve kadını ev içi roller ile sınırlandıran toplumsal cinsiyet rolleri açısından değerlendirildiğinde; çocuk bakımı ve ev içerisindeki diğer sorumlulukların engelli kadınların sosyal yaşama katılmalarını engellediği ve engelli kadının ev içersine hapsolmuş bir şekilde yaşamını devam ettirmesine neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada elde edilen veriler, diğer araştırmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

4.1.6. Ev Kadınlığı Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden ev kadınlığı rolü; ev içerisindeki tüm işlerden kadının sorumlu tutulması nedeniyle kadınların yaşamış oldukları sorunları içermektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre ev içerisindeki tüm işler, kadınların görevi olarak değerlendirilmiştir. Bu işlerin sadece kadının sorumluluğunda olması nedeniyle de kadınlar, ev içine hapsolmuş bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Araştırma kapsamında da ev işleri ile ilgilenememeleri durumunda engelli kadınların karşılaşmış

oldukları psikolojik sorunlar, ev içi mimarisinin engel durumuna uygun olup olmadığı ve bu nedenden dolayı ne gibi sorunlarla karşılaşıldığı incelenmiştir.

Engelli kadınların ev kadınlığı kapsamında karşılaşmış oldukları sorunlara bakıldığında engelleri nedeniyle ev işlerini yerine getirememelerinden kaynaklı olarak kendilerini değersiz ve yetersiz olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. K5, K9 ve K14'ün konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K5: *“Fazla ayakta kalıp kendimi zorladığımda çok zorlanıyorum. Sağlıklı bir kişinin 1 saatte yapacağı bir işi ben çok uzun bir sürede yapıyorum. Bu nedenle de zorlanıyorum. Ev işlerini yapamadığım ve yardım hissettiğim zaman kendimi çok değersiz hissediyorum. Başka bir kişiye bağlı olduğumu yardım istediğimde anlıyorum.”*(45 yaşında, boşanmış)
- K9: *“Sağlıklı bireylerin çok kısa sürede yaptıkları işi ben çok uzun sürelerce yapınca iki kat fazla yoruluyorum. Temizlik, yemek yapımı gibi pek çok işi ayakta yapmak zorundasın ve bu da beni oldukça yoruyor. Çok basit bir işi yapamayınca ya da önceden yaptığınız işi yapamamaya başlamayınca kendinizi değersiz hissediyorsunuz ve bu da sizi psikolojik olarak yıpratıyor.”*(44 yaşında, bekar)
- K14: *“Ev işlerini yapamadığım zamanlarda kendimi yetersiz buluyorum. Keşke bir kolum daha olsaydı diyorum. Psikolojik olarak kendimi yetersiz hissettiğim zaman ise genellikle kendimi uzun uzun düşünürken buluyorum. Engelli olmanın psikolojik olarak kişide yarattığı durumu aşmak yıllar alıyor.”*(52 yaşında, evli)

K5, K9 ve K14'ün görüşlerine bakıldığında; engelli kadınların ev işlerini yerine getirememeleri nedeniyle psikolojik sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Buz ve Karabulut (2015)'un araştırmasına göre; toplumsal cinsiyet ayrımcılığı doğrultusunda ortaya çıkan “ideal kadın”, “iyi bir eş ve anne olma” kavramları nedeniyle ev içi rollerden kadınlar sorumlu tutulmuş, buna bağlı olarak da psiko-sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır (Buz ve Karabulut, 2015:30). Bu kapsamda toplumun “iyi bir eş ve anne” anlayışı doğrultusunda engelli kadınlar da engeli bulunmayan kadınlar gibi ev içi rollerden sorumlu tutulmuşlardır. Bu sorumlulukları nedeniyle ev içine hapsolan engelli kadınlar, ev içi işlerini engelleri nedeniyle yerine getirememelerine bağlı olarak psiko-sosyal sorunlar yaşamaya başlamışlardır (Özdemir, 2010:96). Özellikle K5, K9

ve K14'ün görüşlerine bakıldığında ev içi rollerin engel durumu nedeniyle yerine getirilememesine bağlı olarak engelli kadınların kendilerini “yetersiz” , “değersiz” olarak gördükleri, psikolojik olarak yıprandıkları, başkasından yardım istedikleri durumlarda ise “başkasına bağımlı” olduklarını düşündükleri tespit edilmiştir. Karataş ve Çifci (2010)'nin konuyla ilgili olarak yapmış olduğu araştırmada toplumun kadınlardan beklemiş olduğu çocuk sahibi olma ve büyütme, ev içindeki işleri yerine getirme gibi ev içi görevlerin engelli kadınlar tarafından engelleri nedeniyle yerine getirilemediği, bu nedenle de aile içinde psikolojik sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir (Karataş ve Çifci, 2010: 149). Ghai (2002)'nin Hindistan'daki engelli kadınlar ile yapmış olduğu araştırmada ise engelli kadınların ev işlerini yerine getirememeleri nedeniyle toplumda “aciz” , “işe yaramaz” olarak değerlendirildiği ortaya çıkmıştır (Burcu, 2015a:135). Kamanlıoğlu (2007)'nin yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların “ideal kadın” olarak görülmediği, “başkasına bağımlı” olarak yaşamaları nedeniyle psikolojik olarak engellerini aşamadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Kamanlıoğlu, 2007:86). K9'un “...Çok basit bir işi yapamayınca ya da önceden yaptığınız işi yapamamaya başlamayınca kendinizi değersiz hissediyorsunuz ve bu da sizi psikolojik olarak yıpratıyor.” İfadesine bakıldığında da engelli kadınların kendilerinden beklenen görevleri yerine getirememeleri nedeniyle yıprandıkları ve değersiz hissettikleri görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde elde edilen veriler ile diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlar birbirleri ile örtüşmektedir.

K5, K9 ve K14'ün kendilerini “yetersiz” , “değersiz” ve “başkasına bağımlı” olarak görmelerinden hareketle engelliliğin tıbbi modeli üzerinde de durmanın bu noktada önemli olacağı düşünülmektedir. Engelliliğin tıbbi modeline göre; engelli bireyler, “başkasına bağımlı olan”, “toplumdan ayırıştırılması gereken” , “yetersiz”, “eksik” kişiler olarak tanımlanmıştır (Burcu, 2015a:28-29). Özellikle engelli kadınların kendilerinden beklenen görevleri yerine getirememeleri nedeniyle “kendine yetemeyen” , “yetersiz” gibi tanımlamalara maruz kalması, tıbbi modelin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli kadınların ev kadınlığı rolü kapsamında yaşamış oldukları bir diğer sorun ise ev içi mimarisinin engellerine uygun olmamasıdır. Özellikle katılımcıların ortopedik engelli kadınlardan oluşması nedeniyle evlerin mimari yapısının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktada K5 ve K13'ün görüşleri şu şekildedir:

- K5: *“Eve girebilmek için çok fazla merdiven çıktığım için engelimin daha da büyüdüğünü düşünüyorum. Bazen o merdivenler yüzünden dışarı çıkmadığım ve evin içinde kaldığım zamanlar oluyor.”*(45 yaşında, boşanmış, koltuk değneği kullanıyor)
- K13: *“Özellikle bulduğum apartmanda asansörün olmaması ve sürekli basamak çıkmam nedeniyle birçok kez yaşadığım apartmanı değiştirmek istedim. Ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle bu mümkün olmadı. Bu yüzden de çoğu kez yaşadığım evde engelim nedeniyle sorunlar yaşadım.”* (26 yaşında, bekar, protez kullanıyor)

K5 ve K13’ün görüşlerine bakıldığında evin dışındaki ve içindeki mimari engeller nedeniyle ortopedik engelli kadınların sorunlar yaşadıkları görülmektedir. K5’in *“...Bazen o merdivenler yüzünden dışarı çıkmadığım ve evin içinde kaldığım zamanlar oluyor.”* ifadesi incelendiğinde; mimari engeller nedeniyle ev içinde kalmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Bu noktada engellilerin sosyal yaşama katılamamaları noktasında mimari engellerin de etkili olduğu, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ev içi işlerden sorumlu tutulan engelli kadınların mimari engeller nedeniyle de sosyal yaşama katılamadıkları düşünüldüğünde ikincil bir engellemeye maruz kaldıkları görülmektedir. Avrupa Kongresinin “Kent ve Engelliler” şartına göre; *“yerel yönetimlerin engellilerin kültürel, sportif ve eğlence faaliyetlerine toplumun diğer kesimleri gibi katılmalarını sağlamak üzere çalışmalar yapması ve mekan düzenlemeleri gerçekleştirmesi gerekmektedir”* (Fırat, 2009:57). Maddesi gereği yerel yönetimlerin engelli bireylerin sosyal yaşama katılımları noktasında çalışmalar yapması gerekmektedir. Ancak K5 ve K13’ün mimari engeller nedeniyle sosyal yaşama katılamamaları incelendiğinde çevre düzenlemesinin engellilere uygun olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bekçi (2012)’nin yapmış olduğu araştırmada da ortopedik engelli bireylerin park, yeşil alan gibi sosyalleşme ortamlarının olduğu alanlara ulaşmada zorluk yaşadıkları, apartmanlarda asansör, tekerlekli sandalye rampası vb. olmaması nedeniyle evden dahi çıkamadıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Bekçi, 2012:27). Kars ve Altınok (2010)’un araştırmasında ise; ortopedik engelli bireylerin erişilebilirlik açısından oldukça büyük problemlerinin olduğu, bu problemler nedeniyle ev içerisinde yaşamaya çalıştıkları, herhangi bir sosyalliklerinin

kalmadığı tespit edilmiştir (Kars ve Altınok, 2010:115). Bu kapsamda söz konusu araştırmalardan elde edilen sonuçlar ile elde edilen veriler birbirleri ile örtüşmektedir.

K5'in "Eve girebilmek için çok fazla merdiven çıktığım için engelimin daha da büyüdüğünü düşünüyorum..." ifadesi incelendiğinde; ortopedik engelli kadınların, mimari engeller nedeniyle engellerinin arttığını düşündükleri görülmektedir. Sosyal yaşama katılma, toplumla iç içe olma gibi durumlar düşünüldüğünde engelli kadınların karşılaştıkları mimari engeller, sosyalleşmelerinin önündeki en önemli etkenlerden biri olarak durmaktadır. K5'in belirtmiş olduğu gibi engelli birey, mimari engeller ile karşılaştığında engelinin arttığını düşünmekte ve ev içerisinde kalmayı sosyalleşmeye tercih etmektedir. Özellikle sosyal modelin engellilik tanımına baktığımızda engelliliğin toplum tarafından oluşturulan bariyerler olarak tanımlandığı, kişinin toplum tarafından maruz kaldığı engellemeler nedeniyle engelli olduğu ve engel durumunun toplumdan ayrı düşünülmemesi gerektiği savunulmaktadır (Burcu, 2015a:143). Sosyal modelin bu anlayışı doğrultusunda incelendiğinde K5'in mimari engeller nedeniyle engelinin büyüdüğünü hissetmesinin nedeni de toplum tarafından oluşturulan bariyerlerdir. Çünkü K5'in mimari engeller nedeniyle engelinin büyüdüğünü hissetmesi ve bu nedenle evden dışarı çıkmak istememesi toplumsal yaşama katılmasını engellemiş ve toplumdan izole olmasına neden olmuştur. Mimari engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılmaması veya yapılan çalışmaların istenilen seviyede olmaması, engelin toplum tarafından inşa edildiğini göstermektedir.

K5 ve K13'ün görüşleri doğrultusunda engelli bireylerin sosyalleşmelerinin önündeki en önemli etkenlerden biri olan mimari engellerin ortadan kaldırılması durumunda engellilerin sosyalleşecekleri ve engellerinin büyümeyeceği bir gerçektir. Bu noktada K15'in görüşlerine baktığımızda da mimari engellerin ortadan kaldırılması durumunda engelli bireylerin sosyal yaşama katıldıkları görülmektedir.

- K15: "Mimari açıdan bulunduğum yerin tekerlekli sandalyeme uygun olduğunu düşünüyorum. Çünkü özellikle evin girişinde tekerlekli sandalye rampası var ve bu durum benim işimi kolaylaştırıyor. Rahatlıkla dışarı çıkıp ihtiyaçlarımı karşılayabiliyorum." (41 yaşında, bekar)

K15'in ifadelerinde de görüldüğü gibi mimari engellerin ortadan kaldırılması sonucu engelli bireyler, sosyalleşmiş ve toplumsal yaşama katılma imkanı bulmuşlardır.

Özellikle engelli kadınların “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” olma rolleri doğrultusunda ev içindeki işlerden sorumlu tutulması, ev içine kapanmayı artıran en önemli etkenlerden biri olmuş ve mimari engeller de ev içine kapanma durumunu pekiştirmiştir. Bu noktada mimari engellerin ortadan kaldırılması oldukça önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.7. Akrabalık Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinden akrabalık rolü; kadının akrabalık bağı içerisinde ve kendi yakın çevresi içindeki oynadığı rol ve sorumluluklarını, akraba ve sosyal çevresi ile olan ilişkilerini içermektedir. Toplum tarafından dışlanan ve soyutlanan engelli kadının, yakın çevresinde bulunan kişilerden alacağı destek sayesinde sorun çözme becerilerini geliştirmesi üzerinde durulması gereken bir konu olmuştur. Akrabalık rolü kapsamında; kendi yakın çevresinden alacağı destek ile sorunlarının çözümü noktasında adım atan engelli kadının bu desteği alamadığı durumlarda ise sorunlarının arttığı kabul edilmiştir. Araştırma kapsamında da engelli kadınların akraba ve sosyal çevreleri ile olan ilişkileri üzerinde durulmuş ve yaşadıkları sorunlar incelenmiştir.

Engelli kadınların akrabalık rolü kapsamında yaşamış oldukları sorunlara baktığımızda; kendi sosyal çevrelerindeki kişilerden destek göremedikleri, bu kişilerin de tıpkı toplumdaki diğer kişiler gibi engelli kadınları “başkalarına muhtaç” olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. K1, K4 ve K9’un konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K1: “Ben özellikle evlilik konusunda akrabalarımın ve çevremdeki diğer kişilerden sorun yaşadım. Evlenmemin yanlış olduğunu söyleyen kişiler vardı. Şu anda sorunlar yaşıyorum. Arkadaşlarıma ve akrabalarıma kendimi anlatma konusunda çekiniyorum. Çünkü “engellydin neden evlendin” demelerinden çekiniyorum. Kendi çevremde engelli olmamı sürekli yüzüme vurması beni küçük düşürüyor. Kendimi çevreme anlatamadığım için de yalnız hissediyorum.” (43 yaşında, evli)
- K4: “12 yaşında kolumu kaybettikten sonra tıpkı toplumdaki diğer insanlar gibi akrabalarım da bana acıyan gözlerle bakmaya başladılar. Akrabalarım tarafından da dışlandığımı söyleyebilirim. Artık hiçbir şeyi yapamayacağımı düşündüler, sürekli başkalarına bağımlı yaşayacağımı söylediler. Ben zaten engelli olduktan sonra sorunlar yaşarken kendi

çevremin de bana destek olmaması beni oldukça yıprattı. Bu nedenle de akrabalık ilişkilerim şu anda yok denecek kadar az.”(30 yaşında, bekar)

- K9: *“Engelim nedeniyle kendi akrabam ile bir evlilik yapacakken evleneceğim kişinin bakış açısı bir anda değişmişti. Benim ona tam anlamıyla bir karılık yapamayacağımı düşündüğü için benimle evlenmekten vazgeçmişti. Kendi akrabam bile bunu yaparken diğer kişilerden saygı göremeyeceğimi anlamıştım. Bu da beni oldukça yıpratmıştı.”(44 yaşında, bekar)*

K1, K4 ve K9’un ifadelerine bakıldığında engelli kadınların kendi sosyal çevrelerinden destek göremedikleri gibi bu kişilerin “başkalarına muhtaç”, “evlenmesi yanlış” gibi ifadeleri nedeniyle sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Akraba ve yakın çevrede bulunan kişilerin engelli bireylere yönelik desteği, bireyin yaşamış olduğu sorunların çözümü noktasında oldukça önemlidir. Bu noktada bakıldığında katılımcıların kendi sosyal çevrelerinden bekledikleri desteği görememeleri nedeniyle yalnızlaştıklarını ve dışlandıklarını düşündükleri tespit edilmiştir. K1’in “...Kendi çevremin engelli olmamı sürekli yüzüme vurması beni küçük düşürüyor. Kendimi çevreme anlatamadığım için de yalnız hissediyorum.” İfadesi incelendiğinde sosyal çevresinde bulunan kişilerin engelli olduğunu sürekli hatırlatması nedeniyle K1’in yaşamış olduğu sorunları yakın çevresine anlatamadığı ve yalnızlaştığını düşündüğü görülmektedir. Aynı şekilde K4’ün “...Ben zaten engelli olduktan sonra sorunlar yaşarken kendi çevremin de bana destek olmaması beni oldukça yıprattı. Bu nedenle de akrabalık ilişkilerim şu anda yok denecek kadar az.” İfadesine bakıldığında da yakın çevreden beklenen desteğin görülememesi nedeniyle akrabalık ilişkilerinin bitme noktasına geldiği görülmüştür. K9’un kendi akrabası ile evlenme durumu olmuşken akrabası tarafından “karılık edemez” düşüncesi nedeniyle evlilikten vazgeçilmesi durumu da toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında incelenmesi gereken bir konudur. Bu noktada toplumun engelli kadınların “iyi bir eş” olamayacağı düşüncesinin engelli kadınların kendi yakın çevrelerinde de var olduğu ortaya çıkmıştır.

Yakın çevreden beklenen desteğin görülememesi durumu ile ilgili olarak literatüre baktığımızda da engelli kadınların söz konusu desteği görememeleri nedeniyle akrabalık ilişkilerinin bitme noktasına geldiği, yalnızlaştıkları ve dışlandıkları

görülmektedir. Baykoç, Bayhan ve Artan (2001)'in yaptığı araştırmada çevreden özellikle de akrabalarından alınan sosyal destek sayesinde engellilerin aile içi sorunlarının çözüldüğü, iyilik hallerinin arttığı tespit edilmiştir (Baykoç vd., 2001:36). Aslan ve Şeker (2002)'in yaptığı araştırmada ise; engelli bireylerin yakın çevrelerinde bulunan kişilerin engelliliği “işlenmiş bir günahın suçu”, “kader” veya “Allah’ın takdiri” olarak gördüğü, bu nedenle engellilerin rehabilite edilmesinin imkansız olduğu ve engellilerin bu nedenle kendi sosyal çevreleriyle iletişim kurmaktan kaçındığı ortaya çıkmıştır (Aslan ve Şeker, 2002:459). Buz ve Karabulut (2015)'un araştırmasında da engelli kadınların akrabalık ilişkilerinin sınırlı olduğu, bu nedenle akrabalık ilişkileri kapsamında engelli kadınların herhangi bir rollerinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Buz ve Karabulut, 2015:33-34). Yavuz (2016)'un araştırmasında da engelli bireylerin yakın çevrelerinden herhangi bir destek göremediği, bunun tersine dışlandıkları, düğün gibi toplu organizasyonlar veya akraba ziyaretleri gibi sosyal yaşama katılmasını sağlayacak faaliyetlere akrabalarının olumsuz tutumları nedeniyle katılamadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır (Yavuz, 2016:51). Bu noktada elde edilen veriler, diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Engelli kadınların yakın çevrelerinden bekledikleri desteği görememeleri, akrabalık ilişkilerinin bitmesinin yanı sıra ‘yardım istemeyi reddetme’ gibi sonuçlar da doğurmaktadır. Bu durumun, toplumun ve yakın çevrede bulunan kişilerin engelli kadınlara yönelik “acıma” duygusu ile yaklaşmalarından ve engelli kadınları “başkalarına muhtaç” olarak görmelerinden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Konuyla ilgili K4 ve K5’in konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K4: *“Ben genellikle yardım istemeyi tercih etmiyorum. Çünkü kendi ayaklarım üstünde durduğumu insanlara göstermem gerekiyor. İnsanların otobüste veya diğer toplu taşıma araçlarında beni gördüklerinde yardım etmeye çalışması artık sinirime dokunuyor. Her yardım geldiğinde engelli olduğumu yeniden hatırlıyorum. Ancak bir işi kendim yaptığım zaman engelimi unutuyorum.” (30 yaşında, bekar)*
- K5: *“Herhangi bir işi yapamadığım zaman hem yengem hem de abim bana yardım ediyorlar. Ancak yardım istemeye çekiniyorum. Çünkü bu şekilde bir*

başka kişiye bağlı olduğumu hissediyorum. Onlar da benim bu düşüncemi bildikleri için her işte yardım etmiyorlar.” (45 yaşında, boşanmış)

Engelli kadınların görüşleri incelendiğinde engelleri nedeniyle insanların kendilerine “acıma” duygusu ile yaklaştıkları, bu nedenle de sosyal destek almayı reddettikleri görülmektedir. K4’ün “*Ben genellikle yardım istemeyi tercih etmiyorum. Çünkü kendi ayaklarım üstünde durduğumu insanlara göstermem gerekiyor...*” ifadesi incelendiğinde kendi ayakları üstünde durmanın kanıtlanması isteği nedeniyle yardım istemeyi reddettiği görülmektedir. Bu durum, engelli kadınların “başkalarına muhtaç” olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır. Toplumun genelindeki bu anlayış nedeniyle engelli kadınlar, engelini hatırlamak istememeye başlamışlardır. K4’ün “*...Her yardım geldiğinde engelli olduğumu yeniden hatırlıyorum. Ancak bir işi kendim yaptığım zaman engelimi unutuyorum.*” İfadesine bakıldığında da K4’ün insanların kendisine sürekli yardım etmesi nedeniyle engelini hatırlamak zorunda kaldığı görülmektedir. Aynı şekilde K5’in “*...Ancak yardım istemeye çekiniyorum. Çünkü bu şekilde bir başka kişiye bağlı olduğumu hissediyorum...*” ifadesine bakıldığında da K5’in yardım istemekten çekinmesinin nedeninin “başkasına bağımlı” olduğunu reddetmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Kaner (2004)’in yapmış olduğu araştırmada engellilere yönelik psiko-sosyal desteğin yaşamdan keyif alma ve stres durumunu azaltma gibi etkisinin olduğu ancak insanların sürekli yardım etme isteğinin olması nedeniyle engellilerin bu desteği almada kendisini geri çektiği belirlenmiştir (Kaner, 2004). Yıldırım ve Conk (2005)’un çalışmasında ise engellilere yönelik verilen desteklerin kaygı, anksiyete ve stres düzeylerinde olumlu etki bıraktığı ancak engellilerin kendi yakın çevreleri dışındaki kişilerden yardım almayı reddettikleri tespit edilmiştir (Yıldırım ve Conk, 2005). K4 ve K5’in görüşleri ve literatürdeki diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde engelli kadınlara yönelik verilen desteklerin yaşanan sorunların çözümü noktasında etkili olduğu ancak bu desteklerin engellilerin “başkalarına muhtaç” veya “yardıma ihtiyaç duyan” kişiler olarak algılanması nedeniyle yapılması halinde ise engelli kadınların söz konusu desteği reddettikleri ortaya çıkmıştır.

4.1.8. Engelli Kadınların Şiddete Maruz Kalma Durumları

En yaygın insan hakkı ihlallerinden biri olan kadına yönelik şiddet, kadınların temel hak ve özgürlüklerini yok eden ve bu haklara erişimlerini engelleyen sosyal bir sorun

olarak karşımıza çıkmaktadır. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da kadına yönelik şiddet; “kadınlara, yalnızca kadın olmaları nedeniyle uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış” olarak tanımlanmıştır (Karabulut, 2017:27). 6284 sayılı kanun çerçevesinde kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak kadının, erkeğin her türlü ihtiyacını gerçekleştirme gerektiği anlayışından kaynaklandığı görülmektedir. Bu anlayıştan hareketle engelli kadınların maruz kaldıkları şiddet üzerinde de durmak oldukça önemlidir. Bu kapsamda bakıldığında “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (İstanbul Sözleşmesi) bazı kadın ya da kız çocuğu gruplarının şiddete maruz kalma durumlarının daha yüksek olduğunu belirtmiş ve engelli kadınları da bu kişiler arasında kabul etmiştir (Akdağ ve ark. 2016:35). Özellikle engelli kadınların “başkalarına bağımlı bireyler” olarak tanımlanması nedeniyle günümüzde engelli kadınların maruz kaldıkları şiddetin görmezden gelindiği veya örtbas edilmeye çalışıldığı bilinen bir gerçektir. Temel hak ve özgürlüklere ulaşmada sorun yaşayan, çalışma yaşamına katılma veya sosyalleşme sorunları ile karşılaşan engelli kadınların şiddete maruz kalmaları durumunda yaşamış oldukları sorunların artması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırmada engelli kadınların şiddete maruz kalma durumları ve bu durumdan nasıl etkilendikleri incelenmiştir.

Engelli kadınlara yönelik şiddet; psikolojik, fiziksel ve cinsel olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır. İlk olarak katılımcıların maruz kaldıkları psikolojik şiddete bakıldığında; bu durumun genellikle toplumun tutum ve davranışlarından kaynaklandığı, uygulanan baskı ve ayrımcılık nedeniyle engelli kadınların psiko-sosyal anlamda olumsuz etkilendikleri ortaya çıkmıştır. K1, K5 ve K10'un konuyla ilgili olarak görüşleri şu şekildedir:

- K1: “Bir kadın olarak her zaman duygusal şiddete maruz kalıyorum. Ancak engelli olmamdan dolayı bu duygusal şiddet daha da artıyor. Toplumda erkek engellilere yönelik herhangi bir duygusal şiddetin olduğunu görmedim. Ancak engelli kadınlara yönelik her türlü kötü muamele ve duygusal şiddet olabiliyor. Ben bunun nedeninin kadın olmamızdan

kaynaklandığını düşünüyorum. Çünkü bizim insanımızda kadını döversen ve söversen güçlüsün anlayışı var, bu nedenle de sağlıklı kadınlar bile şiddete maruz kalıyor.” (43 yaşında, evli)

- K5: *“Toplum tarafından sürekli olarak şiddete maruz kalıyorum. Engelim olduktan sonra insanların bakışlarının değişmesi, bana sürekli yardım etme istekleri, acıma duyguları, ayrımcılık oluşturmaları ve beni her zaman ikinci sınıf vatandaş gibi görmeleri nedeniyle şiddete maruz kalıyorum. Ben zaten ev işlerini yapamadığım için eşim tarafından sürekli aşağılandım, hor görüldüm. Bir de bunun üzerine diğer insanların beni aşağılaması yıpranmama neden oldu.” (45 yaşında, boşanmış)*
- K10: *“Toplumun bana bakışı, şiddetin en büyük örneği kabul edilebilir. İnsanların sürekli aşağılayan, hor gören, rencide eden sözleri nedeniyle çoğu engelli kadınlar dışarı çıkmaya çekiniyor. Ben de bunlara dahilim. İnsanların bu bakışı nedeniyle evde kalmayı tercih ediyorum.” (39 yaşında, evli)*

K1, K5 ve K10’un ifadelerine bakıldığında psikolojik şiddetin cinsiyete bağlı olarak geliştiği görülmektedir. K1’in “...Çünkü bizim insanımızda kadını döversen ve söversen güçlüsün anlayışı var, bu nedenle de sağlıklı kadınlar bile şiddete maruz kalıyor.” İfadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (2010) yaptığı araştırmada dünya üzerinde her 3 kadından birinin psikolojik şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Erjem, 2018:305). Ülkemizde ise Dişsiz ve Şahin (2008)’in araştırmasında kadınların %21,2’sinin psikolojik şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (Dişsiz ve Şahin, 2008: 53-54). Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (2008)’nda ise kadınların %24,7’sinin yemek yapma ve çocuk bakma gibi sorumluluklarını yerine getirmemesi, eşini cinsel yönden mutlu etmemesi, ekonomik sorunlar gibi nedenlerden dolayı psikolojik şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Başar ve Demirci, 2015:46). Bahar’ın yapmış olduğu araştırmada ise şiddetin aile içi dayanışmanın olmaması, engelli veya yaşlı gibi bireyin aile içinde olması, ekonomik yoksunluklar ve alkol tüketimi gibi nedenlerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır (Bahar, 2013:65).

Şiddet olayının cinsiyete bağlı olarak geliştiği düşünüldüğünde hem engelli hem de kadın olmaları nedeniyle engelli kadınların maruz kaldıkları şiddetin boyutu daha

yüksek olacaktır. Bu noktada engelli kadınların toplumdan gördükleri baskı ve ayrımcılık dışında ev içi işlerin yerine getirilememesi durumu da psikolojik şiddetin bir diğer nedeni olarak değerlendirilmektedir. K5'in "... Ben zaten ev işlerini yapamadığım için eşim tarafından sürekli aşağılandım, hor görüldüm. Bir de bunun üzerine diğer insanların beni aşağılaması yıpranmama neden oldu." İfadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Ev işlerini yapamaması nedeniyle K5'in eşi tarafından aşağılandığı, toplumdaki diğer kişilerin de aşağılaması nedeniyle psikolojik şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Brownridge (2006)'nin yaptığı araştırmada engelli kadınların aileden ve toplumdan az destek görmeleri, ekonomik açıdan bağımlı olmaları, eğitim ve çalışma hayatına katılmada zorluk yaşamaları gibi nedenlerden dolayı diğer bireylerden %50 oranla daha fazla psikolojik şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır (Çiçek ve Öncel, 2018: 130). Buz ve Karabulut (2015)' un araştırmasında ise engelli kadınların daha fazla dışlanma yaşamaları nedeniyle engelli erkeklere göre daha yüksek bir oranda psikolojik şiddete maruz kaldıkları belirlenmiştir (Buz ve Karabulut, 2015: 27). Özdemir (2010)'in araştırmasına göre ise engelli kadınların kamusal alana katılmak istediklerinde fiziksel görüntüleri nedeniyle dışlandığı ve psikolojik şiddete maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2010:9-10). Karataş ve Çifçi (2010)'nin araştırmasında engelli kadınların ötekileştirme, damgalanma ve dışlanma yaşamaları nedeniyle şiddete maruz kalma oranlarının engelli erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Karataş ve Çifçi, 2010: 147). Engelli Kadın Derneği (2013)'nin yapmış olduğu araştırmada da engelli kadınların ev içi sorumluluklarını yerine getirememesi ve eşini memnun edememesi gibi nedenlerden aşağılandıkları ve kötü muameleden dolayı psikolojik şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır (ENGKAD, 2013). Bu noktada K1'in "*Toplumda erkek engellilere yönelik herhangi bir duygusal şiddetin olduğunu görmedim. Ancak engelli kadınlara yönelik her türlü kötü muamele ve duygusal şiddet olabiliyor. Ben bunun nedeninin kadın olmamızdan kaynaklandığını düşünüyorum...*" ifadesinden de görüleceği üzere engelli kadınların maruz kaldıkları psikolojik şiddet olayı, cinsiyete bağlı olarak gelişmektedir. Bu kapsamda araştırmadan elde edilen veriler, diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Engelli kadınların yaşadıkları psikolojik şiddetin getirmiş olduğu sonuçlara baktığımızda ise yaşanan psikolojik şiddet nedeniyle engelli kadınların eve kapalı bir şekilde yaşadıkları ve sosyalleşmeyi reddettikleri görülmektedir. K10'un

“...İnsanların sürekli aşağılayan, hor gören, rencide eden sözleri nedeniyle çoğu engelli kadınlar dışarı çıkmaya çekiniyor. Ben de bunlara dahilim...” ifadesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Engelli kadınların yaşamış oldukları fiziksel şiddete baktığımızda ise genellikle aile içinde fiziksel şiddete maruz kaldıkları, bu durumun eşlerden kaynaklandığı, ev içi rolleri yerine getirememenin neden olduğu görülmektedir. K3 ve K6’nın konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K3: “Eşimden sürekli olarak duygusal ve fiziksel şiddete maruz kalmıştım. Zaten boşanmamızın nedenlerinden biri de buydu. Eşimin beni dövmesi için herhangi bir sebebe ihtiyacı yoktu. Engelli olmam onun için bir nedendi. Yanına yakışmadığımı düşünüyordu, sinirini her zaman benden çıkarıyordu. Yemek yapamazdım dayak yerdim, evi temizleyemezdim dayak yerdim. Boşandıktan sonra da fiziksel olarak değil ama duygusal aşağılanmaya çok maruz kalıyorum. Sokakta yürürken ya da toplum taşımada sürekli olarak dışlanıyorum.” (37 yaşında, boşanmış)
- K6: “Hem duygusal hem de fiziksel şiddete maruz kaldım. Kadın olmam nedeniyle duygusal şiddeti her zaman görüyordum. Sokakta yürüdüğüm zaman ayrımcılık, dışlanma gibi sözlü tacizler sürekli oluyordu. Ama ev işlerini yapamadığım zaman eşimden de fiziksel şiddete maruz kaldım.” (38 yaşında, evli)

K3 ve K6’nın görüşlerine baktığımızda; toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadından beklenen “iyi bir eş” olma rolünün engel durumu nedeniyle yerine getirilememesinden kaynaklı olarak engelli kadınların fiziksel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Bu noktada fiziksel şiddet olayı da toplumsal cinsiyetçi yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Engeli olsun veya olmasın fiziksel şiddet olayı, tüm kadınların yaşamış oldukları en temel sorunlardan biridir. Bu nedenle engelli kadınların yaşamış oldukları fiziksel şiddete geçmeden önce engeli olmayan kadınların yaşamış oldukları fiziksel şiddet üzerine yapılan araştırmalara bakmanın önemli olacağı düşünülmektedir. Bu noktada Dünya Sağlık Örgütü’nün (2005) yaptığı araştırmada dünya üzerindeki kadınların %13,6’sının fiziksel şiddete maruz kaldığı, bu oranın Hindistan’da %17, Amerika’da %27 olduğu ortaya çıkmıştır (Erjem, 2018:305). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (2008) yapmış olduğu araştırmada ise ülkemizdeki kadınların

%41,9'sunun fiziksel şiddete maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır (ENGKAD, 2013). İçli, Öğün ve Özcan (1995)'in yaptıkları araştırmaya katılan kadınların %21,2'sinin fiziksel şiddete maruz kaldığı, bu şiddetin nedeninin ise kendilerinden beklenen ev işlerini yapmamaları nedeniyle ortaya çıkmıştır (İçli, Öğün ve Özcan, 1995:89-92). Tantekin (1995)'in yapmış olduğu araştırmaya katılan kadınların da %97'sinin eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Tantekin, 1995:39-40). Yapılan araştırmalardan da görüleceği üzere fiziksel şiddet olayı, tüm kadınların ortak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyetçi yaklaşım nedeniyle kadınlardan “iyi bir eş ve anne” olmalarının beklenmesi, şiddeti tetikleyen temel unsurlardan olmuştur. Bu kapsamda engelli kadınlar da hem engelli hem de kadın olmaları nedeniyle fiziksel şiddete maruz kalmaktadır.

K3'ün “...Eşimin beni dövmesi için herhangi bir sebebe ihtiyacı yoktu. Engelli olmam onun için bir nedendi. Yanına yakışmadığımı düşünüyordu, sinirini her zaman benden çıkarıyordu. Yemek yapamazdım dayak yerdim, evi temizleyemezdim dayak yerdim...” ifadesine bakıldığında engelli kadınların maruz kaldıkları fiziksel şiddetin toplumsal cinsiyetçi yaklaşım nedeniyle yaşandığı görülmektedir. Toplumun kadınlardan beklediği “iyi bir eş ve anne” rolü gereği ev içi görev ve sorumluluklar, engelli kadınların yaşamış oldukları çoğu sorun gibi şiddet olayının da en temel nedeni olarak kabul edilmektedir. Brownridge (2006)'nin yapmış olduğu araştırmada engelli kadınların şiddete maruz kalma oranlarının diğer kişilere göre 2 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Çiçek ve Öncel, 2018: 130). Abu Habib (1995)'in araştırmasına göre ise engelli kadınların ekonomik açıdan eşlerine bağımlı olmaları nedeniyle eşlerini memnun etmelerinin zorunlu bir durum olarak kabul edildiği, eşlerini memnun edememeleri durumunda şiddete maruz kaldıkları görülmüştür (Karabulut, 2017:3). Sakallı (2015)'nin yaptığı araştırmada engelli kadınların aile içindeki görevlerini yerine getirememeleri nedeniyle eşlerinden fiziksel şiddet gördükleri tespit edilmiştir (Sakallı, 2015:10). Karadağ (2018)'in araştırmasında da engelli kadınların eşlerinden vücutlarının belirli bölgelerinde ezilmeye varacak kadar fiziksel şiddete maruz kaldıkları, bu şiddetin en büyük nedeninin ise ev işlerini engelleri nedeniyle yapamamaları ve kendilerini savunamamaları olduğu ortaya çıkmıştır (Karadağ, 2018:86). Engelli Kadın Derneği (2013)'nin yapmış olduğu araştırmada ise engelli kadınların en çok eşlerinden fiziksel şiddet gördüğü, bu şiddetin ise engelli ve kadın olmalarından kaynaklandığı, ayrıca savunmasız görünmeleri ve eşlerinin beklediği

“iyi bir eş” olma rolünü yerine getirememeleri nedeniyle gerçekleştiği sonuçlarına ulaşılmıştır (ENGKAD, 2013). Demir ve Yeşiltuna (2017)’nın araştırmasında da engelli kadının evli olması durumunda şiddetin genellikle eşi tarafından uygulandığı ve evliliklerin bitmesindeki en temel nedenlerden biri olduğu tespit edilmiştir (Demir ve Yeşiltuna, 2017: 538). Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda da görüleceği üzere engelli kadınların şiddete maruz kalmalarındaki nedenlerin kendilerinden beklenen ev içi rolleri yerine getirememeleri ve eşlerini memnun edememeleri olduğu görülmektedir. Toplumun dikte ettiği “iyi bir eş ve anne” olma rolünü engelli kadınların yerine getirememesi nedeniyle yaşanan şiddet, evliliklerin bitmesine neden olmuştur. K3’ün “*Eşimden sürekli olarak duygusal ve fiziksel şiddete maruz kalmıştım. Zaten boşanmamızın nedenlerinden biri de buydu...*” ifadesi incelendiğinde K3’ün şiddete maruz kalması nedeniyle evliliklerinin bittiği görülmektedir.

Engelli kadınların maruz kaldıkları bir diğer şiddet türü ise cinsel şiddettir. Bu noktada katılımcıların görüşlerine bakıldığında cinsel şiddetin engelli kadınların savunmasız olduğunun düşünülmesi nedeniyle kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. K9’un konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- K9: “*Her engelli kadın gibi ben de şiddete maruz kalıyorum. Bu şiddet, her konuda oldukça ileri boyutlarda oluyor. Yaptırımı olmayınca ya da üstü kapatılınca da her konuda suistimal edilmeye başlıyorsunuz. Bazen toplum içinde bazen iş yaşamında fiziksel, cinsel, sözel her türlü şiddetle uğraşmak zorunda kalıyorsunuz. İnsanlar, ben engelli kadını nasıl kullanırım, nasıl faydalanırım diye düşünmeye başlayınca ve kadın da kendisini savunamayınca ortaya şiddet çıkıyor. Ben de bu sebeple hem cinsel hem fiziksel şiddete maruz kaldım. Benden faydalanmak isteyen erkekler oldu, bu nedenle de kadınlığımdan utandım.*” (44 yaşında, bekar)

Fiziksel ve psikolojik şiddette olduğu gibi cinsel şiddet de engelli kadınların yaşamış oldukları en temel sorunların başında gelmektedir. Bu noktada başkalarıyla cinsel ilişkiye zorlama, kürtaja zorlama, çocuk doğurmaya veya doğurmamaya engel olma, fuhuşa zorlama, seks ticareti, zorla cinsel ilişkiye girme, cinsel içerikli mesajlar atma gibi davranışlar cinsel şiddete örnek olarak gösterilmektedir (Çiçek ve Öncel, 2018:7). Bu kapsamda engelli kadınların “savunmasız” olarak değerlendirilmeleri nedeniyle cinsel şiddete maruz kaldıkları bilinen bir gerçektir. Konuyla ilgili Chank ve

arkadaşları (2003)'nın yaptığı araştırmaya katılan ortopedik engelli kadınların %15'inin hayatının belirli dönemlerinde cinsel anlamda istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Özdemir, 2010:31). Sakallı (2015)'nin yaptığı araştırmaya katılan engelli kadınların ise %28,8'inin cinsel şiddete maruz kaldığı görülmüştür (Sakallı, 2015:10). Akdağ ve arkadaşları (2016)'nın yaptığı araştırmada ise engelli kadınların %50'sine yakınının çocukluk çağında cinsel istismara maruz kaldığı, %30'unun ise yetişkinlik çağında da cinsel istismara maruz kalma durumunun devam ettiği ortaya çıkmıştır (Akdağ ve ark. 2016:36). Çiçek ve Öncel (2018)'in araştırmasında ise engelli kadınların savunmasız gruplar olarak kabul edilen grupların içinde yer alması nedeniyle cinsel şiddete maruz kalma risklerinin arttığı belirlenmiştir (Çiçek ve Öncel, 2018:133). Aral ve arkadaşları (2005)'nin yaptığı çalışmada da engelli kadınların başkalarına bağımlı olmaları nedeniyle maruz kaldıkları şiddet olayına karşı koyamadıkları, bu durumun cinsel anlamda istismara kadar uzanma riski taşıdığı ortaya çıkmıştır (Aral ve ark., 2005:30). Yapılan çalışmalara baktığımızda engelli kadınların cinsel şiddete maruz kalmalarındaki en önemli neden, “savunmasız” olarak değerlendirilmeleridir. Nitekim K9'un “...İnsanlar, ben engelli kadını nasıl kullanırım, nasıl faydalanırım diye düşünmeye başlayınca ve kadın da kendisini savunamayınca ortaya şiddet çıkıyor. Ben de bu sebeple hem cinsel hem fiziksel şiddete maruz kaldım...” ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu kapsamda elde edilen veriler ile diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlar birbirleri ile örtüşmektedir.

Engelli kadınların cinsel şiddete maruz kalmasındaki bir diğer neden ise şiddetin görünür olmamasıdır. Günümüzde engelli kadınlara yönelik şiddet olaylarının üstünün kapatılması veya görünür olmaması gibi nedenlerden dolayı engelli kadınlar; fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Coleman ve arkadaşları (2012)'nin yaptığı çalışmaya katılmış ve cinsel şiddete maruz kalmış engelli kadınların %52,9'unun maruz kaldıkları cinsel şiddet nedeniyle adli mercilere başvurduğu, bu engelli kadınlardan sadece %9,8'inin başvurusunun sonucunda tutuklamaların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çiçek ve Öncel, 2018:134). Temel ve Şişman (2013)'in yaptığı çalışmada ise engelli kadınların maruz kaldıkları şiddet olaylarını aileleri ya da yakın çevrelerine anlatmaları halinde ciddiye alınmadıkları ve bu nedenle maruz kaldıkları şiddet olayının artarak devam ettiği tespit edilmiştir (Temel ve Şişman, 2013:85). Bu durum değerlendirildiğinde engelli kadınların maruz kaldıkları şiddet olayları hakkında herhangi bir yaptırım olmayacağının düşünülmesi, aileler ya da yakın çevre

tarafından ciddiye alınmayıp olayın üstünün kapatılması gibi durumlar nedeniyle şiddetin boyutunun artma riskinin olduğu kabul edilmektedir. K9'un “...*Yaptırımı olmayınca ya da üstü kapatılınca da her konuda suistimal edilmeye başlıyorsunuz. Bazen toplum içinde bazen iş yaşamında fiziksel, cinsel, sözel her türlü şiddetle uğraşmak zorunda kalıyorsunuz...*” ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç olarak; toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında engelli kadınların yaşamış oldukları sorunlar ile şiddete maruz kalma durumları hakkında elde edilen bulgulara bakıldığında engelli kadınların hem kadın hem de engelli olmalarından kaynaklı olarak ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldıkları ve yaşamış oldukları sorunların toplumsal cinsiyet rolleri olarak nitelendirilen görev ve sorumlulukları yerine getirememelerinden kaynaklandığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında toplum; kadınlardan ev içi rolleri gerçekleştirmesini beklemiş, “ideal kadını” iyi bir eş ve anne olarak tanımlamış ve bunun sonucu olarak da kadının ev içine hapsediği bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Engelli kadınlar da toplum tarafından dayatılan ev içi roller nedeniyle ev içine bağlı bir şekilde yaşamaya başlamış, buna bağlı olarak sosyal yaşama katılamamış, çalışma yaşamında sorunlar yaşamaya başlamış, eğitim-öğretim hayatına katılma ve devam etme noktasında engellemeler ile karşılaşmıştır. Ayrıca toplum tarafından evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları, toplumsal yaşama katılmaları engellenen ve fiziksel görüntüleri nedeniyle olumsuz söylemlere maruz kalan engelli kadınlar, bu nedenle kendilerini toplumdan soyutlamış ve toplumsal yaşama katılmayı reddetmişlerdir. Yaşanan bu sorunların yanı sıra mimari engeller de engelli kadınların sosyalleşmesi ve toplumsal yaşama katılmasını engellemektedir. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada ortopedik engelli kadınların toplumsal cinsiyet perspektifi bakımından maruz kaldıkları ayrımcılığın hangi alanlarda gerçekleştiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemine göre kurgulanmış olup özellikle engelli bireylerin sayısının fazla olduğu nüfus üzerinde çalışmak hedeflendiğinden Zonguldak ilinde bulunan ortopedik engelli kadınlar ile gerçekleştirilmiştir. Konunun bütün hatlarıyla beraber ele alınabilmesi için yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve amaca yönelik örneklem yoluyla belirlenen 15 ortopedik engelli kadın ile yapılan derinlemesine görüşme yöntemiyle bulgular elde edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular, betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir.

Araştırmada yer alan 15 ortopedik engelli kadının demografik özelliklerine bakıldığında; katılımcıların 26-52 yaş aralığında, 5’inin bekar, 2’sinin boşanmış, 8’inin ise evli olup evlilik yaş aralıklarının 17-28 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. 9 katılımcı çocuk sahibidir ve çocuk sayıları 1-3 arasındadır.

Engelli kadınların 4’ü ilkokul, 6’sı ortaokul, 4’ü lise, 1’i ise lisans mezunudur. Araştırma sonuçlarından da görüleceği üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu ilkokul ve ortaokul mezunudur.

Katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine bakıldığında ise ortopedik engelli kadınların 4’ünün çalıştığı, çalışan kadınlardan 1’inin memur, 2’sinin aile şirketine sekreter, 1’inin ise bir proje kapsamında çalıştığı belirlenmekle beraber; daha önce

5'inin sekreterlik, hizmetli ve çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ortopedik engelli kadınların sosyo-ekonomik statülerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Ortopedik engelli kadınların 6'sının uzuv kaybı yaşadığı, 3'ünün kısmi felçli, 4'ünün kalça çıkıklığı, 1'inin skolyoz ve raşitizmlili olduğu, 7 katılımcının doğumlarından itibaren, 8 katılımcının ise sonradan engelli olduğu ve engelleri nedeniyle 7 katılımcının cihaz (tekerlekli sandalye, koltuk değneği, protez, platin) kullandığı tespit edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinden birey rolü kapsamında ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları sorunlar; günlük yaşamın aktivitelerine toplumsal engeller nedeniyle katılamamaları, toplum tarafından “öteki” , “başkasına muhtaç” olarak görülmeleri, bunlara bağlı olarak dışlanma ve sosyal izolasyon yaşadıkları şeklindedir. Bu doğrultuda toplumun engelli kadının sosyal yaşama katılma noktasında engellemelerinin olduğu, bu engellemelerinin engelli bireylere yönelik “aciz” , “başkasına muhtaç” gibi tanımlamalardan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Özellikle ortopedik engelli kadınların fiziksel görüntülerine bağlı olarak toplum tarafından dışlanacağını düşünmeleri nedeniyle ev içerisinde kalmayı tercih ettikleri ve sosyal yaşama katılmadıkları tespit edilmiştir. Örneğin; K5 (yaş 45, boşanmış) toplum tarafından dışlanacağını düşünmesi nedeniyle evden dışarı çıkmak istememiş, eve kapalı bir şekilde yaşamaya başlamış ve kendini toplumsal yaşamdan soyutlamıştır. Ayrıca toplum tarafından uygulanan bu dışlama ve baskı nedeniyle ortopedik engelli kadınlar; alışveriş, seyahat etme, kültürel ve sosyal faaliyetlere katılma gibi günlük ihtiyaçlarını yerine getirmekte sorunlar yaşamaktadır.

Sonradan engelli olan kadınlar, toplum tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılığı doğumundan itibaren engelli olan kadınlara göre daha yıpratıcı olarak yaşamaktadır. Özellikle sonradan engelli olan kadınların toplum içine karışma, alışveriş yapma veya seyahat etme gibi günlük aktivitelerini karşılayamama durumlarının doğumundan itibaren engelli olan kadınlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedeninin ise engel durumu oluştuktan sonra toplumun ve yakın çevresinin bakış açısının değişmesi olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; K6 (yaş 38, evli) engel durumu oluştuktan sonra evde dışarı çıkmak istememiş ve psikiyatrik ilaçlar kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda sonradan engelli olmuş kadınlara yönelik toplumun ve

sosyal çevrenin uygulamış olduğu baskı nedeniyle engelli kadının sosyal yaşama katılması engellenmiştir.

Ortopedik engelli kadınların eğitim-öğretim yaşamına katılma ve devam etme noktasında yaşamış oldukları sorunların kendi ailelerinden, yakın çevrelerinden ve okuldaki arkadaşlarından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Özellikle ailelerin engelli kız çocuklarını çevreden saklamak istemeleri, dışlanma yaşayacaklarını düşünmeleri ve “yetersiz” olarak görmeleri nedeniyle eğitim-öğretim hayatına başlama noktasında destekleyici olmadıkları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında da engelli kadınların çoğu, ilkokul ve ortaokul mezunu olup lise ve üniversite eğitimine katılma konusunda ailelerinden herhangi bir destek alamamışlardır. Sadece tek bir engelli kadın (K4), lisans mezunu olarak eğitim-öğretim hayatını tamamlamıştır. Ancak lisans mezunu olan K4’ün de okula devam noktasında psikiyatr desteği alması, dikkate değer bir durumdur. Ailelerin engelli kız çocuklarının okula başlama veya devam etme noktasında destek vermemesinin nedeni, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan ayrımcılıktır. Özellikle ailelerin kız çocuklarına yönelik “*kendine bile yetemeyen*” gibi cinsiyetçi söylemleri nedeniyle katılımcıların okula başlama veya devam etme noktasında sürekli olarak engellendiği ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında eğitim-öğretim hayatına başlama ve devam etme noktasında yakın çevrenin de etkisinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada yakın çevrede bulunan arkadaşların ve akrabaların engelli kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışlarda bulunması ve “*sen yapamazsın*” gibi ifadelerin olması nedeniyle engelli kadınlar, eğitim-öğretimi devam etme noktasında sorunlarla karşılaşmışlardır. Özellikle yakın arkadaşları tarafından dışlandığını belirten engelli kadınların okula devam etmek istemedikleri tespit edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinden topluluk rolü kapsamında ortopedik engelli kadınların yaşamış oldukları sorunlar ise hem kadın hem de engelli olmalarına bağlı olarak toplum tarafından sürekli ayrımcılığa maruz kaldıkları, toplumun kendilerini alt bir konumda görmeleri nedeniyle kendilerini “*ikincil vatandaş*” olarak gördükleri şeklindedir. Bu noktada engelli kimliğinin yanı sıra kadın kimliğinin eklenmesi nedeniyle toplum tarafından uygulanan ayrımcılığın boyutunun daha da arttığı, katılımcıların hem kadın hem de engelli olmaları nedeniyle toplum tarafından dışlandıkları ve sosyal izolasyon yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle katılımcıların

kendilerini “*ikincil vatandaş*” veya “*alt konumdaki vatandaş*” olarak görmelerinin nedeninin, toplum tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılıktan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda hem kadın hem de engelli olma durumunun ayrımcılığı tetikleyen ve sorunların artmasına neden olan en önemli faktör olduğu görülmektedir. Engelli kadınların maruz kaldığı bu sorunların çözümü noktasında ise evde zaman geçirmeye çalıştıkları, toplumsal yaşama katılmamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Toplumun “*normal beden*” ve “*normal olmayan beden*” anlayışı doğrultusunda engelli kadınların yaşamış oldukları bir diğer sorun da fiziksel görüntüleri nedeniyle toplum tarafından yadırgandıkları şeklindedir. Özellikle toplumun kadın bedenine atfettiği “*istenilen beden*” anlayışı nedeniyle engelli kadınların sosyal olarak izole edildikleri ortaya çıkmıştır. Yaşanılan bu sorunun temel nedeni de toplumsal cinsiyetçi söylemlerdir. Özellikle toplumdaki “*istenilen kadın bedeni*” anlayışı nedeniyle engelli kadınların bedensel ve fiziksel olarak çekici bulunmadıkları ve kadın kimliklerinin reddedildiği tespit edilmiştir. Bu sorun nedeniyle de engelli kadınların toplumsal yaşama katılmayı reddettikleri ve evde vakit geçirmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

Engelli kadınların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olma durumlarına bakıldığında ise katılımcıların karar verme mekanizmalarında geri planda kaldıkları, kendilerini ilgilendiren konulardaki kararların genellikle erkekler tarafından alınması nedeniyle işe yaramadığını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan engelli kadınların tamamı Zonguldak ilinde bir derneğe üye olmuşlardır. Ancak engelli kadınların üye oldukları derneklerdeki görevleri incelendiğinde sadece 1 engelli kadının dernekte yönetim kurulunda yer aldığı ve aktif bir şekilde çalıştığı görülmüş, diğer katılımcıların ise yönetim kurullarına üye olmadıkları ve aktif bir şekilde çalışmalara katılmadıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların hem kadın hem de engelli olmalarına ve fiziksel görüntülerine bağlı olarak yaşamış oldukları dışlanma ve ayrımcılık nedeniyle toplumsal yaşama katılmayı reddettikleri ve evde vakit geçirmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum nedeniyle katılımcıların büyük bir çoğunluğu; eve kapalı bir şekilde yaşamaya başlamış, toplumsal yaşamdan engellenmiş, birey olarak kendilerini geliştirememiş, kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olamamış, eğitim-öğretim yaşamına katılamamış veya devam edememişlerdir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinden mesleki rol kapsamında yaşamış oldukları sorunlar; toplumun genelinin ve işverenlerin çalışma yaşamına katılma noktasında engelleyici bir tutumlarının olduğu şeklindedir. Özellikle “*sen yapamazsın*” , “*sen yetersizsin*” gibi söylemler nedeniyle engelli kadınların çalışma yaşamına katılmalarının engellendiği, işverenlerin sağlıklı kişileri veya engelli de olsa erkekleri tercih etme eğiliminde olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Özellikle toplum tarafından engelli kadınlara yönelik bu söylemler nedeniyle kadınların aşağılandığı ve dışlandığı, buna bağlı olarak da engelli kadınların çalışma yaşamına katılmayı reddettiği ortaya çıkmıştır.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle erkeklerin evini ekonomik anlamda geçindirmesi ve ayakta tutması beklenirken kadınlardan ise; ev içindeki alışveriş, çocuk bakımı ve ev temizliği gibi rolleri yerine getirmesi beklenmektedir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda incelendiğinde erkeğin engelli de olsa toplumsal yaşama katılmasının toplum tarafından desteklendiği, çünkü erkeğin ev geçindirme gibi rollerinin bulunması nedeniyle toplumsal yaşamda bulunması gerektiği anlayışının hakim olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin; K4 (yaş 30, memur)’ün aynı işe engelli bir erkek ile başvurduğu ancak işveren tarafından erkeklerin evini geçindirmesi gerektiği düşünüldüğünden işe erkeğin alınması durumu, toplumsal cinsiyetçi yaklaşımdan kaynaklanmıştır. Kendisine iş verilmeyeceğini düşünen engelli kadınların çoğu bu nedenden dolayı aile şirketlerinde veya geçici işlerde görev yapmışlardır.

Katılımcıların aile şirketinde veya geçici işlerde çalışmayı tercih etmesi, gelir dağılımında ya da kademe ilerleyişi gibi durumlarda eşitsizliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; K7 (yaş 28, lise mezunu, sekreter)’nin aile şirketinde çalışmasına bağlı olarak almış olduğu maaşının az olmasının nedeni gelir eşitsizliğinin bir örneğidir.

Çalışma hayatında yaşanan sorunlara bakıldığında ise engelli kadınların çalışma yaşamı içerisinde kendilerine “*acıma*” duygusu ile yaklaşıldığı ve “*kendine bile yetemeyen*” olarak tanımlandıkları ifadesi nedeniyle zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle toplum tarafından söylenen bu tanımlamalar nedeniyle engelli kadınların toplumun tüm alanlarında olduğu gibi çalışma yaşamında da sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinden eş olma rolü kapsamında yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında; toplumda engelli kadınların “*iyi bir anne*” ve “*iyi bir eş*” olacaklarının düşünülmemesi nedeniyle evlenmelerine karşı çıkıldığı ya da kendileri gibi engelli bireylerle evlenmeleri gerektiğinin düşünüldüğü görülmektedir. Katılımcıların özellikle evlilik kararı alma noktasında yakın çevrelerinden ve eşlerinin ailelerinden herhangi bir destek alamadıkları ortaya çıkmıştır. Evlilik kararı alma noktasında katılımcıların sorunlarla karşılaşmasının temel nedeni ise ev işlerini yerine getiremeyeceklerinin ve eşlerini memnun edemeyeceklerinin düşünülmesidir.

Evlilik kararı alma konusunda ise engelli kadınların ailelerinin olumlu bir tutum benimsediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ailelerin engelli çocukları hakkında kendine bakamayacaklarını ve başkasının yardımı olmadan yaşayamayacaklarını düşünmeleri nedeniyle evlilik kararı alma noktasında olumlu bir tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Ailelerin evlilik kararı alma noktasında engelli kadınları desteklemesi sonucunda katılımcıların erken yaşta evlenmelerin gerçekleştiği görülmüştür. Bu noktada evlenmiş 10 engelli kadının evlenme yaşlarının 17-28 yaş arasında değiştiği, 17-20 yaş arasında evlenen 4 engelli kadının bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların evlilik kararı alma ve evlilik sürecinde sorun yaşadıkları diğer bir grup ise eşlerinin aileleri olmuştur. Özellikle sonradan engelli olması durumunda eşlerin ailelerin vermiş olduğu tepkiler nedeniyle katılımcıların yaşamış olduğu sorunların boşanmaya kadar gittiği görülmüştür. Engelli kadınların eşlerinin ailelerinden kaynaklı sorunların temel nedenlerine bakıldığında ise ev işlerini yerine getirilemeyeceğinin, çocuklarına bakamayacaklarının, eşlerini psikolojik ve cinsel yönden memnun edemeyeceklerinin düşünüldüğü tespit edilmiştir. Örneğin; K5 (yaş 45, boşanmış)’ın boşanma sebebinin engelli olduktan sonra eşinin ailesinin vermiş olduğu tepkiler olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle “*Bu sana karılık edemez*” gibi söylemler nedeniyle çoğu engelli kadının evlilik yaşamlarında sorunlar ile karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada özellikle engel durumu oluştuktan sonra katılımcıların evlilik yaşamlarında sorunlar ile karşılaştıkları ve bu sorunların boşanma, şiddet, aldatma gibi durumlara kadar gittiği ortaya çıkmıştır.

Engelli kadınların ev içindeki rol ve sorumluluklarına bakıldığında ise tüm katılımcıların çocuk bakımı, yemek yapımı, ev temizliği gibi ev içi işlerden sorumlu oldukları ortaya çıkmıştır. Bu görevlerin yerine getirilememesi durumunda ise

katılımcıların eşleri ile sorun yaşadıkları ve bu sorunlar nedeniyle aile içi iletişimlerinin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Özellikle ev işlerinin engel durumu nedeniyle yerine getirilememesi ve cinsel kimliklerinin reddedilmesine bağlı olarak engelli kadınların şiddete maruz kaldıkları, aldatıldıkları, eşleri tarafından aşağılandıkları ortaya çıkmıştır. Bu noktada K3 ve K5'in boşanma nedenlerine bakıldığında iki katılımcının da engelleri nedeniyle eşleri ile sorun yaşadıkları, şiddet ve aldatma gibi sorunlar ile karşılaştıkları ve sonucunda da boşanma kararı aldıkları görülmektedir. Diğer bir katılımcı K6 ise boşanma kararı almamalarındaki tek etkenin çocukları olduğunu belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinden annelik rolü kapsamında engelli kadınların yaşamış olduğu sorunlara bakıldığında engel durumu nedeniyle çocuklarının kendilerinden utandıkları ve uzaklaştıkları belirlenmiştir. Ortopedik engel durumu nedeniyle fiziksel görüntülerinin çocukları tarafından hoş karşılanmaması ve bu durumun utanılacak bir durum olduğunun düşünülmesi nedeniyle engelli kadınların çocukları ile duygusal bağ kurmada sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Çocuklarının engel durumları nedeniyle kendilerinden uzaklaştığını belirten engelli kadınlar, bu nedenle *“iyi bir anne”* olamadıklarını düşünmüşlerdir.

Çocuk sahibi olma noktasında yaşanan sorunlara bakıldığında ise çocukların engelli olacağının düşünülmesi, çocukların bakımının istenilen düzeyde yapılamayacağının savunulması gibi durumlar nedeniyle engelli kadınların çocuk sahibi olmalarına karşı çıkmıştır. Bu noktada toplum tarafından kadınlara yönelik dikte edilen *“iyi bir anne”* olma rolü üzerinde durmak gerekir. Katılımcıların çocuk sahibi olma noktasında karşılaşmış oldukları sorunların ve engellemelerin çoğu bu rolden kaynaklanmaktadır. Çocuk bakımı noktasında yeterli olamayacağının düşünülmesi, çocuklarının da kendileri gibi engelli olabilme ihtimalinin olması nedeniyle katılımcıların; eşleri, eşlerinin aileleri ve yakın çevrelerinden engellemeler ile karşılaştıkları a ulaşılmıştır. Katılımcıların çocuklarının engel durumlarına bakıldığında ise çocuk sahibi olan 9 katılımcıdan sadece 2'sinin çocuklarının da engelli oldukları (K2 ve K8) tespit edilmiştir. Çocukları engelli olan engelli kadınların ise bu durum nedeniyle suçlandıkları ve aile içi iletişimlerinin bozulduğu, eşleri ve yakın çevreleri ile sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde ise engelli kadınların sorumlu oldukları, eşleri veya yakın çevrelerinden yardım alsalar da esas sorumluluğun kendilerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ev içinde bulunan diğer işler gibi çocuk bakımı ve yetiştirilmesinden sorumlu olmaları nedeniyle katılımcıların sosyal yaşamlarının kısıtlandığı, eve kapalı bir şekilde yaşamaya başladıkları, sosyal yaşamlarının ortadan kalkması nedeniyle psikolojik sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Ev içindeki diğer işlerde olduğu gibi çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde de engel durumları nedeniyle kendilerinden beklenen rol ve sorumlulukları yerine getiremediği durumlarda ise katılımcıların eşleri başta olmak üzere, eşlerinin aileleri ve yakın çevresinde bulunan diğer kişiler tarafından dışlanma ve aşağılanma gibi sorunlar yaşadığı ortaya çıkmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinden ev kadınlığı rolü kapsamında katılımcıların yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında ise ev işlerini yerine getirememeleri nedeniyle kendilerini “*değersiz*” ve “*yetersiz*” hissettikleri ortaya çıkmıştır. Engelleri nedeniyle engelli kadınların ev işlerini yerine getirememeleri, aile içerisinde sorunlar yaşanmasına neden olmuş ayrıca katılımcılar da bu nedenle kendilerini “*yetersiz*” ve “*aciz*” hissetmişlerdir. Ev işlerinin yerine getirilememesi, çocuk bakımının istenilen şekilde yapılamaması gibi nedenlerden dolayı katılımcıların yıprandıkları ve psiko-sosyal sorunlar yaşamaya başladıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumların yaşanmasındaki temel etken ise toplumsal cinsiyet rolleri gereği *kadınlardan “iyi bir eş ve anne”* olmalarının beklenmesidir. Katılımcıların bu beklenti nedeniyle ev işlerini ya da çocuk bakımını yapmak istedikleri, bu işlerin sorumluluğunun kendilerinde olduğunu kabul ettikleri, ancak engel durumları nedeniyle yapamadıkları dönemlerde psiko-sosyal olarak yıprandıkları görülmüştür. Eşlerinin ve yakın çevrelerinin bu konuda olumsuz tutum ve davranışlarının olması nedeniyle de katılımcıların yaşamış olduğu sorunlar artmıştır.

Ortopedik engelli kadınların ev işlerini yerine getirememesinde ve sosyal yaşama katılamamasındaki önemli etkenlerden biri de mimari engellerdir. Katılımcıların ev içi mimarilerinin uygun olmaması nedeniyle ev işlerini yerine getiremedikleri, sosyal yaşama katılamadıkları, seyahat etme ve alışveriş gibi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, bu ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sürekli başkasından yardım istedikleri ve bunun sonucunda da başkalarına bağımlı hale geldikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle katılımcıların ortopedik engelli olması nedeniyle toplumsal cinsiyet bağlamında

yaşanan sorunlar dışında mimari engeller nedeniyle de sorunlar yaşanmıştır. Bu noktada mimari engeller, eve kapalı ve toplumdan izole bir şekilde yaşama durumunu pekiştirmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinden akrabalık rolü kapsamında yaşanan sorunlara bakıldığında ise yakın çevreleri tarafından “başkasına muhtaç” , “kendine yetemeyen” ve engelliliğin utanılacak bir şey olduğuna yönelik söylemler nedeniyle katılımcıların akrabaları ve yakın çevreleri ile sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları ya da işe girmeleri yakın çevrelerinin olumsuz söylemleri nedeniyle engellenen engelli kadınların bu nedenle yakın çevreleri ve akrabaları ile herhangi bir bağ kurmak istemedikleri, yardım istemeyi reddettikleri ve izole olmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ev içi roller, mimari engeller, toplumun olumsuz söylemleri, ailelerinin olumsuz tutum ve davranışları gibi pek çok nedenden dolayı eve kapalı ve toplumdan izole bir şekilde yaşayan katılımcıların sosyal çevrelerinden herhangi bir destek görememeleri sonucunda ise yaşamış oldukları sorunlar daha da artmıştır. Bu noktada katılımcıların yalnızlaştıkları ve dışlandıkları ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların şiddete maruz kalma durumlarına bakıldığında ise ev içi işlerini yerine getirememeleri, “savunmasız” olarak görülmeleri ve toplumda engelli kadınlara yönelik şiddetin üstünün örtbas edilmesi nedeniyle psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle toplumun genelinden ya da ailelerinden “yetersiz” ve “aciz” gibi olumsuz söylemler ile karşılaşan engelli kadınlar, bu nedenle psikolojik şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ev işlerini yerine getirememeleri durumunda ise katılımcıların eşleri tarafından aşağılandıkları ve bu durumun sonucunda psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Yemek yapma, çocuk bakımı, ev temizliği gibi toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara dikte ettiği görev ve sorumlulukların engel durumu nedeniyle yerine getirilememesine bağlı olarak katılımcıların eşleri tarafından şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınlardan yerine getirmeleri beklenen görev ve sorumlulukların herhangi bir nedenle yerine getirilememesi durumu, katılımcıların şiddete maruz kalmasındaki en önemli neden olmuştur. Psikolojik olarak yıpranan ve aşağılanan katılımcıların ev işlerini yerine getirememeleri durumunda

fiziksel olarak şiddete maruz kalması, yaşanan sorunların ulaşabileceği boyutları göstermektedir.

Katılımcıların maruz kaldıkları bir diğer şiddet ise cinsel şiddettir. Özellikle şiddet olayının üstünün kapatılmak istenmesi ve “savunmasız” olarak görülmeleri nedeniyle K9 (yaş 44, bekar)’un cinsel şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların yaşadıkları diğer sorunlarda olduğu gibi maruz kaldıkları şiddet olaylarında da toplumdan uzaklaştıkları ve izole olmayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Fiziksel görüntüleri nedeniyle aşağılanan ve başkasına bağımlı olarak yaşaması gerektiği düşünülen ayrıca mimari engeller nedeniyle de sosyal yaşama katılmaları engellenen engelli kadınların toplumdan izole bir şekilde yaşamaya başlaması, katılımcılar tarafından bir çözüm yöntemi olarak benimsenmiştir. Katılımcıların toplumdan uzak bir şekilde yaşamak istemesi sonucunda ise birey olarak kendilerini geliştiremedikleri, eğitim ve çalışma hayatına katılamadıkları, sadece ev içi işlerle ilgilendikleri, yalnızlaştıkları ve dışlandıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların toplumsal yaşamdan izole olma durumları, sadece yaşamış oldukları sorunların çözümü noktasında görülmemiş, aynı zamanda toplum tarafından maruz kaldıkları engellemelerin de bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. “*Başkalarına muhtaç*”, “*kendine yetemeyen*” “*yetersiz*”, “*aciz*” gibi olumsuz söylemler nedeniyle katılımcıların eğitim ve çalışma yaşamına katılamamaları, “*iyi bir eş ve anne*” olamayacaklarının düşünülmesi nedeniyle evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına karşı çıkılması ve sadece ev içi işlerden sorumlu tutulmaları nedeniyle de katılımcılar, sosyal yaşamdan izole edilmiş ve yalnızlaşmışlardır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm olabilmesi amacıyla şu önerilerde bulunulabilir;

Engelli kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle toplumsal yaşama katılmalarının engellenmesinin çözümü noktasında toplumsal eşitliği savunan politikaların benimsenerek makro düzeyde çalışmalar yapılmalı,

Engelli kadınların eğitim öğretim hayatına başlama ve devam etme noktasında teşvik edici çalışmalar yapılmalı,

Engelli kadınların eğitim öğretim hayatına başlama ve devam etmelerinin sağlanması hususunda eğitim-öğretim müfredatı “*çoğulculuk*” ilkesi ve “*Toplumsal Eşitlik*” politikası doğrultusunda hazırlanmalı,

Engelli kadınların toplumsal yaşama katılımlarını engelleyen mimari engeller noktasında belediyeler ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları “*erişilebilirlik*” ilkesi doğrultusunda çalışmalar yapılmalı,

Engellilere yönelik Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen “Engelli Evde Bakım Aylığı” gibi uygulamaların yaygınlaştırılması amacıyla çalışmalar yapılmalı,

Engelli kadınlara yönelik hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artırılması ve engelli kadınların bu kuruluşlarda aktif bir şekilde rol almasına yönelik olarak gerekli düzenlemeler yapılmalı,

Engelli kadınların çalışma yaşamına kazandırılması konusu ile ilgili olarak işverenlere bu noktada devlet desteği gibi engelli kadın istihdamını teşvik eden çalışmalar yapılmalı,

Engelli kadınlara yönelik meslek ve beceri kazandıracak program ve kurslar hazırlanmalı ya da hali hazırda uygulanan bu programların yaygınlaştırılıp erişilebilirliğinin artırılması sağlanmalı,

Evlilik kararı alımı sürecinde engelli kadınların yaşadıkları sorunların çözümü noktasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile belediyeler tarafından evlilik öncesi eğitimler verilmeli,

Evlilik sürecinde yaşanan ve toplumsal cinsiyet olgusundan kaynaklanan sorunların çözümü noktasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren “Aile ve Evlilik Danışmanlığı Biriminin” görünürlüğünün artırılması sağlanmalı,

Çocuk sahibi olma noktasında yaşanan sorunların çözümü ile ilgili olarak hamilelik öncesi, hamilelik dönemi ve hamilelik sonrası dönemlerde engelli kadınlara yönelik olarak sağlık hizmetleri düzenli olarak verilmeli ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik konusunda gerekli çalışmalar yapılmalı,

Sorun çözüme becerilerinin geliştirilmesi, kaygı ve anksiyete durumlarının giderilmesi ile ilgili olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile sivil toplum kuruluşları engelli kadınlara ve ailelerine yönelik psiko-sosyal destek vermeli,

Engelli kadınlara yönelik şiddet olaylarının engellenmesi amacıyla sivil toplum kuruluşları ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (1993). *Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Roller, Gecekondu Aileleri Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. B. Gökçe ve diğerleri (ed.). Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, 195-247.
- Akdağ, A.Ş., Aksaç, G.T., Şimşekcan, N. T. ve Kara, Ö. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Engelli Kadın El Kitabı*. Ankara: Engelli Kadın Derneği.
- Akmeşe, P., Kayhan, M. ve Mutlu, A. (2011). “Serebral Palsi’li Çocuğa Sahip Olan Annelerin Aile Ortamını Algılama Düzeylerinin İncelenmesi” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22 (1), 105-114.
- Altuntaş, N. ve Doğanay, G. (2016). “Trabzon’da Engelli Kadın Profili” , *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 315-340.
- Aral, N., Gürsoy, F. ve Bütün, A. A. (2005). Engelli Kadına Yönelik Fiziksel İstismar. *Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu Kitabı* içinde (30-35). İstanbul: Grafik Matbaacılık.
- Arıkan, Ç. (1995). *Ortopedik Sakatlığı Olan Bireylerin Gözüyle Türkiye’de Sakatlık Sorunu: Değerlendirmeler ve Beklentiler*. Ankara: Gökçen Teknik Ltd. Şti. Yayınları.
- Arıkan, Ç. (2001). *Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri*. Ankara: Körler Federasyonu Yayını, No:3.
- Arslan, E. (2010). *Kaynaştırma Uygulamalarına Katılan Engelli Öğrencilerin Sosyal Kabul Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Aslan, M. ve Şeker, S. (2002). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt İli Örneği). *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu 3. Bildiriler Kitabı* içinde (449-463). İstanbul: Petrol-İş Yayını.
- Aydınöz, G. (2008). *Engellinin Sosyal Güvenliği Bakımından Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydoğan, C. (2017). *Farklı Yaşam Dönemlerindeki Bireylerin Zihinsel Engelli Bireylere İlişkin Sosyal Kabulleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Aykara, A. (2010). *Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*. İstanbul: Açı Yayınları.
- Bahar, H.İ. (2013). Aile İçi Şiddet. Geleri, A. (ed.). *Suç Sosyolojisi* içinde (54-78). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme” , *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.

- Başar, F. ve Demirci, N. (2015). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Şiddet” , *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2 (1), 41-52.
- Başgöl, Ş. ve Oskay, Ü. (2015). “Fiziksel Engelliliğin Gebelik ve Annelik Üzerine Etkisi” , *Florence Nightingale Dergisi*, 23 (1), 88-95.
- Bayhan, P. ve Karaaslan, T. (2001). “Zihinsel Engelli Çocuklar ve Ailelerine Hizmet Veren Modellere Genel Bir Bakış” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (2), 42-48.
- Baykoç, N. D., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2001). “Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Döngüsü İçinde Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (2), 29-41.
- Bekci, B. (2012). “Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akıslarının Erişebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği” , *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 26-36.
- Bekiroğlu, M.S. (2002). *Peyzaj Düzenlemelerinde Özürlülerin Kullanımları ile İlgili Sorunların Saptanması* (Doktora Tezi) İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar. Ecevit, Y. ve Karkıner, N. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde (2-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Kabul Tarihi: 27.5.2009. Sayı. 2009/15137.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. Kabul Tarihi: 10.12.1948. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 27.05.1949. Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı: 7217.
- Bora, (A). (2013). “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık” , *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 175-187.
- Bulut, M. (2008). “Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19 (2), 111-118.
- Burcu, E. (2010). Engellilik Modelleri Üzerine. *Sosyoloji Yazıları*, 69-81.
- Burcu, E. (2014). *Yaşa ve Engelliliğe Bağlı Toplumsal Eşitsizlikler*. Erzurum: AÖF Yayınları.
- Burcu, E. (2015a). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burcu, E. (2015b). “Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi” , *Sosyoloji Konferansları*, 52 (2), 319-341.
- Burcu, E., Kamanlıoğlu, M. ve Şahin, B. (2008). “Özürlü Bireylerin Eş Seçiminde Yaşadıkları Sorunların Cinsiyete Göre Karşılaştırılması” , *Woman 2000*, 7 (1), 3-30.
- Buz, S. ve Karabulut, A. (2015). “Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma” , *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 25-45.
- Can, Y. (2018). Ataerkil İdeoloji Tartışmaları. Şenol, D. ve Kaya, H. E. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde (36-60). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Cırıl, S. (1984). *Sakat Ev Kadınlarının Ev İdaresine İlişkin Sorunlarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çağlar, S. (2009). *Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Çakır, H. (2021). “Çalışma Yaşamında Engelli Kadınların İstihdam Süreçleri: Yozgat İli Örneği” , *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 111-126.
- Çetintaş, E. (2017). *Lise Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Okul Sosyal Hizmeti Odağında İncelenmesi: Erzincan İli Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çiçek, E. ve Öncel, S. (2018). “Engelli Kadına Yönelik Şiddetin Diğer Boyutu: Cinsel Şiddet” , *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*. 13 (2), 126-146.
- Çifiliz, G. (2018). Cinsiyet Kimliğinin Oluşumu, Cinsel Yönelik ve Queer Kuram Tartışmaları. D. Şenol ve Kaya, H. E.(Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde (87-106). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Danış, M. Z. (2006). “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuklarının Geleceğe İlişkin Düşünceleri ve Umutsuzluk Düzeyleri” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17 (2), 91-108.
- Demir, A. ve Yeşiltuna, D. (2017). “Aile İktidar İlişkisi Bağlamında Engelli Kadın Olmak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (54), 534-544.
- Dişsiz, M. ve Şahin, N.H. (2008). “Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet” , *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilimi ve Sanatı Dergisi*, 1 (1), 50-58.
- Duman, N. A. ve Doğanay, G. (2017). “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar” , *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (2),1-48.
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti. www.aile.gov.tr Erişim Tarihi: 12.10.2018.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*, (Çev. Aksu B., Ağduk, M. ve Sayılan F.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2003). “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir?” , *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 83-88.
- Engelli Kadın Derneği (2013). Türkiye’de Engelli Kadınlara Yönelik Şiddet Raporu 2013-2014. www.engellikadin.org.tr, Erişim Tarihi: 10/05/2021.
- Engelliler Konfederasyonu. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr>, Erişim Tarihi: 11/04/2021.
- Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkındaki Sözleşmesi. Kabul Tarihi: 01.06.1983. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 10.07.1999. Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı: 23751.
- Erenel, A.Ş. ve Aksoy, M.U. (2018). “İncinebilir Bir Grup; Engelli Kadınlar ve Cinsellik” , *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 4 (1), 27-31.

- Erjem, Y. (2018). Toplumsal Cinsiyet, Hukuk ve Suç. Şenol, D. ve Kaya, H. E. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde* (285-310). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Erten, Ş. ve Aktel, M. (2017). Engellilik Kültürü: Engellilik Modelleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Ergun, C. ve Ögreci, S. (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları içinde* (79-96). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Esatbeyoğlu, F. ve Karahan, B.G. (2014). “Engelli Bireylerin Fiziksel Aktiviteye Katılımlarının Önündeki Engeller” , *Spor Bilimleri Dergisi*, 25 (2), 43-55.
- Fırat, S. (2009). “Engelsiz Bir Kent Tasarlamada Yerel Politikaların Önemi” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20 (2), 57-68.
- Görgün-Baran, A. (2012). Toplumsal Cinsiyet. Ergun-Güngör, N. ve Kütük-Şahin, B. (Ed.). *Davranış Bilimleri içinde* (420-440). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi” , *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1), 363-393.
- Güdücü, B. (2018). Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. Şenol, D. ve Kaya, H. E.(Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde* (14-34). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Gündüz, G. (2003). *Özürlü Çocukların Aile Yapılarının Özellikleri ve Yaşadıkları Bazı Sorunlar* (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Ankara.
- Günindi Ersöz, A. (1999). *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Günindi Ersöz, A. (2018). Kuramsal Feminizm Tartışmaları. Şenol, D. ve Kaya, H. E. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde* (62-86). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Gürboğa, Ç. ve Kargın, T. (2003). “İşitme Engelli Yetişkinlerin Farklı Ortamlarda Kullandıkları İletişim Yöntemlerinin/Becerilerinin İncelenmesi” , *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2), 51-64.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Yazıları, Kadınlara Dair Birkaç Söz*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Hatipoğlu, B. (2008). “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Anarko-Feminist Bakış: Makrodan Mikroya Sosyal Hizmet” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19(2), 97- 109.
- Işıksan, V. (2005). “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Sorunları” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 16 (2), 35-52.
- İçli, T.G., Ögün, A. ve Özcan, N. (1994). “Aile İçi Şiddet Ankara-İstanbul ve İzmir Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 7-20.
- İkizoğlu, M. (2001). “Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi” , *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (2), 83-94.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). Türkiye’de Çocuğun Değeri. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın* içinde (73-96). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kamanlıoğlu, M. (2007). *Özürlü Öğrencilerin Öğretmen ve Arkadaş İlişkileri ve Yaşadıkları Bazı Sorunları* (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaner, S. (2004). Engelli Çocuğu Olan Ana babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek Ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu*.
- Kansız, N. ve Acuner, A. (2010). “Kadınların Kentsel Hizmetlerden Yararlanma Düzeyleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Trabzon İli Örneği” , *Verimlilik Dergisi*, (2), 143-176.
- Kapan, B.K. ve Boyacıoğlu, N.E. (2019). “Engelli Gebelerin Karşılaştıkları Zorluklar Ve Ebelik Yaklaşımı” , *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 64-71.
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil İdeolojinin Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Ortopedik Engelli Kadın ve Erkeklerin Deneyimlerine Yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karadağ, Z. (2018). *Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler – Muş İli Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Karataş, K. ve Çifci, E.G. (2010). “Türkiye’de Engelli Kadın Olmak: Deneyimler ve Çözüm Önerileri” , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13), 147-153.
- Karataş, K. ve Duyan, G.Ç. (2005). İnsan Hakları Açısından Engelli Kadınlar ve Sorunları. *Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (56-62). İstanbul: Grafik Matbaacılık.
- Karataş, K. (2002). “Özürlülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım” , *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (1), 1-10.
- Kars, M.M. ve Altınok, M. (2010). “Tekerlekli Sandalye Kullanan Engellilere Yönelik Islak Mekan Düzenlemelerinde Fonksiyonel Yaklaşımlar” , *Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 21 (2) 107-122.
- Köten, E. ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Kuzgun, İ.K. (2008). “Türkiye’ye Ücret Karşılığı Özürlü Kadın İşgücü İstihdamının Belirleyici Değişkenleri” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19 (2), 57-66.
- Kümbetoğlu, B. (2000). “Toplumsal Cinsiyet ve Antropoloji: Folklor ve Edebiyat” , *Sosyal Antropoloji Dergisi*, 22 (6), 239-254.
- Meşe, İ. (2014). “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?” , *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14 (33), 79-83
- Oğuz, A. (2015). “Engelli Bireylerde Bir Sosyal Baskı Aracı Olarak Damga: Gizli Ajan” , *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 3-11.

- Okanlı, A. Ekinci, M., Gözüağca, D. ve Sezgin, S. (2004). “Zihinsel Engelli Annelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar” , *İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Okur, F. ve Erdugan, F.E. (2010). Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı* içinde (245-263). İstanbul: Petrol – İş Yayını.
- Orhan, S. (2016). “Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilir mi?”, *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10 (2), 208-234.
- Orhan, S. ve Özkan, E. (2020). “Engelli Kadın Olmak” , *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 1-19.
- Özateş, Ö. S. (2007). “Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Nedeniyle Temel Eğitimden Kopan Kız Çocukları Sorunu” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18 (2), 77-87.
- Özateş, Ö. S. (2009). “Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile İçi Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20 (2), 99-108.
- Özdemir, D.K. (2010). *Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri: Tuzla İlçesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). “Özürlüler Kanununun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi” , *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1,28-42.
- Özsan, M. ve Hasret, F. (2017). “Görme Engelli Bireylerin Günlük Yaşamını Kolaylaştırmak Adına Bir Önerme: Braille Alfabeli Giysiler” , *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 5 (1), 89-94.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H. Bader Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. İstanbul: Pencere Yayınları
- Sakallı, A. (2015). “Türkiye’de Engelli Kadın Olmak ve Yansımaları (Feminist Akımlar)” , *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 1-14
- Sucuoğlu, B. (1995). “Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi” , *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2 (1), 10-18.
- Şahan, E. C. (2018). *Çalışma Hayatına Katılımda Engellilerin Yaşadıkları Sorunlar: Tekirdağ Süleymanpaşa Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Şahin, S. ve Çiçek, Ç. (2008). “Normal Gelişim Gösteren ve Özel Gereksinimli Çocukların Kendilerini ve Birbirlerini Algılayışlarının İncelenmesi” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19 (1), 101-118.
- Şişman, Y. (2012). “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme” , *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12 (7), 69-85.

- Şişman, Y. (2014). “Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı” , *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14 (32), 57-85.
- Tanili, S. (1998). *Yaratıcı Aklın Sentezi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tantekin, F. (1995). “Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara Gecekondualarında Ortak Bir Çalışma” , *Ankara Kadın Dayanışma Vakfı*, 37-48.
- Temel, M. ve Şişman, F.N. (2013). “Kadına Yönelik Cinsel Saldırılarda Hemşirelik Yaklaşımı” , *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4 (2), 85-90.
- Timurturkan, M. (2009). Cinsiyet Eşitsizliği Sorunu. N. Adak (Ed.). *Sosyal Problemler Sosyolojisi Dünya’ dan ve Türkiye’ den Örnekler* içinde (135-162). Ankara: Siyasal Yayınları.
- Toker, İ. (2013). Toplumsal Cinsiyet ve Din. N. Akyüz ve İ. Çapçioğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (607-623). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Topal, Ö. (2012). *Toplumsal Cinsiyetin İnşası: 7 – 12 Yaş Grubu Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tufan, İ. (2004). “Türkiye’ de Engellilik ve Engelli Olmak” , *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 4 (2), 81- 88.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. www.mevzuat.gov.tr Erişim Tarihi: 23/04/2021.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. www.tbmm.org.tr/ Erişim Tarihi:11/04/2021.
- Türkiye Özürlüler Araştırması. (2002). Özürlüler İdaresi Başkanlığı – TÜBİTAK – Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Uluocak, Ş. ve Aslan, C. (2012). *Toplum ve Engelliler*. İstanbul: Çanakkale Kitaplığı.
- Uzunaslan, Ş. (2016). *Ortopedik ve Görme Engelli Bireylerin Farklılığa Yönelik Görüşlerinin Damgalama Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, F. (2016). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Yavuz, H. , Baran, G. ve Bıçakçı, M. Y. (2010). “İşitme Engelli ve İşitme Engeli Olmayan 9-17 Yaş Grubundaki Çocukların Sosyal Uyumlarının Karşılaştırılması” , *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21 (1), 7-24.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. ve Conk, S. (2005). “Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne/Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi” , *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9 (2), 1-10.
- Yıldırım, N. (2011). “Öğretim Sürecinde Bulunan Öğrencilerde Görülen Süreğen Hastalıklar Üzerine Yönetimsel Değerlendirme: Tokat İli Örneği” , *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), 69-85.

EKLER

EK-1: GÖRÜŞME FORMU

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİ AÇISINDAN ORTOPEDİK ENGELLİ KADINLARA YÖNELİK AYRIMCILIĞIN İNCELENMESİ: ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ

Görüşme Formu

Değerli Katılımcılar;

Bu çalışma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Gürcan BAL tarafından ortopedik engelli kadınlara yönelik toplum tarafından benimsenen tutumların toplumsal cinsiyet perspektifi açısından derinlemesine incelemesini yapmak ve ortopedik engelli kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır.

Sorulara vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacak ve sadece bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmanın kesin ve doğru sonuçlar verebilmesi için lütfen sorulacak sorulara samimi yanıtlar veriniz. Bu çalışma için isim vermenize gerek yoktur.

Kişisel Bilgilere İlişkin Sorular

1. Kaç yaşındasınız?
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Kaç yaşında evlendiniz? (Medeni durumu bekar olanlar bu soruyu atlayabilirler)
4. Eşinizin herhangi bir engeli var mıdır? (Medeni durumu bekar olanlar bu soruyu atlayabilirler)
5. Çocuğunuz var mı, varsa kaç çocuğunuz var?
6. Çocuklarınızın yaşı ve cinsiyeti nedir?
7. Çocuğunuzun herhangi bir engeli var mıdır? Varsa engel türü nedir? (Çocuk sahibi olmayanlar 8. Soruya geçebilirler)
8. Eğitim durumunuz nedir?
9. Şu anda veya geçmişte herhangi bir işte çalıştınız mı?

10. Ne zamandan beri Zonguldak'ta yaşıyorsunuz?

11. Şu anda kiminle yaşıyorsunuz?

Engel Durumuna İlişkin Sorular

12. Engeliniz ve Engel derecesi nedir?

13. Ne zamandan beri engellisiniz?

14. Engel nedeniniz nedir?

15. Ailenizde sizden başka engeli olan birey var mıdır, varsa engel türü nedir?

16. Engelinizden dolayı herhangi bir cihaz (koltuk değneği, protez vb.) kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız hangi cihazları kullanıyorsunuz? (Cihaz Kullanmayanlar 16. Soruya geçebilirler)

17. Ortopedik engelli bir kadın olarak karşılaştığınız en önemli sorun nedir?

18. Ortopedik engelli kadınlar, diğer engelli bireylerden (zihinsel, görme, işitme vb.) farklı olarak ne gibi sorunlar yaşamaktadır?

19. Mimari engeller (kaldırımlar, yollar gibi) hayatınızda ne tür sorunlar oluşturmaktadır?

Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Sorular

- Birey Rolü

1. Ortopedik engelli bir kadın olarak günlük aktivitelerinizi (alış veriş yapma, seyahat etme vb.) yerine getirmede ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
2. Engelli kadınların eğitim hayatına başlarken yaşamış oldukları sorunlar nelerdir?
3. Engelli kadınların eğitimlerine devam ederken yaşamış oldukları sorunlar nelerdir?

- Topluluk Rolü

1. Toplumun engelli kadınlara yaklaşımı konusunda ne düşünüyorsunuz?
2. Fiziksel görüntünüz nedeni ile toplum tarafından size farklı davranıldığını düşünüyor musunuz?

3. Engelli derneklerinin engelli bireylerin yaşamış oldukları sorunları çözme konusunda etkili çalışmalar yaptığını düşünüyor musunuz?
4. Engelli kadınların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Zonguldak'ta engelli kadınlara yönelik yapılan çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Engelli bireyler için oluşturulan yasaları takip ediyor musunuz?
7. Engellilere yönelik yasaları nereden ve nasıl takip ediyorsunuz?

- Mesleki Rol

1. Engelli bir kadının iş yaşamına katılmasını doğru buluyor musunuz?
2. Ortopedik engelli bir kadının iş yaşamında erkeklere göre yaşamış olduğu sorunlar nelerdir?
3. Engelli kadının iş yaşamına katılma noktasında toplumun bakış açısı nedir?

- Eş Olma Rolü (Bu sorular evli olanlar içindir)

1. Ortopedik engelli bir kadın olarak evlenirken çevrenizden herhangi bir sorun ile karşılaştınız mı? Varsa bu sorunlar nelerdir?
2. Evlilik kararı aldığınızda eşinizin veya sizin ailenizden herhangi bir olumsuz tepki ile karşılaştınız mı? Varsa bu sorunlar nelerdir?
3. Engelli kadının ev içerisinde eşine yönelik sorumlulukları sizce nedir?
4. Ortopedik engelli bir kadın olarak eşinizin size karşı bakış açısını nasıl değerlendirirsiniz?
5. Ortopedik engelli kadın olarak evliliğinizdeki en önemli sorun ne olmuştur?
6. Ortopedik engelli bir kadın olarak evliliğinizde yaşamış olduğunuz aile içi sorunları nasıl çözdünüz?

- Annelik Rolü (Bu sorular çocuğu olanlar içindir)

1. Ortopedik engelli bir kadın olarak çocuklarınızla ilişkiniz nasıldır?
2. Ortopedik engelli bir anne olarak çocuk sahibi olmanın aile içi ilişkilerde meydana getirdiği zorluklar nelerdir?

3. Çocukların alış veriş, eğitimi, ev ödevleri, sağlık problemleri ile çoğunlukla kim ilgilenir?

- **Ev Kadınlığı Rolü**

1. Ev içerisindeki temizlik, çocuk bakımı, yemek yapma gibi işleri kim yapmaktadır?
2. Ortopedik engel durumunuz nedeniyle ev içerisindeki işleri yerine getirmede zorlanıyor musunuz?
3. Ev işlerini yerine getiremediğiniz zamanlarda ne gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
4. Yaşadığınız evi engeliniz açısından değerlendirdiğinizde ne gibi mimari engellerle karşılaşıyorsunuz?

- **Akrabalık Rolü**

1. Engeliniz nedeniyle akrabalarınız ile sorunlar yaşadınız mı? Varsa bu sorunlar nelerdir?
2. Engel durumunuz nedeniyle akrabalarınızdan yardım istediğiniz oluyor mu?

- **Şiddet Görme Durumları**

1. Engel durumunuzdan dolayı toplumda duygusal ve fiziksel şiddete maruz kaldığınız oluyor mu?
2. Sizce engelli bir kadın neden şiddete maruz kalmaktadır?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BAL, Gürcan

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Sosyoloji	Devam ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Hizmet	03/06/2016
Lise	İbni Sina Anadolu Lisesi	17/06/2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020	Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü/Engelli Evde Bakım Birimi	Sosyal Çalışmacı
2019 - 2020	Zonguldak Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü/İl Koordinasyon Birimi	Sosyal Çalışmacı / Birim Sorumlusu
2017 - 2019	Zonguldak Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü/Kozlu Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü	Sosyal Çalışmacı

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar/Eğitimler

Tor, H. ve Bal, G. (2021). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Engelli Kadınların Yaşamış Oldukları Sorunlar. Ertekin, İ., Diker, O. ve Ural, E. (Ed.). *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler Cilt 3* içinde (237-261). Gece Kitaplığı: Ankara.

Tor, H. ve Bal, G. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Engelli Kadınların Sorunları. Nuhui, A. ve Yılmaz, B.A. (ed.). *II. International Covid-19 And Current Issues Congress Proceedings Book* içinde (298-308). Babil Yayınevi: İstanbul.

Bal, G. (2021). “Covid-19 Pandemisi Sürecinde Engelli Kadınların Sorunları.” 2. Uluslararası Covid-19 ve Güncel Sorunlar Kongresi, 1-2 Mayıs 2021.

30/07/2019 – Proje Yazarı ve Formatör

01/08/2019 Oyun Terapisi Eğitici Eğitimi

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Zonguldak (Türkiye)

- Çocuklara yönelik ihmal ve istismar olaylarında oyun terapisi yöntemini kullanmak
- Çocuk alanında çalışan meslek elemanlarının ihmal ve istismar olaylarında benimseyecekleri terapi yöntemlerini kazandırmak ve mesleki yeterliliklerini artırmak
- Yatılı sosyal hizmet kuruluşları başta olmak üzere çocuk alanında hizmet veren tüm kuruluşların verilecek eğitime katılması ile il genelinde çocuk ihmal ve istismar alanında ortak teknik ve yöntemleri kullanmak

29/04/2019 – Çocuk Destek Programı Uygulama ve Eğitici Eğitimi

03/05/2019 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı – UNİCEF

- Yatılı sosyal hizmet kuruluşlarında korunma ve bakım altında bulunan çocukların fiziksel, ruhsal ve psikolojik gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla ortaklaşa bir yöntem belirlemek

01/02/2018 -

Aile Eğitimi Programı-Eğitmen

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara (Türkiye)

Aile Eğitim ve İletişimi

Hukuk

İktisat

Medya ve Sağlık

